TARİHİ HAKİKATLER

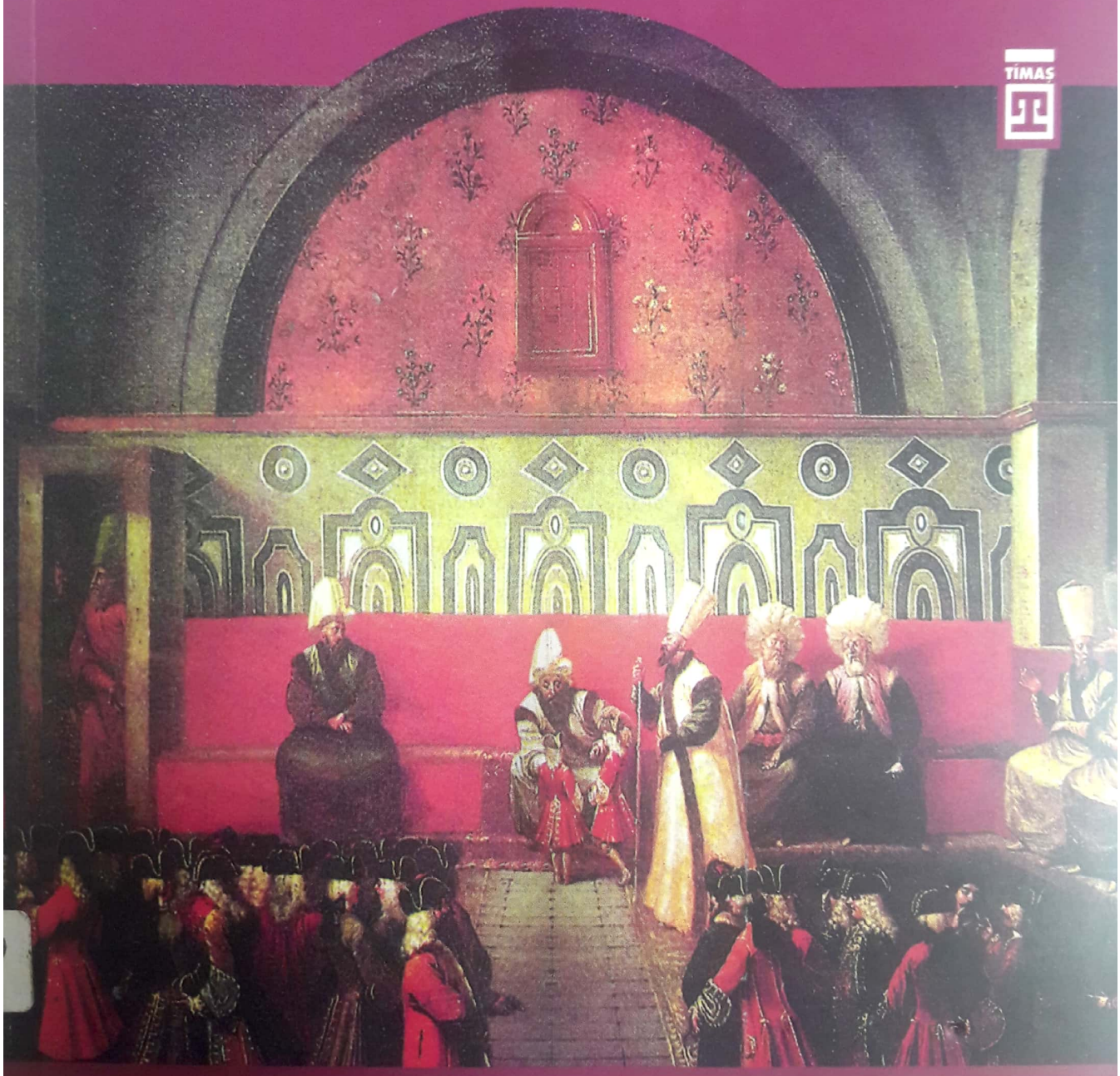

İSMAİL HAMİ DANİŞMEND

Scanned by CamScanner

İSMAİL HAMİ DANİŞMEND

Tarihçi, fikir adamı ve şair. 1889'da Merzifon'da dünyaya geldi, 12 Nisan 1967'de İstanbul'da vefat etti. Soyu Danişmendoğulları Beyliği'nin kurucusu Dânişmend Gazi'ye dayanır.

Şam İdadisi'ni ve İstanbul'da Mülkiye Mektebi'ni bitirdikten (1912) sonra bir süre Paris'te Collège de France'ta okudu. Hariciye Nezareti'nde kâtiplik, Maliye Mektebi'nde öğretmenlik yaptı. I. Dünya Savaşı yıllarında Bağdat Hukuk Mektebi müdürlüğünde bulundu.

Memleket gazetesinin başyazarlığını ve sorumlu müdürlüğünü üstlendi (1919). Gazetesi kapatılınca Milli Mücadele'ye katılmak üzere Anadolu'ya geçti ve İstanbul delegesi olarak Sivas Kongresi'nde divan kâtipliği yaptı. Sivas'ta çıkan İrade-i Milliye gazetesinin başyazarı oldu.

Arapça, Farsça ve Fransızcayı iyi bilen, Almanca, Latince ve Sümerce metinleri de anlayan zengin bir kültür birikimine sahipti.

Adı geçen dergi ve gazetelerin dışında Düşünüyorum (1910), Kanat (1910), Medeniyet (1919) ve Türklük (1939) adlı süreli yayınların da kurucusu, sorumlu müdürü veya başyazarı olarak görev yapan İsmail Hami Danişmend'in pek çok dergide yazıları bulunmaktadır. Ayrıca sözlük ve dil çalışmaları da vardır.

Eserlerinden bazıları:

Tarihî Hakikatler
İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi
İstanbul Fethinin İnsanî ve Medenî Kıymeti
Fatih'in Hayatı ve Fetih Takvimi
Baltacı'nın Prut Zaferi
Türkler ve Müslümanlık (Türk Irkı Niçin Müslüman Olmuştur)
İzahlı İslâm Tarihi Kronolojisi
Garp Menbalarına Göre Garp Medeniyetinin Menbaı Olan İslam Medeniyeti
Garp Menbalarına Göre Eski Türk Demokrasisi
Türklük Meseleleri
Garp Menbalarına Göre Garp İlminin Kur'ân-ı Kerim Hayranlığı
Fransızca-Türkçe Resimli Büyük Dil Kılavuzu

Scanned by CamScanner

İÇİNDEKİLER

İSMAİL HAMİ DANİŞMEND KİMDİR? / 9

DÖRT RENKLİ OĞUZ-TÜRK ORDUSU / 12
AYASOFYA KIZIL ELMASI / 13
ESKİ TÜRKLERDE VATAN MEFHUMU / 16
CAVULDUR CAKA / 21
OSMANLI TARİHİ KAÇ YIL SÜRMÜŞTÜR? / 24
OSMANLILARIN SAL MENKIBESİ / 25
OSMANLI TÜRKLERİNİN DÜNYA SİYASETİ / 35
DÜNYANIN ÜÇ KITASINDAN SONRA DÖRDÜNCÜ KITASINA DA YAYILAN TÜRK HAKİMİYETİ / 42
OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN EN GENİŞ DEVRİ / 45
ESKİ TÜRK ORDUSUNUN SİLAH VE TEKNİK ÜSTÜNLÜĞÜ / 46
ESKİ TÜRK ORDUSUNUN YAPICILIĞI / 54
AVRUPA HUKUKUNDA TÜRK ÜSTÜNLÜĞÜ DEVRİ / 61
İNGİLTERE'YE ÖRNEK OLAN ESKİ TÜRK ADLİYESİ / 66
DÜNYAYI İMRENDİREN ESKİ TÜRK ADLİYESİ / 67
TÜRKLERDE SAVAŞ ADALETİ VE DÜŞMAN HAKLARI / 69
"SÛR-İ HÜMAYÛN" DEDİKLERİ ESKİ OSMANLI DÜĞÜNLERİ / 71
LÂLE DEVRİNİN LÂLE BAYRAMLARI / 74

Scanned by CamScanner

OSMANLILARIN SARAY ISTILAHLARI / 76
OSMANLI HAZİNESİNİN OLAĞANÜSTÜ GELİRLERİ / 78
AZAMET DEVRİ PADİŞAHLARININ MECBURİ SEFERLERİ / 82
EL İŞLERİYLE GEÇİNEN PADİŞAHLAR / 86
MURAD-I HÜDÂVENDİGÂR'IN NEZAKETİ / 88
YILDIRIM'IN YILDIRIMLIĞI / 89
FATİH'İN DOĞUM TARİHİ / 91
FATİH'İN TAHSİLİ / 92
FATİH'İN FÜTUHATI / 96
FATİH'İN YERALTI MUHAREBELERİ / 98
FATİH'İN ŞAİRLİĞİ / 99
FATİH'İN KARADAN GEÇİRDİĞİ DONANMA MESELESİ / 100
FATİH'İN FETİH ZİYAFETİ / 104
KIR, AL! / 105
FATİH'İN MEDENİ ESERLERİ / 107
FATİH'İN İSTİKBALİ GÖREN SİYASİ BASİRETİ / 109
FATİH'İN DİLENCİ KARDEŞİ / 110
FATİH'İN ZEHİRLE ÖLDÜRÜLMESİ / 112
CEM'LE BAYEZID'IN EDEBİ MÜCADELESİ / 118
ALKIŞTAN KAÇAN KAHRAMAN / 119
UNUTULMAZ ADALET DERSİ / 120
SAYGI MI; SEVGİ Mİ? / 121
KANUN KARŞISINDA KANUNÎ / 122
ETEĞİNDE TOPRAK TAŞIYIP İŞÇİLERE YARDIM EDEN PADİŞAH / 124
İKİNCİ MAHMUD'UN TABUR KOMUTANLIĞI / 125
İLK KIYAFET İNKILABI / 126
HEM UŞAK, HEM HİZMETÇİ PADİŞAH! / 127
HEM ŞAİR, HEM BESTEKAR PADİŞAH / 128
İZANIN İZANSIZLIĞA CEVABI / 129

Scanned by CamScanner

SULTAN HAMİD'İN MİLLİYETÇİLİĞİ / 131
SULTAN HAMİD'İN MEŞHUR MUSKASI / 134
BARBAROS'UN MİLLİYETİ / 135
BARBAROS'UN ÜNVANI HAKKINDAKİ EFSANE / 137
ZAVALLI KOCA SİNAN / 139
NURANİ BİR ŞAHSİYET: AKŞEMSETTİN / 141
İSTANBUL'UN ŞEREFİ / 142
İSTANBUL'DAN YÜZBİR SENE DAHA YAŞLI OLAN ÜSKÜDAR / 144
FETİHTEN EVVEL BİZANS'TA BİR TÜRK MAHALLESİ, BİR TÜRK MAHKEMESİ VE CAMİİ / 145
FATİH'TEN ÖNCE ARAPLARLA TÜRKLERİN İSTANBUL'U KUŞATMALARI / 148
BOĞAZİÇİ'NDEN ATLARLA GEÇEN ESKİ TÜRKLERİN BİZANS'A TAARRUZLARI / 154
İSTANBUL FETHİNİN DÖRT YÜZYIL SÜREN HAZIRLIK DEVRİ / 158
İSTANBUL'UN FETHİNDE ESKİ TÜRK TEKNİĞİNİN ROLÜ / 165
ATALARIMIZIN TEKNİK KUDRETİ / 167
ESKİ TÜRK ORDUSUNUN ZAFER ABİDELERİ / 169
ESKİ TÜRK İLMİ / 174
ESKİ TÜRK MAARİFİNİN ÜSTÜNLÜĞÜ / 175
İLK TÜRK GAZETESİ / 177
TÜRKİYE'DE İLK TELGRAF VE VAPUR / 178
TÜRKİYE'DEKİ TÜTÜN TARİHİ / 179
ÜÇÜNCÜ AHMED DEVRİNDE İCAD EDİLEN DENİZALTI GEMİSİ / 181
ESKİ TÜRK SIHHİYESİNİN ÜSTÜNLÜĞÜ / 183
ESKİ TÜRK HEKİMLERİNİN ULVÎ AHLÂKI / 188
ESKİ TAHRİRLER VE YENİ SAYIMLARI / 190
RASAT SAATİ / 192
KONUŞAN SAATLER / 193
ESKİ BAYRAMLARDA MUAYEDE GARABETLERİ / 195

Scanned by CamScanner

SELAM DEVRİMLERİMİZ / 197
MİNARELERDE KANDİL DONANMASININ ÂDET OLMAYA BAŞLAMASI / 199
ESKİ LÂKAPÇILIĞIMIZ / 200
İLK BORÇLANMAMIZIN TARİHİ / 202
ÇOK TUHAF BİR SİYASİ KEHANET / 203
ESKİ VE YENİ TOPKAPI SARAYLARI / 204
TÜRKİYE'YE REHİN VERİLEN FRANSIZ DONANMASI / 205
HAZAR DENİZİ'NDE TÜRK DONANMASI / 207
İSTANBUL'UN ASAYİŞ TARİHİ / 209
İLK PAŞA / 211
AYASOFYA'DAKİ TÜRK ESERLERİ / 213
ON İKİNCİ ASIRDA FESLİ TÜRKLER / 214
AYRILIK ÇEŞMESİNİN ALTIN VE GÜMÜŞ TASLARI / 215
KADIKÖY HANGİ KADI EFENDİNİN KÖYÜDÜR? / 217
MİLLETLERİN SAADETLERİNİ TEMİN EDEN ŞEY NEDİR? / 219
ŞURA-YI DEVLET ADINDAKİ İLK MİLLET MECLİSİ / 220
TÜRK BAYRAĞINA KONULAN HAÇ FACİASI / 223
ZAVALLI ENCÜMEN-İ DÂNİŞ! / 225
SESLİ KIR'IN MEZAR KİTABESİ / 228

VECİZELER / 231

Scanned by CamScanner

İSMAİL HAMİ DANİŞMEND KİMDİR?

Danişmendoğulları Beyliği'nin kurucusu Danişmend Gazi soyundan gelen İsmail Hami Danişmend, Türk tarihi ve Türk dili sahasındaki araştırmalarıyla tanınmış seçkin bir tarihçimiz ve oldukça değerli bir fikir adamımız olarak kendisini bütün ilim çevrelerine kabul ettirmiş bir büyüğümüzdür.

Günümüzdeki Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin benzeri olan Mekteb-i Mülkiyye'de okuduktan sonra kısa bir dönem Dışişleri Bakanlığında çalıştı, fakat memurluğu sevmediği için kendisini gazetecilik ve yazarlığa adadı.

Engin bilgi ve kültüründen dolayı bazı üniversitelerde Yakınçağ Tarihi, Dinler Tarihi, Siyasi ve Medenî Tarih gibi çeşitli dallarda hocalık yaptı, ayrıca İngiliz işgaline uğrayıncaya kadar da Bağdat Hukuk Fakültesi dekanlığını yürüttü.

İstiklâl Savaşı sırasında tam bağımsızlığı savunan ve milliyetçiliği teşvik eden ateşli gazete yazılarıyla Mütareke'nin karanlık günlerinde İstanbul'da bir ümit ışığı oldu. Sivas Kongresi'ne İstanbul delegesi olarak katıldı. Kongrenin divan kâtipliğine seçildi.

Milli Mücadele'nin kazanılmasından sonra resmi görev almayan İsmail Hami Danişmend, tarih ve dil araştırmalarına yöneldi. Aynı zamanda çeşitli dergi ve gazetelerde yazılar yazdı.

Scanned by CamScanner

Arapça, Farsça ve Fransızca'yı çok iyi bilen, ayrıca Almanca, Latince ve Sümerce'yi de okuyup anlayabilen İsmail Hami Danişmend 12 Nisan 1967'de vefat etti ve Zincirlikuyu Mezarlığına defnedildi.

Otuzdan fazla kitabı bulunan tarihçi ve edebiyatçımızın "İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi" en önemli eseridir.

Kendisi sözlük çalışmalarıyla da önemli hizmetler yaptı. Özellikle 1930'lu yıllarda tek başına veya başkalarıyla birlikte bu konuda hazırladığı eserler arasında "Türkçe-Osmanlıca-Fransızca Sözlük", "Fransızca-Türkçe Resimli Büyük Dil Kılavuzu", "Osmanlıca-Türkçe-Fransızca Sözlük" çalışmalarını sayabiliriz.

Bu değerli tarihçi ve fikir adamımızın güçlü bir yönü de şairliğidir. Şiirlerini bazen gerçek adıyla, bazen de Muhtî veya Râbia Hatun mahlaslarıyla yazmıştır. Bu şiirlerde derin romantik bir aşk duygusu hakimdir. Âzerî ağzına yakın bir söyleyişle kaleme alınan bu şiirler, yıllarca elden ele dolaşarak değişik kesimlerden okuyucuların hayranlığını kazanmıştır.

Danişmend'in Batı dillerinden yaptığı tercümeler arasında Cornille'den çevirdiği "Seyyid" ile "Nikomed", Molière'den tercüme ettiği "Cimri" ve "Hastalık Hastası" yayınlanmıştır.

İsmail Hami Danişmend, ilmi ve medenî cesaretiyle her konunun üzerine giden bir karaktere sahipti. Özellikle Batı'nın kültür emperyalizmine karşı tek kişilik bir ordu gibi meydan okudu. Batılıların açtıkları kolejlerden yetişen ve kendi milletini küçümseyip Batılıları göklere çıkaran yarı aydınların kustukları zehirlere karşı gençliğimizi korumak için, bizzat Batılı yazarların ve seyyahların yazdıkları kitapları kaynak göstererek milletimizin de, dinimizin de diğerlerine kıyasla belli bir üstünlüğe sahip olduğunu zihinlere yerleştirdi. Gençliğe ve halkımıza kendine güvenme ve tarihe bir kere daha yön verebilme duygu ve idealini yerleştirdi. "Tarihi Hakikatler" (elinizdeki kitap), "Batı Kaynaklarına Göre Eski Türk Karakteri ve Ahlâkı", "Batı Kay-

Scanned by CamScanner

naklarına Göre Batı İlminin Kur'ân-ı Kerim Hayranlığı", "İstanbul'un Fethinin Medenî Kıymeti", "Türk Milleti Niçin Müslüman Oldu?" gibi son derece önemli eserler kaleme alarak, kendi zamanındaki kuşakları bilinçlerdi ve o kuşaklara aşılanmak istenen aşağılık kompleksini yok etti.

İsmail Hami Danişmend, kitap ve makalelerinde sade ve akıcı bir üslûp kullandığı ve gençliğimize hak ettiği üstünlük şuurunu kazandırdığı için Türkiye'de en çok okunan yazarlardan biri olmuştur.

Kendisini, vefatının bu 40. yıldönümünde minnet ve şükranla yâd ediyoruz.

Scanned by CamScanner

DÖRT RENKLİ OĞUZ-TÜRK ORDUSU

Hakiki Türkler Oğuz Türkleridir. Ve bu nokta bugünkü Batı ilminin Türkoloji sahasında tesbit edilmiş bir hakikattir. Bundan dokuz yüzyıl önce Miladın XI. yüzyılında Anadolu'yu fethedip bugünkü Türkiye Devleti'ni kuranlar da işte bu Oğuz Türkleridir.

İsmi bir şeref ünvanı olarak ırkımıza alem olan muazzam Hakan Oğuzhan'dan Çin kaynaklarında 'Mo - Tun', 'Mao - Tun' ve 'Mete' gibi isimlerle bahsedilir. Miladdan önce üçüncü yüzyılın sonlarında yaşamış olan bu muhteşem cihangirin ülkesi Kore ile Japon denizindon Volga nehrine kadar uzanıyordu ve yirmi altı krallık arazisinden mürekkepti.

Oğuzhan'ın dehası yalnız cihangirlik sahasına münhasır değildi. Teknik saha ve teşkilatçılıkta da misli yoktu. Mesela 'ıslıklı oklar'ı işte o icad etmiş ve fetihlerinde buluşundan çok faydalar görmüştü. Askeri teşkilat itibariyle de üç yüz bin suvariden mürekkep muazzam ordusunu dünyanın dört cihetine göre dört kola ayırmıştı, bu dört kol, atlarının rengiyle birbirinden ayrılırdı. Mercel Brion'un *La Vie des Huns* adındaki eserinin 1931 Paris baskısının 38. sayfasındaki açıklamaya göre kuzey kolunun atları yağız, güney kolunun kula, batı kolunun kır ve doğu kolunun da bakla kırıydı. At renklerinin ayrılığına karşılık, bu dört kolun birleşik bir özelliği vardı ve o da Ulu Hakanın icadettiği 'ıslıklı ok'ların dünyanın dört cihetini birden dehşet içinde bırakmasıydı.

Scanned by CamScanner

İSMAİL HAMİ DANİŞMEND

AYASOFYA KIZIL ELMASI

Eski Türkler dünyanın üç kıtası ile çeşitli denizleri ve adaları üzerinde tarihin en büyük imparatorluklarından birini kurmadan önce o muhteşem devleti milli vicdanlarında kurmuşlar ve Anadolu'daki Ana Vatanlarını her tarafından genişletmek için adeta manevi bir harita hazırlamışlardır. Gönüllere giren bu vicdani haritanın muhtelif istikametlerindeki büyük merkezlerine hep 'Kızıl Alma veya Kızıl Elma' adı verilmiştir. Anadolu'nun etrafında uzak, yakın birçok Kızıl Elmalar vardır. Eski Türk efsanelerine dayanan bu güzel sembol ordunun gideceği hedefleri gösterir. Yorulmak bilmeyen eski Türk akınları işte bu Kızıl Elma'lara doğru atıldıkça yüzyıllara göğüs gerecek muazzam bir imparatorluk kurulmuş ve her akında genişlemiştir.

Bu manevi sembolü maddileştirerek izah etmekte kolaylık gören Osmanlı yazarları 'Altın Top', 'Altın Hokka' ve 'Kürre-i lâal; Yakut Top' gibi elma şeklinde birtakım kızıl kürelerden söz etmişler ve eski Türklerin 'Kızıl Elma' adını taktıkları şehirlerin hepsinde ya en büyük kilise kubbesinin veyahut bir saray damının işte böyle bir parlak topla göz kamaştırdığına ait birtakım tafsilata bile girişmişlerdir! Mesela Evliya Çelebi, Budin Sarayından bahsederken: *"Her kasrın kubbelerinde birer altın top asılı olduğundan, adına 'Kızıl Alma' sarayı derler"*. diye Macaristan'ın Başşehrine Türklerin 'Kızıl Elma' dediklerini anlatır. İslamiye-

Scanned by CamScanner

tin gaza ve cihad esasları ile uyumlu olarak fethedilmiş veyahut edilememiş birçok Kızıl Elma'lar vardır. Bunların en mühimleri şöyle sıralanabilir:

1. Ayasofya yahut Kostantiniyye Kızıl Elması: İstanbul;
2. Rim - Papa Kızıl Elması: Roma;
3. Engürüs (Macar) Kızıl Elması: Budin;
4. Orta Macar Kızıl Elması: Estergon;
5. Beç Kızıl Elması: Viyana.

Bunlar gibi daha birçok eski Türk Kızıl Elmaları vardır. Bunların en mühimi olan Kostantiniyye Kızıl Elması Ayasofya demektir ve bu ad Fetihten çok önce kararlaşmıştır. Milli ve dini gayelerin birer kilise şeklinde tasavvur ve tasvir ettiği bütün bu müşterek hedeflerinin camiye tahvili eski Türk'ün en kutsal ülküsüdür. Yüzyıllar boyunca bütün şehitlerimiz işte bu milli ve dini gaye uğrunda kan döküp can vermişlerdir.

Adeta bir kanun gibi daima riayet edilmiş muhteşem bir Türk an'anesi vardı. Herhangi bir kale yahut şehir fethedildiği zaman surun üstüne bayrak çekilirken mutlaka ezan okunur ve Türklüğün sembolüyle Müslümanlığın sesi, ordunun zaferini birlikte ilan etmiş olurdu. En büyük kilisenin camiye tahvili de işte bu ilk fetih gününün ilk işiydi ki Türk işte böylece Kızıl Elma'sına kavuşmuş sayılır ve ilk Cuma Namazı işte o Kızıl Elma camiinde, yani hem İslamiyetin hem Türklüğün hakimiyet timsali olan büyük camide kılınırdı. Bu gibi camilere umumiyetle *Fethiyye* yahut *Kilise Camii* denilir ve bazen de Ayasofya'da olduğu gibi eski adı bir zafer alameti olarak bırakılırdı. İşte bütün bunlardan anlaşılacağı gibi, kiliseden çevrilmiş büyük cami demek, Türk ordusunun tarihi, milli ve dini bir zafer anıtı ve aynı zamanda Kızıl Elma'nın en büyük sembolü demektir. Bu vaziye-

Scanned by CamScanner

te göre Ayasofya Camii yalnız bir İslâm mabedi değil, aynı zamanda Türk fethinin en büyük milli ve tarihi abidesidir.

Netice itibariyle İstanbul'un 29 Mayıs 1453 Salı gününe rastlayan fethinden 24 Kasım 1934 tarihinde Bakanlar Kurulu kararı ile müzeye çevrilinceye kadar, Miladi takvimin ıslahından doğan on günlük fark da hesap edilmek şartıyla 481 yıl, 5 ay, 16 gün cami vaziyetiyle Kızıl Elma sıfatını muhafaza etmiş olan Ayasofya'nın bu son devri, şehrin Türk hakimiyeti timsalinden mahrumiyet devri demektir.

Scanned by CamScanner

ESKİ TÜRKLERDE VATAN MEFHUMU

Vatan topraktan ibaret değildir: Toprak, 'vatan' mefhumunda ancak bir unsurdan ibarettir. Bir memleketin kuru bir coğrafi saha durumundan milli bir vatan haline yükselebilmesinde güzellikle verimlilik gibi tabii veyahut ferdin bütün insanlık haklarını temin eden yer olmak gibi sosyal ve siyasi vasıfların bile hiçbir tesiri yoktur.

Tabiat güzelliği ile toprak zenginliği dünyanın her yerinde bulunabileceği gibi, insanî ve siyasi haklardan faydalanma imkanı da bir toprağın vatan sayımasına sebep değildir: Çünkü çok defa insanlar en zalim idarelerle en ağır haksızlıklar altında bile vatan mefhumuna can vermekte tereddüt etmemişlerdir.

Toprağın vatanlaşması için mukaddesatla, maneviyatla ve tarihle yoğrulmuş olması lâzımdır.

La Cité Antique adındaki ünlü eserinde vatan fikrinin eski Yunan ve Roma medeniyetlerinde nasıl oluştuğu ve nasıl gerilediğini inceleyen Fustel de Coulanges, Latince 'Patria' yani vatan kelimesinin aslını 'Terra Patria' yani 'Atalar toprağı' terkibi ile açıkladıktan sonra, vatan mefhumunu "Atalarının kemikleri bulunan ve ruhlarına mesken olan toprak" şeklinde anlatır. Eski Yunanlılarla Romalıların Siteler devrinde bu tarife uygun iki vatanları vardır: "Küçük Vatan" aile ocağı ile mezarlarının bulunduğu bir avlu şeklindedir; "Büyük vatan" da kahramanlarını,

Scanned by CamScanner

milli bayramlarını, dini ilahilerini ve kutsal toprağını bir sur içinde saklayan 'Cite' yani *şehir*dir.

Vatandaşın canı, namusu dini, tanrısı, ataları ve her türlü hakları ancak işte bu surun içinde emin ve dokunulmaz olduğu için, vatan sade bir toprak demek değil, ferdi o toprağa bağlayan birçok manevi bağlardan oluşan ruhi bir mecmua demektir: Tabii bu durum da Vatan sevgisi netice itibariyle tanrılarını, atalarını, dini, namusunu ve insanlık haklarını tek bir mefhum içinde sevmekten başka bir şey değildir, işte bundan dolayı siteler devrindeki Romalılara Yunanlılar için en büyük ceza, insanı bütün bu manevi nimetlerden bir anda yoksun ediveren sürgün cezasıdır.

Roma vatanperverliğinin imparatorluk devrindeki tekamülünü de siteler devrinin sonlarından itibaren büyük bir dikkatle izleyen Futsel de Coulanges, o eski medeniyetle vatan mefhumunun zayıflamasını da eski manevi ve kutsî bağların yerine yalnız siyasi ve medeni kuruluşlarla kanunlara bağlılık gibi maddi ve sosyal anlayışların çıkışından itibaren başlamış gösterir. Tabii bu durumda Romalının savunduğu şey atalarının ocağı değil, devletin kendisine maddi menfaatler temin eden siyasi kuruluşlardır. Büyük yazar vatanperverliğin bu yeni şeklini de şöyle anlatır:

"Vatandaşlar artık memleketlerine muvakkaten hakim olmuş siyasi bir rejimi ne kadar seviyorlarsa vatanlarını da ancak işte o kadar seviyorlardı. Memleketin kanunlarını beğenmeyen bir kimsenin kalbinde vatanına karşı hiçbir bağ kalmazdı. Herkes kendi fikrini vatanından daha kutsal bildiği için bağlı olduğu zümrenin zaferini vatanının şan ve şerefinden üstün tutmaya başlamıştı. Anayurtlarının siyasi müesseselerini beğenmeyenler, istedikleri kuruluşların bulunduğu memleketleri tercih ettikleri için, öyle yerlere göç etmekte hiç tereddüt etmezlerdi... İşin bu derecesiyle kendi vatanı aleyhine silah çekme derecesi arasında pek fazla bir mesafe kalmamış demekti. Nihayet herhangi bir siyasi partiyi iş başına getirmek için düşmanla el birliği edilmeğe başlandı."

Scanned by CamScanner

Fustel de Coulanges bu halin en acı örneğini ünlü Annibal'ın İtalya seferinde gösterir. Genel bir heyecana sebep olan bu müthiş düşman saldırısı sırasında bütün şehirlerin aristokrat sınıfları Roma ile beraber karşı koyma taraftarı oldukları halde, aynı şehirlerin halk tabakaları hep Kartacalıları tutmuşlardır.

Tabii bu durum, bütün mukaddesatından tecrit edilmiş bir vatanın topraklaşması demektir.

Vatan mefhumunun Türk tarihindeki oluşması da işte bu 'Greko Romen' tarzını andırır. Çin yazarlarından anlaşıldığına göre 'yurd' denilen ilk vatan taslağı, eski Yunanlılarla Romalıların "Küçük Vatan"ları şeklinde bir şeydir. Kaşgarlı Mahmut bu kelimenin Arapça karşılığı olarak "Rebı" tabirini kullanır ve bu da "ortasında avlu bulunan ev" manasına gelir. İşte bunlardan anlaşıldığına göre, eski Türklerde vatan mefhumu aile ve nihayet kabile yurdu ile başlamış demektir. Gerek bu ilk ufak yurdun, gerek bunun devlet topraklarına doğru büyümesinden meydana gelen büyük siyasi yurdun kutsallığı, tıpkı 'Greko Romen' sisteminde olduğu gibi ataların mukaddes mezarlar ile tanrılaşmış ruhlarından gelir: "Şunkar - Şahin" şekline girip tenasüha uğrayan ecdat ruhları havada ve Gök Türklerin "Bark" dedikleri türbeler ve mabetlerle mezarlarda "yağız yer" de Türk Yurdunun iki unsurunu doldurmuş milli mukaddesatı durumundadır.

Profesör Bartold'a göre "Şunkar" inanışı batı Türklerinde Müslümanlıktan sonra bile bir müddet devam etmiştir. İşte bundan dolayı Orhon Kitabelerinde Gök Türklerin merkez sahası olan 'Ötüken' mıntıkası "erig yir" tabiriyle çorak ve kısır bir yer gösterildiği ve hatta bu çetin durum bütün iktisadi ihtiyaçların askeri ve siyasi tedbirlerle hep dıştan teminine sebep olduğu halde, sütsüz bir anaya benzeyen o verimsiz vatan her şeye rağmen 'Iduk Ötüken' yani 'Mukaddes Ötüken' diye anılır. Leon Cahun'un *Introduction a l'histoire de l'Asie* adındaki ünlü eserinde o eski Türk Vatanının çoraklığı ile kutsallığı arasındaki tezadın güzelliği şöyle anlatılır:

Scanned by CamScanner

"Fransa'nın güzelliğinden söz eden Roland'a hiç benzemeyen Türk kahramanı memleketinin güzelliğinden söz bile etmez. Aksine dağlardaki sevgili ormanlarının işe yarayacak hiçbir ürün vermediğini söyler. Fakat buna rağmen onu kalbinin bütün kuvvet ve kudretiyle sever ve şanlı olmasını ister. Bu noktada milli şeref hissinin özel bir şekli, vatanperverliğin bir bakıma dar olmakla beraber başka bir bakımdan da pek modern bir çeşidi belirmektedir. Bu his, askeri şan ve şerefin hiçbir başka maksat olmaksızın sırf şan ve şeref diye özlenmesi ve nefsini tatmin hazzından başka bir emel beslenmemesi demektir".

Eski Türk anlayışında vatan fikri işte bu kadar mücerret ve ulvî bir mefhum şeklini alınca Türk Yurdu tanrılaşmış, en eski devirlerden beri takdis edilen "yer" ve "su" unsurlarının "yir-sub" şeklinde birleşmesinden hasıl olan bir ilahe adı Orhon kitabelerinde bazan vatan sembolü şeklinde kullanılmıştır. Her halde ünlü Arap yazarı Cahız'ın *Fezailü'l-Etrak*'inde eski Türk vatanperverliğini bütün milletlerinkinden üstün göstermesi pek tabiidir.

Miladın XII. yüzyılında yaşayan Antakya Yakubi Patriği Süryani Mikail'in meşhur *Vakayiname*'sinde eski Türklerin gök naturizminden İslamiyete geçişleri gözle görünür maddi bir birlik esasından göze görünmez manevi bir vahdaniyet (bir olma) anlayışına doğru bir gelişme adımından ibaret gösterilir. Bu açıklamaya göre eski Türkler İslamiyeti kabul etmekle inanışlarını değiştirmiş değil, Gök Tanrı birliğinde daha ulvi ve daha temiz bir şekil vermişler demektir. Bu büyük esasla beraber Şamanizmin diğer birtakım akideleri de İslami şekiller almış ve mesela ataların takdisi İslamiyet devrinde de eski önemini pek kaybetmemiştir. Orta Asya'nın "bark"ları Anadolu'da "türbe" adını almış, birçok tarihi kişilerle milli kahramanlar ve büyük şehitler İslam usulünce toprağa gömülmeyip mumyalanarak türbelerin altındaki mahzenlere konulmuş, daha XI. yüzyıldaki Anadolu fethinden itibaren memleketin her tarafını kaplamaya başlayan bu ga-

Scanned by CamScanner

za ve tarih abideleri eski Bizans topraklarına yeni bir milli kutsallık vererek Anadolu topraklarının Türk ırkı için vatanlaşmasında ilk esas olmuş ve yüzyıllar boyunca biriken bütün diğer milli özellikler de o ilk etkeni tamamlamıştır.

Bu milli özellikler, Türk zekasının dokuz yüzyıldan beri çeşitli sanat alanlarında meydana getirdiği büyük eserlerle halkın kalbinde her ne suretle olursa olsun yer tutan şeylerden oluşan bir mecmua demektir. Vatanın topraktan ibaret olmayışı işte bundan dolayıdır.

Toprak unsurunun yanında bazan Dede Efendi'nin bir bestesi ve yahut ltrî'nin tekbiri gibi bir ses, bazan Baki'nin Kanunî Mersiyesi gibi Türk cihangirliğinin en yıkılmaz abidesi sayılabilecek bir manzume, bazan Süleymaniye gibi muhteşem bir kubbe, bazan Fatih'in bütün azametiyle sığınmış olduğu mütevazi bina gibi bir türbe, bazen fetih sembolü olan Ayasofya gibi İslamiyeti kabul etmiş bir cami, bazan milli ruhu şekil ve renkle anlatan bir çini, bazen Yesari'nin bir levhası ve hatta bazan da eski bir kumaş parçası ve yahut bir çoban kavalı bile bir vatan parçasıdır.

Yukarıda gözden geçirdiğimiz Greko Romen örnekleri bizim için en canlı ibret dersi demektir. Eğer yaşamak istiyorsak, unutmamalıyız ki, vatan mefhumunu kutsallığı ile maneviyatından ayırmak, onu bir kuru toprak haline getirmektir.

Vatan topraklaşınca millet vatansızlaşır.

Scanned by CamScanner

İSMAİL HAMİ DANİŞMEND

CAVULDUR CAKA

Cehalette o kadar ilerledik ki, devletimizin kaç yüzyıllık bir devlet olduğunu bile bilmiyoruz. Birçok makalelerle eserlerde Türkiye tarihi altı yüz yıldan ibaret gösterilmiştir ve gösterilmektedir. Halbuki bu altı yüzyıl o tarihin yalnız Osmanlı devrine aittir. Ondan önce üçyüzyıl daha vardır. İşte bundan dolayı devletimiz gerçekte dokuzyüz yıllık bir devlettir.

Bu dokuzyüz yıllık tarih, 1071'deki Malazgirt zaferinden biraz sonra Oğuz Türklerinin Anadolu fetihleriyle başlamış ve bu fetihler de çeşitli Bizans ve Batı kaynaklarında ve mesela J. Laurent'in *Byzance et les Turcs Seldjoucides dans l'Asie Occidentale Jusqu'en 1081* adındaki ünlü eserinin 1913 Paris baskısının 93. sayfasında açıklandığı gibi 1073 tarihinde Türk ordusunun Üsküdar'a dayanması ile sonuçlanmıştır. Bu itibarla İran sınırından Üsküdar'a kadar Anadolu'nun fethi yaklaşık iki buçuk yıl sürmüş demektir. Bazı cahilce yapılan yayınlarda bu bakımdan da büyük bir yanlışlık çukuruna düşülerek Anadolu'yu Selçukluların ve özellikle Süleyman bin Kutulmuş'un fethetmiş olduğundan dem vurulur. Hâlbuki Selçuklulara ait herhangi bir cetvele ve mesela Halil Ethem Bey'in *Düvel-i İslamiye* adındaki eserinin 1927 İstanbul baskısının 216. sayfasındakine şöyle bir bakılacak olursa, Anadolu Selçuklularının birincisi olan Süleyman bin Kutulmuş'un İznik Beyliği'nin 1077 tarihinde başlamış olduğu

Scanned by CamScanner

anlaşılır. Bu tarih, Türk ordularının 1073'te Üsküdar'a dayanmasından tam dört yıl sonradır.

Anadolu'nun hakiki fatihi ve Türkiye Devletinin kurucusu Malazgirt Savaşı'ndan biraz sonra fetihlere başlayıp iki buçuk yılda orduları Üsküdar'a dayanmış olan Melik Ahmet Danişmend Gazi'dir. Dikkat edilecek önemli bir nokta daha vardır: Türk orduları Üsküdar'a dayandığı sırada ve hatta ondan sonra batı Anadolu'nun ihtilaflı tarihlerde fethedilmiş yerleri de yok değildir. Çeşitli *Danişmendname* nüshalarında açıklandığı gibi Batı Anadolu fetihlerinde en büyük zaferleri kazanmış olan Türk komutanının mübarek adı Cavuldur Caka'dır.

Melik Ahmet Danişmend'in en parlak komutanlarından olan bu şanlı kahraman, İzmir ve bölgesini boydan boya ele geçirdikten başka, büyük bir donanma yaptırarak deniz seferlerine de çıkmış ve Midilli, Sakız, Rodos vesaire gibi bazı adaları da alıp bütün batı Anadolu sahillerinin emniyetini de sağlamıştır. Hatta ünlü tarihçi Lebeau'nun *Histoire du Bas Empire* adındaki Bizans tarihinin De Saint Martin ve Brosset tarafından yapılan ilavelerle yirmi bir cilt halinde yayınlanan ikinci baskısının 1833'te çıkan 15. cildinin 261. sayfasındaki kayda göre; Cavuldur Caka İstanbul fethini de milli bir gaye kabul etmişse de, aynı cildin 265-266. sayfalarındaki açıklamaya göre damadı olan Birinci Kılıç Arslan Bizans imparatoru Aleksi'nin tezviratına kapılarak bir gün sofrada şarap içerlerken o muhteşem kaynatasını hançerleyerek öldürmek gibi yüz kızartıcı bir cinayet işlemiştir.

Cavuldur Caka'nın adı Bizans tarihlerinde bütün Türk adları gibi biraz değişikliğe uğramıştır. İşte bundan dolayı Bizans kaynaklarını kaynak kabul eden Batılı yazarlar da o hafif değişikliğin tesiri altında kalarak Caka adını Tzakhas ve Zakhas şekillerinde yazmışlardır. Son Fransız tarihçilerinden René Grousset'nin *L'Empire du Levant* adındaki eserinin 1949 Paris baskısının 426. sayfasında o değişik şekillerin Yunanca imlasından ileri geldiği önemle açıklanmaktadır.

Scanned by CamScanner

İşte bu şanlı Cavuldur Caka'nın en önemli özelliği yahut zaafı olarak kıyafet ihtişamından söz edilir. Savaş meydanlarında bile o kadar muhteşem kıyafetler ve süslü zinetlerle ortaya çıkarmış ki, nihayet halk arasında hem kahramanlığın, hem süslü kıyafetin en parlak örneği sayılmış ve "Caka taslamak" tabiri de işte ondan kalmış!

Scanned by CamScanner

OSMANLI TARİHİ KAÇ YIL SÜRMÜŞTÜR?

Osmanlı saltanatının hesabı muhtelif tarih başlarına göre değişebilir. Osman Gazi'nin Miladi 1284 yılına tesadüf eden ilk muharebesi olan "Ermeni-Beli" çarpışması esas sayıldığı takdirde o tarihten 1922 yılı 1 Kasım Çarşamba günü saltanatın kaldırılmasına kadar 638, klasik anlayışta 1299 tarihine rastlayan itibarî istiklâl tarihine göre 623 ve Anadolu'daki Mongol hakimiyetinin 1335 tarihinde dağılması üzerine Türk beyliklerinin yabancı hakimiyetten kurtuluşuna tesadüf eden hakikî istiklâl tarihine göre de 537 yıl sürmüş demektir. Bunların en doğrusu Osman Gazi'yi tarih sahnesinde gösteren ilk muharebesinden itibaren geçen 638 yıl hesabıdır. Osmanlı padişahlarının sayısı da 30 kişidir. Son halife Abdülmecid bu toplama dahil değildir.

Osmanlıların bir de halifelik tarihi vardır: Yavuz Sultan Selim'in 1517 yılı 20 Şubat Cuma günü hilafeti elde etmesinden 1924 yılı 3 Mart Pazartesi günü hilafetin kaldırılmasına kadar, takvim reformunda meydana gelen on günlük fark da hesap edilmek şartıyla Osmanlı hanedanı tam 407 yıl 1 gün hilafet makamında bulunmuştur. 1922 yılı 19 Kasım Pazar gününden yukarıda gördüğümüz kaldırılış tarihine kadar bir yıl, üç ay, 14 gün saltanat sıfatı olmayarak hilafet makamında bulunmuş olan son Halife Abdülmecid, bu sülaleden 29. halifedir.

Scanned by CamScanner

İSMAİL HAMİ DANİŞMEND

OSMANLILARIN SAL MENKIBESİ

Fatih devrinden önce yazılmış hiçbir Osmanlı tarihi olmadığı için, o ilk devrin bazı olaylarına birtakım efsaneler karışmıştır. Osmanlı Türklerinin Anadolu'dan Rumeline ilk defa sallarla geçtikleri hakkındaki efsane de işte bunlardandır. Böyle bir telakki, deniz tarihimizin ilk devrini inkâr demektir.

1) Osmanlı kaynaklarında ilk Osmanlıların denizciliği hakkında hemen hiçbir şey yok gibidir. Fatih devrinde İstanbul kuşatmasına donanma komutanı olarak katılmış olan Baltaoğlu Süleyman Bey genellikle ilk kaptan-ı derya gibi gösterilir. Hatta Katip Çelebi bile *Efsarü'l-Bihar* adındaki Bahriye tarihinde bu yanlış an'aneye kapılmaktan kurtulamamıştır. Herhalde kuruluşunun daha ilk yıllarından başlayarak denizaşırı yerlerde fetihlere başlayan Osmanlı Beyliği'nin Danişmendli ve Selçuklu devirlerinden beri uzun bir tekamül tarihi olan Anadolu Türk denizciliğinden habersiz kalmış ve hiç faydalanmamış olmak ihtimali her şeyden önce akla ve olayların oluşundaki tarihi zarurete aykırıdır. Anadolu'nun hem Karadeniz, hem Akdeniz sahil boylarında Türk denizciliğinin Danişmendli ve Selçuklu devirlerinden başlayarak genişlemeğe başladığı ve ondan sonra 'Tevaif-i Müluk' denilen Anadolu Türk Beyliklerinden sahil boylarında bulunanların bu eski Türk denizciliğini daha fazla genişletmekte, geliştirmekte büyük roller oynadıkları muhakkaktır.

Scanned by CamScanner

Danişmendli devrinin ilk derya kaptanı İzmir fatihi Cavuldur Caka'dır. Bu mübarek zat ilk Anadolu Türk donanmasını yaptırdıktan sonra Midilli, Sakız, Rodos vesaire gibi adaları aldıktan başka, İstanbul'u da tehdide başladığı için, Bizans'ı korku içinde bırakmıştır. Selçukluların Bahriye teşkilatında da "Reisü'l-Bahr" ünvanıyla söz edilen Karadeniz Amiralliğinin merkezi Sinop ve "Melikü's-Sevahil" yahut "Emirü's-Sevahil" ünvanları ile anılan Akdeniz Amiralliğinin merkezi de Antalya'dır. Maiyyetlerinde filolar bulunan bu amirallerin aynı zamanda "Préfet maritime" şeklinde birer sahil valisi oldukları için idari ve askeri salahiyetleri de bulunduğu anlaşılmaktadır. O zaman Karadeniz'de Sinop ve Akdeniz'de Antalya ile Alaiye limanları birer Selçuklu tersanesi durumundadır. Daha sonraları Aydın, Saruhan, Menteşa ve Karasi Beyliklerinde gelişen denizcilik işte bu Selçuklu denizciliğinin olgunlaşmasından başka bir şey değildir.

İstanbul'un Fethi'nden sonra zaptedilmiş birtakım efsanevi menkıbelere dayanan ilk Osmanlı kaynaklarının "Rumeli'ne geçiş" olayını bir sal masalı şeklinde anlatmış olmalarına rağmen, Bizans ve Batı kaynaklarında ilk Osmanlıların da diğer sahil beylikleri gibi, denizcilik bakımından ihmal edilemeyecek bir durumda bulunduklarını gösteren bazı rivayetlere rastlanır. Hatta Ertuğrul Gazi'nin birtakım deniz seferlerinden söz edildiği gibi, Osman Gazi'ye izafe edilen bir Rodos seferi hakkında çok kuvvetli bir an'ane bile vardır.

Ertuğrul Gazi'nin denizciliği hakkındaki bu an'aneyi bize nakleden Bizans tarihçilerinden Atinalı Laonikos Khalkokondilis'in 1620 tarihinde eski Fransızca çevirisi yayınlanan *L'Histoire de la Décadence l'Empire Grec et Establissement de Celvy des Turcs* adındaki eserinin birinci cildinin 6. sayfasında şu fıkraya rastlanır:

"Bu zat miktarı büyük bir yekün tutan birtakım gemiler donatarak Adalar denizinde ve Avrupa ile Asya arasında bulunan adaları

Scanned by CamScanner

müthiş zararlara uğrattı ve zaman zaman Bizans'ın düzlük yerlerine büyük akınlar yaparak ortalığı yağma ve tahrip etti. Ondan sonra donanmasını Meriç nehrinin Enez şehri civarında bulunan ağzına getirip nehrin kaynağına doğru uzun müddet ilerledi. Bundan başka Avrupa'nın diğer birçok yerlerine karşı da böyle birçok seferler ve teşebbüsler daha yaptı. Nihayet Mora üzerinde, Agriboz adasına ve aynı zamanda Atik kıtasına saldırdı ve her tarafta zararları ile tahribatının pek büyük eserleri kaldı. Bunları yaptıktan sonra, gemilerine esirler ve ganimetler doldurarak kendi yerine döndü ve bu suretle az zamanda çok zengin ve çok büyük bir kuvvet ve kudret sahibi oldu".

Khalkokondilis'in çeşitli coğrafî mevkiler tayin ederek verdiği bu tafsilât, bize Ertuğrul Bey'in deniz akınları hakkında 15. yüzyıl Bizans âleminde kuvvetli bir an'ane mevcut olduğunu göstermektedir. Tabii bu an'anede birtakım mübalağalar da bulunabilir. Fakat derecesini kestirmek mümkün değildir.

Yine aynı yazara göre, Osmanlıların Rumeli'ne ilk defa olarak geçmeleri de Osman Gazi devrine ve yaklaşık Miladın 1310 tarihine rastlar. Fakat bu olay fetih ve istila mahiyetinde olmayıp, Ertuğrul'un Adalar ve Yunanistan seferleri gibi önemli bir akından ibarettir. Khalkokondilis aynı eserinin 8. sayfasında ve "Türklerin Avrupa'ya ilk geçişleri" başlıklı bölümünde Osman Gazi'nin bu büyük deniz akınını şöyle anlatır:

"Bu zatın zamanında 8000 halis Türk Çanakkale Boğazı'ndan Avrupa'ya geçip Rumların Gelibolu'daki muhafız kıtalarına baskın yaptılar. Oradan Trakya'ya girip Tuna bölgesine kadar akın ederek memleketin her tarafını yağma ve tahrip ettikten sonra, birçok ganimetler ve esirler alarak geri döndüler..."

Osman Gazi'nin yaptığı bu akının Tuna boylarına kadar uzamasında herhalde mübalağa ihtimali bulunmakla beraber, Bizans tarihçisinin bu kaydından Ertuğrul'a ait deniz akıncılığı an'anesinin Osman Bey'e de şamil olduğunu açık olarak anlamamıza hiçbir engel yoktur.

Scanned by CamScanner

Bizans ve Latin kaynaklarının en önemlilerini gözden geçirmiş olan ünlü Fransız tarihçisi Charles Lebeau, bu kaynaklara dayanarak yazmış olduğu *Histoire du Bas Empire* adındaki büyük Bizans tarihinin 1824-1836'da yayınlanan 21 ciltlik ekli baskısının 19. cildinin 194. sayfasında Osman Gazi'nin böyle bir deniz akıncılığından daha önemli olan bir deniz seferinden, yani "Rodos Kuşatması"ndan söz etmektedir! Miladın 1310 tarihine rastlayan bu kuşatma sırasında Rodos Adası "Chevaliers de L'ordre de Saint Jean de Jerusalem" denilen "Kudüs Sen Jan tarikatı şövalyeleri"nin elinde idi. Lebeau'ya göre Osman Gazi'nin bu şövalyeler üzerine hareketinin sebebi, bir gemilerinin onlar tarafından ele geçirilmesinden müteessir olan Cenevizlerin teşvik ve tahriki idi. Lebeau diyor ki:

"İşte bu tahriklere kapılmış olduğu pek belli olan Osman, Rodos'a gelip şehri kuşattı. Bu şehrin istihkâmları, ondan önce meydana gelen bir kuşatma sırasında hemen tamamıyla yıkılmış ve o müthiş savaşçı yani Osman Gazi ortaya çıktığı zaman henüz onarılamamıştı. Fakat şövalyelerin şecaatı bir kale ödevini yaptı. Müslümanlar, şehire zorla girmek için birçok faydasız hücumlarda bulundularsa da daima kayıplarla püskürtüldüler ve nihayet bu devamlı başarısızlıklardan ümitleri kırılarak gemilerine binip gittiler..."

Lebeau'ya göre "Kudüs Sen Jan Şövalyeleri" işte bu olayda Osman Gazi'ye karşı kazandıkları başarıdan itibaren "Chevaliers de Rhodos" yani *Rodos Şövalyeleri* ünvanıyla ün yapmışlardır.

Edouard Biliotti ile Abbé Cottret'nin *L'île de Rhodes* adındaki Rodos tarihinde de bu meseleye ait birtakım tafsilata rastlanır. 1881'de Rodos'ta basılan bu eserin 134. sayfasındaki en önemli fıkra şudur:

"1310'da Osmanlı Hanedanının kurucusu olan Osman Gazi Rodos'a gelip asker çıkardı ve şövalye teşkilatından kalenin teslimini istedi. Bu hükümdar daha o zamandan itibaren haklı bir dehşet saçıyordu. Az zamanda bütün Bitinya ile Paflagonya'nın bir kısmını ele

Scanned by CamScanner

geçirmiş olduğu için, fetihlerini genişletmek emelinde idi. Çok düşkün bir halde bulunan Bizans onun adını ve yaptıklarını duydukça titrerdi. Surları yıkık ve yiyeceği eksik bir halde bulunan Rodos bu ateşli Fatih'e güçlükle karşı koyabilecek bir durumda idi: Fakat savunanların şecaatine olayların da yardımı oldu. Daha önemli birtakım işler yüzünden Osman Gazi memleketine dönmek zorunda kaldığı için, kıymetli vaktini Rodos surları önünde kaybetmek istemedi, kuşatmayı kaldırıp Anadolu'ya döndü..."

Bundan yaklaşık yirmi yıl kadar önce Rodos seferini yapan Osman'ın bildiğimiz Osman Gazi olmayıp Enverî'nin *Düstürname* adındaki destanında adı geçen Aydınoğullarından efsanevî bir Osman Bey olmak ihtimalinden söz edilmişse de, Rodos seferine rastlayan 1310 tarihinde Aydınoğulları donanması henüz kurulmamış olduğu için, böyle bir ihtimal kesinlikle doğru değildir. Bu donanma o tarihten 19 yıl sonra Umur Bey devrinde yapılmıştır. Fazla olarak, Bizans kaynaklarında Ertuğrul Gazi'nin bile deniz seferlerinden söz edilmekte olduğuna göre, oğlu Osman Gazi'nin denizciliği hakkındaki an'aneyi başka bir Osman'a izafe etmekte hiçbir mana yoktur.

Zaten ilk Osmanlıların denizciliği hakkındaki an'aneye Khalkokondilis'den başka son Bizans tarihçilerinden Kritovulos'da da rastlanır. İstanbul'un Fethinden sonra yazdığı eseri Fatih'e takdim etmiş olan bu son Bizans tarihçisinin Topkapı Sarayı'nda bulunan yazma nüshası ilk defa 1870 tarihinde Paris'te yayınlanmış ve ondan sonra da İzmir Milletvekili Karolidi Efendi'nin Türkçe çevirisi *Tarih-i Osmanî Encümeni* tarafından bastırılmıştır. İşte bu tarihin 27. sayfasında Fatih'in İstanbul Fethinden önce bir savaş meclisinde söylediği nutkunda ilk Osmanlı atalarından söz edilirken şöyle bir cümleye rastlanır:

"Karada ve denizde akıncılık işlerine gelir bir kâr ve tarik-i âzimlerini küşat eder bir rehber olduğundan, ibtidaları anlarla iktifa ettiler."

Scanned by CamScanner

Bu sözü ister hakikaten Fatih söylemiş ve isterse Bizans tarihçisi tarihinde ona böyle bir şey söyletmiş olsun, herhalde bunu Ertuğrul ve Osman Beylerin denizcilikleri hakkındaki an'anenin Fatih devrinde henüz pek canlı olarak mevcut olduğuna ve özellikle bizzat Fatih'e takdim edilmiş bir eserde yer tutacak kuvvette bulunduğuna delil almakta hiçbir mahzur olmasa gerektir. Zaten aşağıda gözden geçireceğimiz Müslüman kaynaklarının ifadeleri de bu Bizans söylentilerini tamamıyla doğrulayacak mahiyettedir.

2) Ertuğrul ve Osman Beylere izafe edilen deniz seferleri hakkında Hıristiyan kaynaklarının buraya kadar gözden geçirdiğimiz söylentileriyle bazı doğu kaynaklarındaki ifadeler hep birbirini doğrular mahiyettedir.

Osmanlı kaynaklarında önemli bir şey olmamakla beraber, Osman Gazi devrine ait bir deniz hareketiyle Marmara'da bir sahil beyliği kurulmuş olduğuna ait bazı an'aneler yok değildir. Mesela eskiden "Besbycos" ve "Kalolimni" adları ile anılan "İmralı" adasının Osman Gazi devrine rastlayan 1308 tarihinde Aygut Alp oğlu Kara Ali yahut Ahmet Ağa oğlu Emir Ali tarafından fethedilmiş ve hatta "İmralı" adının işte bu "Emir Ali"den çıkmış olduğu hakkında çeşitli söylentilere rastlanır.

İşte bundan dolayı Mehmet Şükrü'nün *Esfar-i Bahriye-i Osmaniyye* adındaki eserinde Emir Ali bir deniz seferi yapmış ilk Osmanlı kaptanı sayılır. Orhan Gazi devrinde Şehzade Süleyman Paşa'nın 1354 tarihinde Rumeli'ne geçişinden iki yıl önce 1352'de Marmara adalar grubunun fethedilebilmiş olması da ancak bir deniz kuvvetiyle izah edilebilecek başarılardandır.

Herhalde Osman ve Orhan gaziler devrinde Marmara Denizi'nin Anadolu sahillerinde Osmanlıların Karamürsel, İzmit, Gemlik vesaire gibi bir iki deniz üssü bulunduğu muhakaktır ve geçen olayların başka türlü izahı mümkün değildir.

Özellikle eskiden "Prenetos" denilen "Karamürsel" kasabası ile etrafının fethinden itibaren İzmit Körfezinin güney sahilleri

Scanned by CamScanner

Selçuklular devrindeki "Emaretu's-Sevahil" tarzında bir Amiral Sancağı ittihaz edilmiş ve hatta bu Sancağın ilk beyi olan Kara Mürsel Bey burada son zamanlara kadar kendi adını taşıyan bir gemi tipi yaptırarak süratli bir "ince donanma" meydana getirmiştir. Tarihçi Hammer, birinci cildinin üçüncü faslında bu gemilerin "savaş gemileri" olduğundan ve kendi zamanına kadar bu tipe "Kara Mürsel Gemisi" denildiğinden bahsetmektedir. Âşık Paşazade de tarihinde bu noktayı şöyle anlatır:

"Kara Mürsel derler bir er var idi, ol kenarı ana timar verdiler; gazileri, timar erlerini kenare getürdüler: İstanbul'dan gemi çıkup vilayet urmasun diyu".

Özel kitaplığımda bulunan anonim bir *Tevarih-i Âl-i Osman* yazmasında bu durum Orhan Gazi devrine izafe edilir ve işte şu fıkrada Kara Mürsel ilk İzmit Beyi gösterilir:

"Orhan gelip İznikmid (İzmit)'i feth edip kiliselerin yıkıp mescitler ve medreseler yaptırdılar. Kara Mürsel derler, bir er var idi, ol kenarı ana verdi, Vilayetin timar ülüştürdü. Anlar dahi gelip ol kenarı beklediler. İstanbul'dan bir can çıkarmaz oldular ve balık oku (hissesi) Akça Koca ile gazilere timar ülüştürdü".

Bu fıkranın Oruç Bey tarihiyle karşılaştırılması meseleyi daha fazla açıklığa kavuşturabilir:

"Kara Mürsel derler bir dilâver var idi, ol kenarı ana verdi. Vilayetini timar ülüştürdü. Timar erenleri ol kenara geldiler, Konstantiniyye'den gemi çıkartmaz oldular, muhkem beklediler, gemi çıkıp ol kenarları urmayalar".

Bu fıkralardan anlaşıldığına göre Kara Mürsel Bey'in yaptırdığı hafif filo "İstanbul'dan bir can çıkarmaz" ve "Kostantiniyye'den gemi çıkartmaz" ibareleriyle belirtilen bir faaliyet gösterip Marmara'ya hakim bir durum sağlamış demektir.

Scanned by CamScanner

Osmanlı denizciliğinin ilk devir tarihi bakımından büyük bir önemi olan bu fıkralar bize İzmit Körfezi'nde bir çeşit "Préfecture maritime" kurulmuş olduğunu bütün açıklığı ile gösteren kuvvetli bir an'ane anlatmaktadır.

Bu duruma göre, Şehzade Süleyman Paşa o devirden yıllarca sonra 1354 tarihinde Rumeli'ne geçip Çanakkale Boğazı'nda kesin surette yerleştikten bir müddet sonra Osmanlı bahriyesinin merkezi İzmit körfezinden Gelibolu'ya getirilmiş ve Selçuklular'dan sahil beyliklerine geçen an'ane gereğince İzmit Körfezi'nden Gelibolu Sancakbeyliği Amiral Sancağı ittihaz edilmiş demektir. Bununla birlikte İzmit Körfezi eski önemini birden bire kaybetmiş değildir. Daha sonraları da burada gemiler yapıldığını ve tersane bulunduğunu gösteren birçok kayıt vardır.

Eski Arap kaynaklarında da bu devre ait çeşitli deniz seferleri hakkında birtakım söylentilere rastlanır. Hatta Osmanlı denizciliğinin aynı devre rastlayan olgunlaşmış şekli hakkında ünlü Arap tarihçisi Makrizî'nin *Kitabu's-Sülük li Marifetin Düveli'l-Mülûk* adındaki eserinin üçüncü cildinin Hicri 767 yılı Şevval (Miladi 1366 Haziran) ayı olayları içinde şöyle bir fıkra bile vardır:

"Bu ayın beşinci günü Melik Orhan'ın elçisi gelip metbuunun Kıbrıs Hükümdarına karşı Mısır Sultanına yardım etmek üzere iki yüz gemi hazırlamış olduğunu ihbar etti. Cevaben teşekkür edildi ve Mısır gemileri gelinceye kadar Orhan'ın hareket etmemesi bildirildi".

Fakat bu meselenin 1366 tarihinde, yani Orhan Gazi'nin ölümünden altı yıl sonra gösterilmesi bizi bu fıkradaki Orhan'ın kişiliği hakkında tereddüde düşürecek bir sebeptir. Çünkü Osmanlılardan başka Saruhan ve Menteşeoğulları içinde de birer Orhan vardır. Fakat bunların hiçbiri o zaman mevcut değildi. Menteşeoğullarından Şacaüddin Orhan Hicretin 1334-1339 yılları arasında ölmüştür. Saruhanoğlu Orhan bin Muzafferüddin İshak ise 1405 tarihli bakır sikkesine göre çok sonradır. Netice olarak bunların biri Makrizî'nin gösterdiği 1366 tarihinden

Scanned by CamScanner

yaklaşık otuz yıl önce ve öteki de kırk yıl kadar sonra ortaya çıkmış olmak itibariyle, Arap tarihçisinin yazdığı tarihe en yakın olan Orhan, herhalde Osmanoğlu Orhan'dır. Makrizî'nin birçok olayları birkaç yıl önce veya sonra olmuş gibi gösterip durması bunun bir delili sayılabilir.

Mesela aynı yazar Timur'un ölümünü hem 1406, hem 1409 yıllarında göstermiştir. Hâlbuki Timur Lenk'in ölüm tarihi 807/1405 yılına rastlar! Bu duruma göre Makrizî'nin yıl hususunda her zamanki gibi yanılmış olduğu muhakkaktır. Çünkü bu yanlışlığın Osmanoğlu Orhan hakkında olduğu gibi 6 yıla münhasır olması da tabii görülebilirse de, öteki iki Orhan'ın zamanlarına nisbetle 30 ya da 40 yıla kadar çıkması mümkün değildir. Onun için Mısır Sultanı'na 200 gemilik büyük bir donanma ile yardım edecek kadar önemli bir deniz kuvvetine sahip olan hükümdar, herhalde Osmanoğlu Orhan Gazi olmak lazım gelir. Ve tabii bunun o müthiş deniz kuvveti uzunca bir gelişme mahsulü demektir. Makrizî'nin gösterdiği 200 rakamı mübalağalı olsa bile bu nokta böyledir.

Zaten elimizde Osman Gazi'nin denizcilikle ilgisini teyid edecek daha kuvvetli bir belge de vardır ve bu da Timur sülalesinin resmi tarih yazarı olan Şerefüddin Aliyyü'l-Yezdî'nin *Zafername-i Timur Gürgan* (Körgen) adındaki tarihidir. Bu ünlü eserde Timur Lenk'in asaletsizliğine karşı kendi asaletiyle övünen Yıldırım Bayezıd'a Timurlenk'in göndermiş olduğu mektup sureti içinde şöyle bir fıkraya rastlanır:

"Senin bir Türkmen gemicisine müntehi olan asl u neslin bizce gün gibi aşikardır, tarife hacet yoktur. Benim için senin aslınla neslinden bahsetmeğe ve hüviyetinin gizli ve aşikar noktalarını sayıp dökmeğe ne lüzum var? Ta Suriye ve Mısır'a varıncaya kadar avam ve hâsdan cümle âlem senin aslının ne olduğunu bilir!"

Timur'un bu alaylı ifadesinden anlaşıldığına göre, Yıldırım Bayezıd devrinde Osmanlı nesebinin bir gemici yahut deniz

Scanned by CamScanner

akıncısı ile sonuçlandığı bütün yakın doğu halkınca bilinen bir bilgidir! Zaten Saruhan ve Aydın Beylikleri gibi Osmanlılar aleyhine Bizanslılarla bile birleşmiş sahil prensliklerinin deniz kuvvetlerine rağmen, Osmanlılar'ın daha başlangıçtan itibaren Rumeli yakasına geçip Anadolu ile ulaşımları ve bağları kesilmeksizin fetihler yapmış olmaları ancak denizde üstünlükle izah edilebilir ve bu da herhalde bir tekamül meselesidir.

Kral Arçil'in *Gürcistan Vakayinamesi*'ne göre Osman Gazi'nin bir Karadeniz seferine bile çıkmış ve hatta Siavistipoli (Sivastopol)'ye kadar akın etmiş olduğu hakkındaki Gürcü an'anesi de bu durumu doğrular bir delil demektir.

Buraya kadar gözden geçirdiğimiz Doğu ve Batı rivayetleri hep birbirini doğrular mahiyettedir: Bizans tarihçilerinden Khalkokondilis, Ertuğrul ve Osman beylerin deniz seferlerinden tafsilat vererek bahsettiği gibi, Kritovulos da Fatih'e takdim ettiği kitabına onun bir nutkunu alarak ilk atalarının denizciliklerini doğrulamaktadır. Timurlenk, Yıldırım Bayezıd'a yazdığı mektupta Osmanlı neslini bir "Türkmen gemicisi"ne ulaşır göstermiştir. Hammer, Osman Gazi devrindeki "Kara Mürsel gemileri"nin "savaş gemileri" olduğundan söz etmektedir.

Arap tarihçisi Makrizî'ye göre Orhan Gazi, Mısır sultanına büyük bir donanma ile yardım edebilecek durumdadır. Ve nihayet Bizans tarihinin en büyük Fransız uzmanlarından Lebeau çeşitli kaynaklara dayanarak 1310 Rodos seferinin Osman Gazi tarafından yapılmış olduğuna inanmıştır. *Gürcistan Vakayinamesi*'ne göre de yine Osman Gazi'nin bir "Sivastopol" seferi bile vardır! Herhalde bütün bu söylentileri hiçe sayarak Osmanlıların Anadolu'dan Rumeli'ne sallarla geçmiş oldukları hakkındaki efsaneye kıymet vermek, masalı tarihe ve hayali akla tercih etmek demektir. Hakikatte ise Osmanlı İmparatorluğu işte bu ilk deniz kuvveti sayesinde teşekkül etmiştir.

Scanned by CamScanner

OSMANLI TÜRKLERİNİN DÜNYA SİYASETİ

Bazı eserlerde rastlanan pek tuhaf bir iddiaya göre, XV. yüzyılın sonlarından itibaren Avrupalılar deniz yollarını keşfedip Hindistan'a ve diğer Asya memleketleriyle doğrudan doğruya bağlanmış Osmanlı Devleti'nin coğrafi ve ekonomik önemini bozup onu arkadan çevirdikleri zaman, Türk diplomasisi dünyadan habersiz olduğu için, Türkiye gafil avlanmıştır!

Bütün bir yüzyılı dolduran olayların yalanladığı bu tuhaf anlayış tamamıyla yanlıştır. Türk diplomasisi o durum karşısında hiçbir gaflet göstermedikten başka, devamlı bir hassasiyet ve daimi bir uyanıklıkla baş döndürücü nisbetler alan bir dünya siyaseti izlemiştir. Yavuz, Kanunî, İkinci Selim ve Üçüncü Murad devirlerinin bütün büyük olayları hep işte bu muazzam planın uygulanması mahiyetindedir.

Hicretin onuncu ve Miladın onaltıncı yüzyılı doğuyla batının, Müslümanlıkla Hıristiyanlığın ve Sünnilikle, Şiiliğin en Müslüman Devleti olmak itibariyle doğuda Safevî - İran Şiiliği ve batıda da Katolik Avrupa Hıristiyanlığı ile çatışma zorunda kalmıştır. Böyle bir durumda Osmanlı Türklüğü o müthiş düşmanlarının hamleleri altında yıkılmamak ve her şeyden önce varlığını koruyabilmek için tıpkı bugünkü Amerika gibi, bir dünya siyaseti ve dünya stratejisi izlemek zorunda kalmıştı. Çünkü bu büyük siyaseti karşı taraf da izlemiştir. Türkiye tarihi-

Scanned by CamScanner

nin "büyük asır"ı olan onaltıncı yüzyılda doğuyla batının Osmanlılara karşı iki türlü dünya siyaseti vardır.

Bunların biri, Osmanlı Sünniliğine karşı İran Şiiliğini temelden Safevîlerle Türk Müslümanlığına karşı Avrupa Katolikliğini temsil eden Hıristiyan Devletleri arasındadır. Avrupa'nın Türkiye aleyhine İran'la teması daha Akkoyunlular devrinden başlamış ve bu siyasi dayanışma Safevîler devrinde de devam etmiştir.

Mesela Kanunî ile aynı yüzyılda yaşamış olan İran şahı Birinci Tahmasp'ın Almanya ile Portekiz'e elçiler göndererek Avrupa ile Asya'yı paylaşma esasına dayalı bir anlaşma ve birleşme teklif etmiş olması, Sultan Süleyman'ın 1541 tarihinde Avusturyalılara karşı açtığı "İstabur" seferi sırasında Safevî saldırısına karşı Veziriazam Hadım Süleyman Paşa komutasında Anadolu'ya bir ihtiyat kuvveti gönderilmesine bile sebep olmuştur. Kanunî'nin sadrazamlarından olduğu için o devrin siyasi durumunu çok iyi bilen tarihçi Lütfi Paşa'nın *Tevarih-i Âl-i Osman*'ında Birinci Tahmasp'ın ünlü imparator Charles Quint'e yaptığı teklif, o zamanın sade diliyle şöyle açıklanılır:

"Şöyle kim Rum padişahı (Osmanlı İmparatoru) senin üzerine vara, ben bu taraftan yürüyem; şöyle kim benim üzerime gele, sen öteden yürüyesin!"

Asya Şiileriyle Avrupa Katolikleri arasında geçen bu doğu ve batı anlaşmasına karşılık, Müslümanlığı ezip ortadan kaldırarak bütün dünyayı yalnız Hıristiyan hakimiyetine sokmak için kurulmuş büyük bir Avrupa planı da vardır. Vaktiyle Haçlı seferlerinde en büyük rolü oynayan Papalık makamı, Doğu ve Batı çatışmasının bu yeni şeklinde de Hıristiyanlığa ön ayak rolündedir.

Christophe Colombe'un 1492'de ilk Amerika seyahatından iki yıl sonra kötülükleri ile ünlü Papa Altıncı Alexandre Borgia dünyanın Avrupa'ya nisbetle batı tarafını İspanya'ya ve doğu tarafını da Portekiz'e tahsis etmiş, 1498'de Christophe Colombe

Scanned by CamScanner

İspanya adına Amerika'da dolaşırken Portekizli Vasco de Gama da Ümit Burnu'ndan dolanarak Hind yolunu keşfi başarmış ve işte bu suretle batı Hiristiyanlığı bir taraftan Yeni Dünya'ya ayak basarken, bir taraftan da Hindistan'a el atmıştır. Avrupa Hıristiyanlığı Amerika'da rakipsiz olduğu için, Colombe'un ilk seyahatinden yirmi yıl sonra Papa İkinci Jules Yeni Dünya yerlilerinin de öteki insanlar gibi Adem ve Havva nesline mensup olduklarını resmen ilan etmek suretiyle Hıristiyanlığın onlar arasında da yayılmasına büyük bir önem vermiş sayılır. Fakat Asya meselesi bu kadar basit değildir.

Tabii orada Müslümanlıkla çatışma zarureti vardır ve hatta Hind yoluna verilen önemin asıl sebebi Hıristiyanlığa karşı Müslümanlığı temsil eden Osmanlı İmparatorluğu'nu arkadan çevirmektir. İşte bundan dolayı Papalık makamının doğu ülkelerini verdiği Portekizlilere Hicaz'ın alınmasıyla Mekke'nin yıkılması, Müslümanlığın yok edilmesi ve onun yerine Hıristiyanlığın yayılması gibi büyük bir çatışma görevi vermiş olduğundan bile söz edilir! Bir taraftan Portekizliler Hindistan'ın Gucerat sahillerine yerleşirlerken, bir taraftan da Almanya İmparatoru ve İspanya Kralı Charles Quint'in Sünni Osmanlılara karşı Irak Şiiliği ile el birliği etmek istemesi işte bu büyük dünya siyasetinin uygulanması demektir.

Tabii Kanunî Sultan Süleyman'la hükümeti bu durumdan habersiz ve gafil değildir: O zamanın Türk casus teşkilatı birçok yazarların dikkatini çekecek kadar mükemmeldir. Hatta Kanunî'nin Katolikliğe karşı mücadele ederek Avrupa Hıristiyanlığını ikiye bölen Protestanlık kurucusu Martin Luther'in bütün davranışlarını büyük bir dikkatle takip ettirip bazan sağlığını bile sordurduğu söylenir!

İşte bu mükemmel haber almaya dayanan büyük padişah Papalık'la Almanya İmparatorluğu'nun Türkiye'yi çevirmek için Hindistan'la İran'a uzanan siyasetlerini muntazam surette takip etmekten bir an bile uzak kalmamış ve hele Portekizlilerin Hin-

Scanned by CamScanner

distan teşebbüsleriyle Kızıldeniz'e hakimiyet projeleri hakkında Venedik'teki casuslarından muntazaman haberler almıştır. Tabii bu durumda Sultan Süleyman İslam Halifesi sıfatıyla Papalık makamına ve Türk padişahı sıfatıyla da Almanya imparatorluğu ile Portekiz Krallığı'na karşı cephe almış demektir.

Kanunî'nin hemen bütün seferlerini işte bu doğu ve batı hedeflerine çevirmiş olması, kara ordularının İran'la Avusturya - Almanya arasında mekik dokur gibi doğudan batıya ve batıdan doğuya saldırıp durması ve donanmasını da Karadeniz hakimiyetinden sonra Ak ve Kızıldeniz'lerle Umman Denizi'ne ve Hind Okyanusu'na hakim olmak için devamlı seferler açması hep işte bu mukabil dünya siyasetiyle ilgili en büyük hareketlerdir. Kanunî'den sonra İkinci Selim ve Üçüncü Murad devirlerinde de büyük bir şiddetle izlenen bu muazzam planın uygulanması için Yavuz devrinden sonra yapılan en önemli hamlelerle elde edilen büyük sonuçlar şöyle sıralanabilir:

* Kanunî 1538 yılı içinde bir taraftan Barbaros Preveze zaferiyle Akdeniz hakimiyetini temin ederken, bir taraftan da Mısır Valisi Hadım Süleyman Paşa kuvvetli bir donanmayla Hind seferine çıkmıştır. Bu meşhur sefer, o yılın 13 Haziran Perşembe günü Süveyş Limanı'ndan hareket eden Türk donanmasının 1539 yılı 13 Mart Perşembe günü Cidde Limanına dönüş tarihine kadar tam dokuz ay sürmüştür, Umman ve Hind denizlerindeki Portekiz çalışmalarına ve Portekizlilerin Kızıldeniz'le Basra körfezini de tehdit edip durmalarına karşı 1525 tarihinde Süveyş Limanı merkez olmak üzere tesis edilen Mısır yahut Hind kaptanlığının hazırladığı bu büyük sefer Hindistan'ın kuzeybatısındaki Gucerat sahillerinde tutunmuş olan Portekizlilere karşı açılmış, Türklerden yardım isteyen yerli Müslümanların ihanetleri yüzünden oralar fethedilememiş olmakla beraber, Yemen sahilleri işgal edilip Kızıldeniz bir Türk gölü haline getirilmiş, Hudeyde'nin güneyine rastlayan Zebîd Emare-

Scanned by CamScanner

tiyle Kızıldeniz'in dışında ve Arabistan yarımadasının güneyinde bulunan Aden Emareti ele geçirilerek bunların tümünden ilk Yemen Vilayeti teşkil edilmiş ve bu suretle Kızıldeniz'in güney kısmı olan "Babü'l-Mendeb" Boğazı ile Aden körfezi Türk hakimiyetine alınarak bu kapı Portekizlilere katılmıştır.

İşte bu suretle bir taraftan Anıa Vatan donanmaları Barbaros'un himmetiyle Adalar denizi hakimiyetini tamamladıktan sonra Preveze önlerinde Akdeniz hakimiyetini de elde ederken, bir taraftan da Kızıldeniz Türk gölü haline getirilmiş, Amman Denizi'yle Hind Okyanusu Osmanlı satvet ve rekabetine açılmış ve Mısır Türk donanması Hindistan sahillerine "Erdökmek" gibi büyük bir dünya siyasetine ait muazzam bir rol oynamıştır.

✷ Osmanlı Türklerinin Basra Körfezi'ni Portekiz hakimiyetinden kurtarmaları Kanunî devrinde Hadım Süleyman Paşa'dan sonra Piri Reis, Murad Reis ve Seydi Ali Reis gibi Mısır yahut Hint Kaptanlarının üst üste yaptıkları seferlerle başlamıştır. Bunlardan "Kitap-ı Bahriyye" yazarı Piri Reis 959/1552 seferinde Basra Körfezi'nin ağzı olan Hürmüz Boğazı'na dışarıdan hakim durumda bulunan Maskat kalesini Portekizlilerden almış ve *Mir'atü'l-Memalik* yazarı Seydi Reis de 961/1554 seferinde iki Portekiz filosunu yendikten sonra Gucerat sahillerine kadar gitmişse de, donanması fırtınada harap olduğu için karadan dönmüştür.

✷ Bu çeşitli hareketlerin sonucu olarak Türk kudretinin en uzak Müslüman memleketlerinde meydana getirdiği derin tesir, nihayet İkinci Selim devrinin 976/1569 yılında Osmanlı hakimiyetinin Avrupa, Asya ve Afrika'dan sonra Okyanusya Kıtasına da yayılmasını temin etmiştir. Bu başarı bir istila hareketiyle değil, Okyanusya'daki "Açа - Açin" Müslüman Devletinin Portekizlilere karşı Osmanlı Türklerinden imdat istemesi üzerine açılan Sumatra seferiyle sağ-

Scanned by CamScanner

lanmıştır. Asya'nın güneydoğusunda ve Avusturalya'nın da kuzeybatısında bulunan Sumatra Adası Okyanusya adalarındandır. O tarihte bu büyükada ile Asya'nın güneyindeki Malakka yarımadası öteki birtakım küçük adalarla beraber bir Müslüman sultanlığı şeklindedir. Devletin adı da Sumatra'daki başkentin adından gelir.

O zamanki "Açа" Sultanı Alaüddin Şah'ın İstanbul'a bir elçi gönderip Hilafet makamına tabiiyetini arz ederek yardım istemesi üzerine Hint Kaptanı Kurdoğlu Hayrüddin Hızır Bey 22 gemilik bir filo ile Sumatra'ya binlerce asker, birçok uzman, top ve pek çok silah ve cephane götürmüş, Açа Sultanlığı işte o tarihten itibaren Türk himaye ve hakimiyetine girmiş ve hatta İkinci Selim'in Sultan Alaüddin'e gönderdiği fermanlarda kendisine siyasi, askeri ve ekonomik meselelere ait çeşitli emirler verilip İstanbul hükümetiyle daimi temas ve irtibat halinde bulunması bildirilmiştir. O devirde giden Türk askerlerinin birçoğu geri dönemediği için Sumatra'da hâlâ bir Türk Mezarlığı, bir Türk köyü ve ana dilini unuttuğu halde milliyetini unutmamış bir Türk nesli vardır. Hatta bunlardan "Raca"lar bile yetişmiştir! Bir söylentiye göre de İkinci Selim'in hakimiyet timsali olarak gönderdiği Türk bayrağı son zamanlara kadar kutsal bir emanet gibi saklanmıştır.

✷ Üçüncü Murad devrinin 1578-1579 yılları Osmanlı İmparatorluğu'nun dünya siyasetinde çok önemli olaylar ve büyük başarılarıyla doludur. Bunların en önemlileri 1578 yılı 4 Ağustos Pazartesi günü Tunus Beylerbeyi Ramazan Paşa'nın Fas topraklarında Portekizlere karşı kazandığı "Vadi-ü's-Seyl" Savaşında Portekiz kralı Dom Sebastiao'nun öldürülmesi üzerine Fas Sultanlığı'nın Osmanlı himayesine girmesinde, yine o iki yıl içinde Özdemiroğlu Osman Paşa'nın himmetiyle Kuzey ve Güney Kafkasyaların boydan boya fethi sayesinde Safevîlerle Rusların Osmanlılara karşı bir-

Scanned by CamScanner

leşmelerine engel olacak bir tampon kurulmasında ve nihayet 1579 tarihinde İstanbul'dan gönderilen kaptanlarla uzmanları ve inşaat levazımını Kuzey Kafkasya üzerinden 27 Ağustos Perşembe günü Dağıstan'ın merkezi olan "Demirkapı Derbend"e getiren Kefe Sancakbeyi Mehmed Bey'in Hazar denizinde bir Türk donanması kurmaya başlamış omasında gösterilebilir.

Hazar hakimiyeti sayesinde Orta Asya ile ulaşım sağlamak için yapılan bu donanma ile beraber, Osmanlı kaynaklarının "Bahr-ı Kulzum Kaptanlığı, Bahr-ı Şirvan Kaptanlığı, Demirkapı Kaptanlığı" gibi adlarla andıkları "Hazar Kaptanlığı" da kurularak Asya'nın güneyindeki Hint kaptanlığı ile karşılıklı üçüncü bir Türk Amiralliği daha kurulmuş ve bu surette Portekiz çöküşünün başlangıcı sayılan "Vadiü's-Seyl" Savaşından tam bir yıl sonra Asya kıtası yukarıdan ve aşağıdan iki kollu bir kıskaç içine alınmıştır. Herhalde şurası muhakkaktır ki, Osmanlı İmparatorluğu'nun doğu ve batı düşmanlık âlemlerine karşı altı yüz yıl dayandıktan sonra bize miras olarak Anadolu'nun tamamıyla Rumeli'nin bir parçasından oluşan bir Ana Vatan bırakabilmesi, işte bu baş döndürücü dünya siyasetinin üç kıtadan sonra dördüncü bir kıtaya kadar teşmil ettiği hakimiyet sahasının genişliği sayesindedir.

Scanned by CamScanner

DÜNYANIN ÜÇ KITASINDAN SONRA DÖRDÜNCÜ KITASINA DA YAYILAN TÜRK HAKİMİYETİ

Genellikle Osmanlı İmparatorluğu dünyanın yalnız üç kıtasına, yani Asya, Afrika ve Avrupa ile bunların adalarına yayılmış sayılırsa da bu anlayış doğru değildir. Çünkü bu son Türk imparatorluğu bir aralık Okyanusya'ya da el atmıştır. Bu büyük muvaffakiyet, Kanunî Sultan Süleyman'ın oğlu ve halefi İkinci Selim devrine tesadüf eder.

Asya'nın güney-doğusunda, Avustralya'nın kuzey-batısında Borneo Adası'nın batısında ve Büyük Okyanus'la Hint Okyanusu'nun arasında bulunan Sumatra Adası Okyanusya adalarındadır. XVI. yüzyılda bu büyük ada ile Asya'nın güneyindeki Malaka yarımadası diğer birtakım küçük adalarla beraber bir Müslüman Sultanlığı şeklindedir. Bu İslâm devletine Sumatra'daki payitahtın isminden dolayı Âçin; Achem/Achin" Krallığı denir. Osmanlı vesikalarında da hafif bir değişiklikte "Açı/Aça/Aca Sultanlığı" şeklinde tesadüf edilir. O sırada bu devletin hükümdarı Sultan Alâeddin Şah'tır. İkinci Selim'in bazı fermanlarında Sultan Alâeddin'den "Padişah" ünvanıyla da bahsedilmektedir.

Hint denizlerinde gösterdikleri sömürgecilik faaliyetlerinde bilhassa İslâm ülkelerine musallat olan ve Kanunî devrinde Ha-

Scanned by CamScanner

dım Süleyman Paşa'nın Hindistan seferine sebep olan Portekiz-
liler o sırada Sumatra Müslümanlarını çok tazyik etmekte ol-
dukları için Sultan Alâeddin İslâm âleminin halifesi ve muhafı-
zı durumunda bulunan Kanunî Sultan Süleyman nezdine Vezir
Hüseyin isminde bir elçi ile bir mektup göndermiş ve top, top-
çu, silah, asker ve bilhassa istihkâm mühendisleri istemiş, fakat
bu elçinin İstanbul'a gelişi Kanunî'nin onüçüncü ve sonuncu se-
feri olan Zigetvar seferine tesadüf ettiği için, Sultan Süley-
man'ın ölümüyle İkinci Selim'in tahta geçişi gibi hadiselerden
dolayı iş gecikmiş ve elçi Hüseyin İstanbul'da fazla beklemiştir.
Hatta o sırada bir Yemen derdinin ortaya çıkışı da yapılacak yar-
dımın bir yıl daha gecikmesine sebep olmuştur.

Sumatra Hükümdarı Sultan Alâeddin Türk himayesini iste-
yerek Osmanlı Padişahı'nın yüksek hakimiyetini kabul etmiş ol-
duğu için İkinci Selim de kendisine gönderdiği cevapta kendisi-
ne tâbi olunan bir kimsenin uyruklarına karşı kullanacağı emre-
dici lisanı kullanmıştır. Bu cevapta şöyle birtakım emirlere bile
tesadüf edilir:

*"Ahval ve etvar her neye müncer olursa ilam eyliyesiz. Sonra an-
da olan asakir hakkında ferman-ı şerifim ne vechile sâdır olursa mu-
cibi ile amel eyliyesiz"*[1].

İkinci Selim, Sultan Alâeddin'e durum hakkında daima ra-
por göndermekte kusur etmemesini bile emretmektedir:

*"Kaide-i müstemerreniz üzre memuldür ki ol diyarın ahval ve
mecrasın mufassal şerh ve atebe-i âlempenahımız canibine inha olun-
maktan hâlî olunmaya"*[2].

1 "Gidişatınız her nasılsa haber veriniz. Sonra oradaki asker hakkında fermanım ne şekilde olursa gerektirdiği ile de hareket ediniz". [Hn.]

2 "Süregelen nizamınız üzre o diyarın durum ve gidişatının ayrıntılı açıklanması ve tarafımıza haber verilmekten kaçınılmaması beklenmektedir" [Hn.]

Scanned by CamScanner

Bu vesikadan anlaşıldığına göre Sumatra Sultanı ile daha önce de birtakım siyasi haberleşmeler cereyan etmiş ve hatta ekonomik meseleler bile kurcalanmıştır. Meselâ yine aynı mektubun sonunda silah ve asker götürecek Osmanlı gemileriyle baharat gönderilmesi emredilmektedir:

"Gönderilmek için bahar izhar olunmuş idi. Barçalar (mavnalar) irsal olundu. Tahmil olunup gönderile".

Bu uzak sefere İskenderiye kaptanı Kurdoğlu Hayreddin Hızır Bey memur edilmiş ve 1569 tarihinde yola çıkmıştır.

Sumatra Seferi hakkındaki fermanlarda bu işe 17 gemi ile bir topçubaşı idaresinde yedi topçu ve bir miktar da asker ayrılmış olduğundan ve diğer birtakım levazım ve mühimmat da gönderildiğinden bahsedilmekle beraber, son incelemelere göre sonradan birkaç parça daha ilâve edilerek 22 gemilik bir filo teşkil edilmiş ve bu filo ile 50-60 usta; muhtelif çaplarda birçok top, birçok askerle silah ve mühimmat da gönderilmiştir.

Herhalde Sultan Alâeddin'in bu Türk himayesinden çok istifade ettiği ve Türk askerlerinin Sumatra ordusunu nizam ve düzene koydukları bilinmekle beraber bu Türk uzmanlarından birkaç kişinin hangi tarihlerde geri dönmüş oldukları belli değildir. Yalnız, mühim bir kısmının hiç dönmeyip orada kalmış oldukları; Sumatra'da bir Türk mezarlığı, bir Türk köyü ve Türk uzmanlarının milliyetlerini bugün hâlâ muhafaza ettikleri halde anadillerini unutmuş nesilleri mevcut olmasından anlaşılmaktadır. Hatta bu Türk nesillerinde 'raca'lar bile yetişmiş olduğu rivayet edilir. Bir rivayete göre de İkinci Selim'in Sultan Alâeddin'e göndermiş olduğu Türk Bayrağı kutsal bir emanet gibi son zamanlara kadar muhafaza edilmiştir.

'Açe' Sultanlığının Osmanlı himayesine girmesi ve oraya bir filo ve asker gönderilmesi üzerine Türk hakimiyeti Avrupa, Asya ve Afrika'dan sonra Okyanusya'ya da el atarak dünyanın üç kıtasından sonra dördüncü bir kıtasına da uzanmış demektir. Tarihimizin bu fevkalâde mühim noktası bugünkü nesiller arasında ne yazık ki artık unutulmuş gibidir.

Scanned by CamScanner

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN EN GENİŞ DEVRİ

Bu en geniş devir, 'Avcı' lâkabıyla şöhret bulan Dördüncü Mehmed'in saltanatına rastlar. Umumiyetle Kanunî devri gibi gösterilirse de doğru değildir.

Avcı Sultan Mehmed'in saltanat müddeti 1648 senesi 8 Ağustos Cumartesi gününden 1687 yılı 8 Kasım Cumartesi günü taht-tan indirilişine kadar tam 39 yıl, 3 ay, 1 gün sürmüştür. Osmanlı tarihinde Kanunî'den sonra en uzun saltanat devri işte budur. 46 yaşında tahttan indirilmiş olan Dördüncü Mehmed'in bu çok uzun saltanatı iki devre ayrılır.

Büyük ve şanlı veziriazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın 1683 yılı 15 Aralık Çarşamba günü idamına kadar devam eden birinci devir Girit fetihlerinin tamamlanması, Podolya ve Ukrayna'nın topraklara katılması ve "Orta Macar" denilen yukarı Macaristan'ın tâbiiyyet altında bir Krallık haline getirilmesi gibi parlak muvaffakiyetlerle geçmiş ve Osmanlı Devleti de sınırlarının en geniş devrini işte o zaman idrak etmiştir.

Otuz beş yıl süren bu birinci devreden sonra Kara Mustafa Paşa'nın idamıyla başlayan ve dört yıl kadar süren ikinci devrede başta Macaristan olmak üzere Dalmaçya ile Mora elden çıkmış ve Arnavutluk'ta, Bosna'da, Kuzey Yunanistan'da birçok mühim mevkiler düşman eline geçerek o muazzam devlet artık küçülmeye başlamıştır. İşte bu suretle hem azami genişleme, hem küçülmeye başlama Dördüncü Mehmed devrine tesadüf etmiştir.

Scanned by CamScanner

ESKİ TÜRK ORDUSUNUN SİLAH VE TEKNİK ÜSTÜNLÜĞÜ

Osmanlı Türklerini Bursa'dan Viyana önlerine götüren, üç kıtadan sonra dördüncü kıtaya da el attıran ve Akdeniz, Karadeniz ve Kızıldeniz'i birer Türk gölü haline getiren manevi kuvvetlerle birlikte maddi kuvvetlerin başında Avrupa'yı çok geride bırakmış bir silah ve teknik üstünlüğü gösterilebilir. Bu üstünlüğün ne büyük nisbetler aldığını anlamak için en bariz noktalarına göz gezdirmek yeterlidir.

✷ Ateşli silahların en önemlisi olan top bir Türk icadı olmadığı halde, topçuluğun tekamül tarihinde en önemli rolün Türklere ait olduğu muhakkaktır.

Avrupa'da topun ilk kullanılışı 1314 tarihinde Flamanlarla, Fransızlar arasındaki "Flandre" savaşlarında gösterilir. O tarihten yedi yıl sonra 1321'de İngiltere'de görülen bu yeni silah 1326 tarihine kadar birkaç yıl içinde Hollanda, Almanya ve İtalya taraflarına yayılmıştır. Buna karşılık, Şikarî'nin *Karaman Tarihi*'nin özel kütüphanemizdeki yazma nüshasına göre ilk Osmanlı topu Hicretin 766, yani Miladın 1364 tarihinde başkentin Edirne'ye naklinden dört yıl önce Bursa'da dökülmüş ve hatta Birinci Murad'ın Karamanlılara karşı giriştiği savaşlarda Karaman ordusunun yalnız ok ve kılıçla techizatlı olmasına karşı

Scanned by CamScanner

Osmanlı ordusunda hem tüfek kullanılmış, hem de bu bir tek toptan faydalanılmıştır.

Yalnız Osmanlılarda top ve tüfek bulunduğu halde, barut pek az olduğu için, o bir tek top "her cenkte atılmaz, ara sıra atılır" ve gürültüsü tesirinden fazla olurmuş! İlk Osmanlıların mensup olduğu "Ahi" teşkilatının 'bunduk' (mermi) atan silahları terviç ettiği hakkındaki an'aneye de uygun olan bu söylenti çok önemlidir. Çünkü genellikle Osmanlı ordusunda ilk defa olarak top kullanılması, Birinci Murad'ın şehadetiyle sonuçlanan 1389 Kosova seferinde ve tüfeğin ilk kullanılışı da Yıldırım'la Timur arasındaki 1402 Ankara Savaşında gösterilir. Şikarî'nin kaydında bir yanlışlık olmadığı takdirde, Türk ordusunda ilk top dökülüşü klasik rivayetten 25 ve tüfeğin ilk kullanılışı da 38 yıl önce demektir. Bu duruma göre, Osmanlı Türklerinde ilk topun yukarıda sözünü ettiğimiz Flaman ordusundan elli, İngiltere'den kırk üç ve Avrupa'da yayılmasından otuz sekiz yıl sonra dökülmüş olması gerekir.

Çeşitli Avrupa ordularına nisbetle Türk topçuluğunun teşekkülü en çok yarım yüzyıl gecikmiş olduğu halde, tekamül tarihinde bu zaman farkı çok çabuk telafi edilmiş ve hatta Avrupa topçuluğu pek az sonra çok geride bırakılmıştır.

Fransa Enstitüsü üyelerinden Ferdinand Lot'nun *L'art Militaire et les Armées au Moyen Age* adıyla 1946'da çıkan iki ciltlik eserine önemli bir zeyil yazmış olan general Rosetti'nin yazarla hem fikir olarak verdiği izahattan anlaşıldığına göre, Avrupa topçuluğu XIV. yüzyılın başlarından XV. yüzyılın sonlarına kadar yaklaşık iki yüz yıl boyunca kale topçuluğundan kuşatma topçuluğuna ve ondan sonra da sahra topçuluğuna doğru adeta üç safhalık çok ağır bir ilerleme geçirmiş, ilk dökülen ilkel toplar bile pek işe yaramadığı için 1370'de Fransa kralı Beşinci Charles-Sarl Brötanya Dükalığının Başkenti olan Rennes kalesini kuşatırken 'trébuchet' (mancınık) kullanmış ve hatta Fatih'in İstanbul fethine rastlayan 1453 tarihinde İngilizlerle

Scanned by CamScanner

Fransızlar arasındaki yüzyıl savaşlarının son olayı olan Castillon Savaşı'nda Fransız sahra topçuluğu henüz kale topçuluğu seviyesinden ileri gidememiştir. Halbuki o sırada Fransa Avrupa'nın bu alanda en ileri memleketi sayılır! Buna karşılık, Birinci Kosova Savaşı'ndan İstanbul'un fethine kadar geçen 64 yıl içinde Türkiye kalelerinin toplarla tahkim edildiği ve Türk ordusunda büyük bir süratle kuvvetli bir kuşatma ve sahra topçuluğunun kurulmuş olduğu çeşitli olaylardan anlaşılmaktadır.

Mesela Fetret Devrinde Edirne'de saltanatını ilan eden Şehzade Musa Çelebi, babası Yıldırım Bayezıd'ın ilk dört kuşatmasından sonra 1411 tarihinde beşinci defa olarak İstanbul'u kuşattığı zaman çok şiddetli bir topçu ateşi açmış, İkinci Murad 1422 tarihindeki altıncı İstanbul kuşatmasında büyük çaplı toplar kullanmış, yine İkinci Murad devrinde Evrenus oğlu İsa Bey, Mora'nın kuzeyindeki Korintus bölgesinde Bizanslıların Türk istilasına karşı yaptıkları Eksamillion (Germe Hisar) seddini 1423 tarihinde top ateşiyle yıkmış, Karaman Hükümdarı İkinci Mehmed Bey Osmanlıların Antalya kalesini 1426 tarihinde kuşatırken kaleden açılan topçu ateşiyle ölmüş, ilk tahribinden sonra Bizanslıların tekrar yaptırdıkları Germe Hisar seddini 1446 tarihindeki Mora seferinde İkinci Murad tekrar top ateşiyle harap etmiş ve yine bu büyük Hükümdarın 1448 tarihindeki ikinci Kosova zaferinde Türk sahra topçuluğunun düşmanlara nisbetle üstünlüğü çok önemli bir amil olmuştur. Özellikle İkinci Murad devrinde Osmanlı topçuluğunun önemli bir gelişmeye ulaştığı ve batı topçuluğunu çok geride bıraktığı çeşitli olaylarla sabittir.

* İkinci Murad ve Fatih devirlerinde Türk ordusunun teknik seviyesi, herhangi bir savaş alanında ve hatta nakliyata elverişli olmayan sarp dağlarda bile geçici fırınlar kurarak büyük çapta toplar dökebilecek dereceyi bulmuştur. Mesela 1450 tarihindeki son Arnavutluk seferinde İkinci Murad âsi -İskender'in çok sarp ve müstahkem bir mevkii olan- 'Kroya' (Akça Hisar) adındaki merkezini kuşatırken karşı

Scanned by CamScanner

dağlarda iki kantarlık gülleler atan büyük toplar döktürmüş ve Arnavutlarla Alman, Fransız, İngiliz ve Sırp yardımcılarının otuz topla savundukları Akça Hisar'ı işte o dağ başlarında döktürdüğü büyük kuşatma topları ile dövmüştür! Tıpkı bunun gibi, Fatih Sultan Mehmed de 1478 tarihinde Venediklilerin işgalindeki İşkodra Kalesini kuşatırken şehrin etrafındaki dağlarda o devrin en büyük toplarını döktürmüştür. Müneccimbaşı'nın *Sahaifü'l-Ahbar* adındaki ünlü tarihinde bu nokta şöyle anlatılır:

"Kalenin yollarında olan sarp dağlardan ve derbendlerden top geçürmek bir vecihle mümkün olmamakla emr-i hümayûn ile vafir bakır bile götürülmüş idi. Kaleye vusul müyesser oldukda üzerine havale olan dağlarda top furunları ihdas olunup toplar döküldü"[3].

Bu topların içinde on üç kantarlık gülleler atan on bir büyük top vardır. İstanbul kuşatmasında kullanılan ve 'şahî' (vasiliki) denilen en büyük toplar on iki kantarlık gülle attığına göre, bunlar onlardan daha büyük demektir. Tabii bu durum, sarp dağlar başında dökme fırınları kurarak yeryüzünün en büyük toplarını döküp kullanan Türk ordusunun savaş sanayiinde ne kadar ilerlemiş ve hele o zamanki Avrupa'yı ne kadar geride bırakmış olduğunu gösterir. Çünkü Avrupa'nın topçulukta en ileri memleketi sayılan Fransa ele alınacak olursa, İkinci Murad'ın Kroya (Akça Hisar) kuşatmasından 43 yıl ve Fatih'in bu İşkodra kuşatmasından da 15 yıl sonra Sekizinci Charles'ın 1493 İtalya seferindeki Fransız topçuluğu, özellikle arızalı arazide taşıma zorluğundan dolayı ordunun harekâtını güçleştiren bir gaile durumundadır.

3 "Kalenin yollarında olan sarp dağlar ve dar geçitlerden top geçirmek hiçbir şekilde mümkün olmadığı için padişahın emri ile bolca bakır birlikte götürülmüş idi. Kaleye varıldıktan sonra kaleyi gören yüksek dağlarda top fırınları kurulup toplar döküldü". [Hn.]

Scanned by CamScanner

✳ Edirne'de dökülüp İstanbul kuşatmasında çatlamış olduğu için işe yaramamış olan büyük bir topun 'Orban', 'Orben' yahut 'Urbani' adında bir Macar ve daha zayıf bir rivayete göre de bir Ulah ustası tarafından dökülmüş olması bazı Batı kaynaklarında Türk tekniğinin aleyhine istismar edilip duran tuhaf bir meseledir! Hâlbuki bu Urban usta Fatih'in kullandığı bir sürü dökmeci ustalarının ancak biridir ve döktüğü top da İstanbul Fethinde kullanılan büyük topların ancak birinden başka bir şey değildir! Zaten bu adam sanatına ihtiyaç olduğu için çağırılmış değil, aksine kendisi başvurduğu için ricası kabul edilmiştir. Döktüğü topun daha ilk atışlarında çatlamış olması da iyi bir usta olmadığını gösterir.

Hakikatte İstanbul Fethini sağlayan büyük toplar, başta Saruca Paşa ile Mimar Muslihüddin olmak üzere çeşitli Türk mühendislerinin eserleridir. Mesela Hoca Sadüddin'in *Tacü't-Tevarih*'inde; Saruca Paşa'nın döktüğü topun üç yüz kantar bakırdan hasıl olduğundan söz eder. Şu da var ki, Urban'ın olanca marifeti dökmecilikten ibarettir. Hâlbuki bu büyük topların tarihe yeni bir devir açıp Ortaçağa son veren kıymet ve önemleri dökümlerinde değil, balistik hesaplarının yapılabilmiş olmasındadır. Ve bu hesapları da dökmeci ustası Urban değil, insanlığa Yeniçağı açan büyük Türk dâhisi Fatih Sultan Mehmed kendisi yapmıştır. Bu nokta son Bizans tarihçilerinden Dukas'ın şehadet ve itirafıyla sabit olduktan başka, Türklerin İstanbul Fethini batı görüşüyle bir "Barbar istilası" şeklinde göstermeye çalışan Türk düşmanı Schlumberger'nin *Lesiège, La Prise et le Sac de Constantinople par les Turcs en 1453* adındaki ünlü eserinin 1915 Paris baskısının 57. sayfasında da şu açık ifade ile aynen işte şöyle kabul ve teslim etmektedir:

"Urban mermilerin atılmaları ve mesafeleri gibi meselelere, yani bugünkü deyimiyle balistik meselelerine vakıf olmadığını itiraf ediyordu. Onun için Sultan Mehmed son derece arzu ettiği bu topu Urban kendisine teslim etmek şartıyla o teferrüatın tanzimini bizzat deruhde etti".

Scanned by CamScanner

Schlumberger'nin bu itirafında kaynak aldığı Bizans tarihçisi Dukas da, 1685 tarihinde *Histoire de Constantinople* adı ile Paris'te yayınlanan Bizans tarihçileri külliyatının sekizinci cildinin 362. sayfasına rastlayan 35. faslının başında Fatih Sultan Mehmed'den pek tabii bir hisle "Barbar" diye söz ederek bu önemli meseleyi şöyle anlatır:

"Yaz sonlarına ve sonbahar ibtidalarına doğru Sultan Mehmed hiç durup dinlenmeden zihin yorarak mütemadiyen İstanbul'un Fethi esbabını araştırıyordu. Henüz Hisar (Rumeli Hisarı) inşaatıyla meşgul olduğu sırada, meşhur bir top dökmecisi Bizans'dan ayrıldı. Birçok zaman evvel doğum yeri olan Macaristan'dan gelip sahip olduğu sanatı anlatmış ve imparatorun meclisine hizmetini arz etmişti. Fakat kendisine o kadar az tahsisat bağlandı ve bu tahsisat o kadar intizamsız tediye edildi ki, nihayet İstanbul'da geçinemediği için Barbara iltica mecburiyetinde kaldı. O da ona öyle bir hüsn-i kabul gösterdi ve elbiseler ihsan edip o kadar büyük aylıklar bağladı ki, eğer imparatordan bunların dörtte birini görebilmiş olsaydı, herhalde hiçbir zaman hizmetinden ayrılmazdı. Barbar kendisine İstanbul surlarını yıkacak cesamette taş gülleler atabilecek bir top döküp dökemeyeceğini sordu, o da ona istediği büyüklükte gülle atacak bir top dökebileceğini söyledi ve surların kalınlık derecesine tamamıyla vakıf olduğundan bahsederek Babil surları kadar metin ve sağlam olsalar bile tuz haline getireceğine sözverdiğini de ilave etti:

'Ben kendi sanatımla alakadar işlerin hepsini mükemmel yaparım, fakat topun atım mesafesi hakkında hiçbir taahhütte bulunamam!' dedi. Barbar da ona şu cevabı verdi:

'Sen bana yalnız top dök, diğer hususları ben kendim temin ederim!' İşte bunun üzerine birçok maden külçeleri toplandı dökmeci kalıbını yaptı ve üç ayda fevkalade muazzam ve müthiş bir top döktü".

Herhalde eğer Urban Türk ustaları ile mühendisleri kadar usta olsaydı, döktüğü top daha ilk atışlarında parçalanıp kendisinin yaralanmasına ve bir rivayete göre de hayatına mal olmazdı. Çünkü Batı kaynaklarının pek temas etmek istemedikleri

Scanned by CamScanner

Türk ustalarının sağlam eserleri sonuna kadar kullanılmış ve İstanbul işte onlarla fethedilmiştir. Bu büyük toplara ait balistik hesaplarının Fatih tarafından yapılmış olduğu da Bizans tarihçisinin aynen çevirdiğimiz itirafıyla bile sabit bir hakikattır.

✷ Haliç'teki düşman donanmasına karşı karadan gemi yürüten Fatih, yine o düşman donanmasını İstanbul kuşatmasında tarafsızlığını ilan eden Galata Ceneviz Kolonisine zarar vermeden vurabilmek için büyük dehasının ihtiyaç karşısında bulduğu bir keşfi uygulamayı başarmış, bugünkü orduların hâlâ kullanmakta oldukları 'havan topu'nu icad edip ilk örneklerini İstanbul önlerinde döktürerek Beyoğlu sırtlarından ve Galata üzerinden aşırma atışıyla Haliç'in içindeki düşman gemilerini batırmaya başlamıştır. Çeşitli milli ve yabancı kaynaklardan anlaşıldığına göre, bu yeni silahın da gerek balistik hesapları, gerek planı Fatih'in kendisine aittir.

✷ İngiliz tarihçilerinden Fairfax Downey bütün dünyada ilk tahrip bombalarının Kanunî devrindeki Rodos fethinde Türk ordusu tarafından kullanılmış olduğundan söz ederse de, kronoloji bakımından doğru değildir. Büyük kuşatma topları ile havan topları gibi, infilaklı tahrip bombalarının ilk örnekleri de Fatih devrinde kullanılmıştır. Herhalde İngiliz tarihçisini yanıltan nokta, Fatih devrindeki Rodos kuşatmasında olduğu gibi Kanunî devrindeki Rodos fethinde de tahrip bombalarının kullanılmış olmasında gösterilebilir. Fatih'in 1480 tarihinde yaptırdığı Rodos kuşatmasının askeri teknik bakımından en önemli özelliği dünyada ilk defa olarak infilaklı tahrip bombaları kullanılmış olmasındadır. Hatta kuşatılanların bunlardan korunmak için kale ve kilise mahzenlerini sığınak olarak kullandıklarına ve halktan başka askerlerin bile çok defa bu sığınaklara inmek zorunda kaldıklarına ait çeşitli kayıtlar vardır. O tarihten 42 yıl sonra Kanunî devrinde ve 1522 tarihinde Rodos Adası ile bölgesinin Saint Jean şövalyelerinden fethiyle so-

Scanned by CamScanner

nuçlanan ve 4 ay 23 gün süren kuşatma hareketinde de kaledekilerin üzerine tahrip bombaları yağdırılmıştır. Bakırdan yapılan bu humbaralar[4] özel aletlerle surların üstüne atıldıkça birçok tahribat yapmıştır. Bu Türk icadı o zaman henüz öteki ordularda yoktu.

* Tahrip bombaları gibi yangın bombalarının ilk kullanılışı da Fatih devrindeki 1478 İşkodra kuşatmasındadır. Kuşatılanlar bu bombaların terkibinde zeytinyağı, balmumu ve kükürt olduğunu anlamışlarsa da diğer maddelerin ne olduğunu tesbit edememişlerdir.

İşkodra kuşatmasında bulunan Venediklilere ait bazı İtalyan belgelerine göre geceleri kuyruklu yıldız gibi bir iz bırakan ve ince bir ses vererek seyreden bu korkunç yangın bombasının her şeyi yaktığı ve hatta kuyuların suyunu bile kuruttuğu söylenir! Bu yangın bombasını Avrupalıların VIII. ve IX. yüzyıllardan beri bildikleri ve 'Feu Grégeois' dedikleri Rum ateşiyle karıştırmamalıdır. Hicretin 52 ve Miladın 672 tarihinde Suriyeli Kallinikos'un icad ettiği ve Rumların 'pur thalassion' (deniz ateşi) dedikleri bu meşhur ateş çam kozalağı şeklinde bir çanakla atılır ve suyun üstünde de yandığı için deniz savaşlarında düşman gemilerini yakmakta kullanılır. Terkip itibariyle de Türk yangın bombasından farklıdır: Grégeois ateşi neft, kükürt ve çam sakızından yapılmıştır. Türk bombasıyla bu Rum ateşi arasında tek eşit madde kükürttür. Fazla olarak yangın bombasının terkibinde zeytinyağı, balmumu ve kükürtten başka ne gibi maddeler bulunduğu da anlaşılamamıştır.

Türk Milleti gibi Eski Dünyanın en önemli yerlerini fethedip Akdeniz, Karadeniz ve Kızıldeniz çevrelerinde yaşayan milletlerin çoğunu hükmü altına alarak yüzyıllarca yönetmiş bir kavmin burada ancak birkaç örnek üzerinde göstermeye çalıştığımız askeri teknik üstünlüğü demek, o kadar büyük bir tarihin herhalde en zaruri temel taşlarından biri demektir.

4 Demirden içi boş ya da dolu havan topuyla atılan büyük mermi. [Hn.]

Scanned by CamScanner

ESKİ TÜRK ORDUSUNUN YAPICILIĞI

Genellikle milletler yapıcı, ordular yıkıcı sayılır: Yalnız eski Türk ordusu hem yıkıcı, hem yapıcıdır. Ne kadar çabuk yıkarsa o kadar çabuk yapan bu gösterişli ordunun yıkışında da, yapışında da bir dev kudreti vardır. Bu yapıcılık yalnız askeri inşaata münhasır değildir. Genellikle imarcılık ve şehircilik şeklindedir. Eski Türk ordularının birer hamlede yaptığı şehirlerden hâlâ var olanlar çoktur. Mesela Arnavutluk'taki 'İlbasan Kalesi'yle kasabası Fatih'in 1466 seferinde eski bir Bizans hisarı olan 'Valmora' harabelerinin yerine kurulmuş ve inşaat biter bitmez etraftan halk getirilip yerleştirilivermiştir!

Tıpkı bunun gibi, Sırbistan'da da Belgrad'ın batısında ve Sava Nehri üzerinde Türklerin 'Böğürdelen' dedikleri 'Gzabacz (Schabatz)' kalesiyle kasabası yine Fatih'in 1470 veya 1471 tarihinde gönderdiği yirmi bin kişilik bir ordu tarafından Macarların inşaata engel olmak için giriştikleri şiddetli saldırılara rağmen çok büyük bir süratle adeta bir nefeste yapılmıştır! Tabii bu durum çok yüksek bir teknik seviye gösterir. Özellikle Kanunî devrinden başlayarak bu büyük kudretin ne kadar genişlemiş olduğunu ve Türk ordusunda imarcılığın adeta bir an'ane ve teamül haline geldiğini şehircilik alanındaki çeşitli eserler üzerinde izleyebiliriz:

Scanned by CamScanner

✷ Fatih devrinde Türk ordusunun bir aralık çeşitli cephelerde meşguliyetinden faydalanan Macar ordusu 'Böğürdelen' kalesini yapılışından birkaç yıl sonra zabtetmiş ve bu Türk eseri nihayet Kanunî'nin Birinci Sefer-i Hümayûn denilen 1521 Belgrad seferinde 7 Temmuz Pazar günü geri alınmıştır. Kanunî Sultan Süleyman'ın ilk seferinde aldığı yer işte burasıdır. Ertesi gün genç hakan şehre girerken Rumeli Beylerbeyi Ahmed Paşa'ya: "Evvel fethettiğim kaledir, mâmur olmak gerektir!" dediği için, Macarların ihmali yüzünden bakımsız ve harap bir hale gelen kasabayı Türk ordusu hemen imara başlayıp büyük bir süratle yeniden yapmış ise de, inşaatın kaç gün sürdüğü belli değildir.

✷ Yine Kanunî'nin bu ilk seferinde 29 Ağustos Perşembe günü Macarlardan fethedilen Belgrad'a ertesi Cuma günü giren Sultan Süleyman bu ünlü şehri pek harap ve sefil bulduğu için, hemen imarını emredip inşaat işlerine yirmi bin altın ayırmıştır: Bu para o zaman için çok önemli bir miktardır. Belgrad'ın imarında yirmi bir bin kişi çalıştığı söylenir. İki yüz topla tahkim edilen kalenin tamirinden başka şehir de baştanbaşa imar edilmiştir. Bu suretle o sefil ve perişan Belgrad daha ilk anından itibaren Türk medeniyetinden faydalanmış ve özellikle onaltıncı ve onyedinci yüzyıllarda büyük ve parlak bir ticaret merkezi haline gelmiştir.

✷ Kanunî'nin 1522'de açılan "İkinci Sefer-i Hümayûn"u Rodos seferidir. Rodos adası ile ona bağlı yerler, Orta Çağ haçlı döküntülerinden olan ve din perdesi altında ticaret yollarını kesip, tüccar gemilerini soyan 'Ordre des Chevaliers de Saint Jean de Rhodes' adındaki şövalye teşkilatından alınmıştır: Batı kaynaklarında bile bir 'Korsanlar Cumhuriyeti' (Republique de Corsaires) sayılan bu müstahkem eşkiyalık ocağına karşı 4 Haziran Çarşamba günü İstanbul'dan donanma ile asker gönderildiği gibi, ondan 12 gün sonra 16 Haziran Pazartesi günü Üsküdar'a geçen Sultan Süleyman

Scanned by CamScanner

da ordusunun başında karadan hareket etmiştir. Donanmanın Rodos'a varması ile şehrin biraz güneydoğusuna rastlayan 'Cavo Bovo' (Öküz Burnu) noktasına asker çıkarması, padişahın oraya varışından 32 gün öncedir.

Karaya çıkan asker, işte bu 32 gün içinde bir taraftan Rodos kalesinin etrafında kuşatma tertibatını hazırlarken, bir taraftan da Kanunî'nin komutasındaki büyük ordu kara yolundan gelinceye kadar bütün adada muntazam yollar ve kaldırımlı şoseler yapmıştır. Bunları yapmak için, sefer serdarı olan ikinci vezir Damad Mustafa Paşa'nın yönetimi altında mühendisler, mimarlar, taşçılar ve işçiler hemen harekete geçmiş ve bir ay içinde her türlü askeri ve ticarî harekat ve nakliyata elverişli mükemmel bir yol şebekesi meydana gelmiştir. Bir taraftan fethedilecek ada işte böyle imar edilirken, bir taraftan da insani, sıhhi ve sosyal yardım ödevleri yapılmış, Türk askerinin işgal ettiği harap köylerin bakımsız, sefil ve hastalıklı Rum halkına yiyecek, giyecek ve ilaç gibi malzemeden başka para bile dağıtılmıştır.

Yüzyıllardan beri Katolik Latin taassubu altında her türlü insanlık haklarından yoksun bir sürü haline gelen Ortodoks Rumlar, kendilerine iyilik ve insanlık getiren bu medenî ordunun gelişini bir kurtuluş saydıkları için, Rodos kuşatması sırasında hiçbir düşmanlık hareketi göstermeyip işleri ve güçleriyle meşgul olmuşlardır.

✷ Yine bu Rodos Seferi'nde ordusunu Marmaris Limanı'ndan geçirip gelen Sultan Süleyman bir taraftan kuşatma harekatını yönetirken, bir taraftan da imar işleriyle meşgul oluyor ve topları ile "Yeni Rodos" istihkamlarını yıkarken Koca Sinan gibi birçok mimarlarının yönetimindeki askerleriyle de "Eski Rodos"u yapıyordu: "Eski Rodos" adanın kuzeydoğusunda, şimdiki "Yeni Rodos" şehrinin güneybatısında ve "Philerimo" yahut "Philermos" denilen yerdedir. Burası Rumların "Rhodini", Türklerin "Sünbüllü" dedikleri yerdir.

Scanned by CamScanner

Kanunî bir taraftan "Yeni Rodos" savaşlarına büyük bir şiddetle devam ederken, sefer günlüklerinden anlaşıldığına göre, bir taraftan da 1522 yılının 11 Eylül Perşembe ve 3 Ekim Cuma günleri bu eski şehir harabesine atla gelip uzun uzadıya inceledikten sonra, 13 Ekim Pazartesi günü "Eski Rodos"un yeniden yapılmasını emretmiş ve bunun üzerine ertesi Salı günü Defterdar Abdüsselim Çelebi ile Karesi ve Menteşa sancakbeylerinin yönetimleri altında inşaata başlanmıştır. İşte bu suretle 1522 yılı 14 Ekim Salı günü yapımına başlanan Eski Rodos o yılın 19 Aralık Cuma günü ikmal edilmiş olduğuna göre, bütün yapım iki ay 7 günde, yani 67 günde bitirilmiş demektir!

Bu zaman içinde Sultan Süleyman 1 Kasım Cumartesi günü Yeni Rodos önündeki savaş sahnesinden Eski Rodos'taki imar sahnesine gidip inşaatı teftiş ederek bazı emirler vermiştir. Herhalde savaş hareketleriyle imar hareketlerinin birbirine paralel giden bu muhteşem görünüşü tarihte çok az rastlanabilecek levhalardandır. Kanunî'nin imar ettirdiği bu Eski Rodos sonraları tekrar harap olmuş ve Eski Yunan devriyle Türk devrinin harabeleri birbirine karışmıştır.

✷ Yapıcılık ve şehircilik bakımlarından Türk ordusunun en mütekâmil devresi Üçüncü Murad devrindedir. Osmanlı kaynaklarında 'Doğu Seferi' denilen ve Kafkasya'nın baştan başa fethiyle sonuçlanan büyük ve uzun seferde ordunun teknik seviye yüksekliğini gösteren eserler adeta harika sayılabilecek şeylerdir. Bu devirde Türk ordusu birer dev adımı ile 30, 40 ve 45 günde büyük kalelerle şehirler kurmuş ve bütün bu mamureler inanılmaz bir hızla adeta yerden fışkırır gibi yükselmiştir!

Bu kudretin en güzel tecellisini Kars'ın inşasında görebiliriz: Evvelce Erzurum ve Şüregel bölgesiyle beraber Safevîlere bağlı bir Avşarlı - Türkmen Beyliği teşkil eden Kars şehri Kanunî

Scanned by CamScanner

devrinin 1534 tarihinde Türkiye'ye katıldığı zaman imar edilmişse de, Safevî saldırılarından dolayı sonradan tamamıyla harap olduğu için, Üçüncü Murad'ın emriyle Lala Mustafa Paşa'nın serdarlığı zamanında yeniden yapılmıştır. Bu inşaat iki safhaya ayrılır. İlk önce askeri inşaat tamamlanmış, ondan sonra da şehir kurulmuştur. Şimdiki Kars, işte bu Türk ordusunun eseri olan Kars'dır.

Anadolu Selçuklularının Konya ve Sivas kaleleri gibi büyük inşaatında da görülen eski Türk an'anesine Osmanlı ordusunda da riayet edildiği için, Kars yapılırken, kalenin yedi burcuna göre yedi beylerbeyinin yönetiminde yedi inşaat cephesi teşkil edilmiştir. Her Beylerbeyi kendi cephesini kendi askerine yaptırdığı için aralarında bir çeşit çabukluk müsabakası var demektir! Kars inşaatının askeri mahiyetteki birinci safhası 1579 yılı 27 Temmuz Pazartesi günü kurbanlar ve dualarla yapılan temel atma töreniyle başlayıp yine o yılın 23 Ağustos Pazar günü tamamlanmış ve bu suretle bütün inşaat 28 günde bitirilmiştir!

Bu askeri inşaat şu altı kısma ayrılır:

1. "Narin Kale" denilen "İç Kale";
2. Kulelerle tahkim edilen "Dış Kale",
3. Varoş suru,
4. Dış kale etrafında, geniş ve derin bir hendek,
5. Üç tarafta üç gözcü kulesi,
6. Kışla

Bunlardan dış kalenin çevresi 5000 arşın, yani yaklaşık 3500 metre ve surla birlikte toplamının çevresi de 40.000 arşın, yaklaşık 27.000 metredir.

Yirmi sekiz günde tamamlanan bu ilk safhadan sonra, ikinci safhayı oluşturan şehir inşaatına geçilmiş ve bu da yine aynı yılın 23 Ağustos Pazar gününden 22 Eylül Salı gününe kadar 30 günde bitirilmiştir! Bütün bu inşaatta çeşitli Türk vilayetlerinin askerleri çalışmış ve Anadolu'nun çeşitli yerleriyle İstanbul'dan

Scanned by CamScanner

getirilen malzeme kullanılmıştır. Başkentin gönderdiği malzeme deniz yolundan Trabzon Limanına çıkarıldıktan sonra, kara yolundan Ordu'ya taşınmış ve bu surette bütün Türk milletinin müşterek eseri olan yeni Kars şehri bütün memleketin taşları ile topraklarından yapılan milli bir abide halini almıştır.

Türk ordusunun adeta sihirli bir elle 30 günde kurduğu bu yeni şehirde bir Beylerbeyi Sarayı üç okulla bir medrese, Kars Çayı üzerinde kârgir iki köprü, beş cami, halk için evler, hamamlar, değirmenler kurdu. Eski Türk ordusunun 30 günde kurduğu bu sivil mimari eserlerinden zamanımıza kadar kalanlar bile vardır. Mesela eskiden Sultan Murad-ı Salis Camii denilen şimdiki Evliya Camii bunlardandır. Son devirlerde Ermenilerin yaktığı Beylerbeyi Sarayının heybetli kalıntısı bile hâlâ eski ihtişamını hatırlatan bir abide sayılabilir.

Yine bu 30 gün içinde yapılan büyük eserlerden biri de Kars çayından bir kol alınıp dış kale içine akıtılması ve bu suretle şehrin su ihtiyacı temin edilmekle beraber kalenin etrafındaki büyük ve derin hendeğin de istenildiği zaman doldurulabilecek bir hale getirilmiş olmasıdır. İlk önce imkansız görünen bu uzun işi o kısa zamanda Ramazanoğullarından Adana Beyi Piri Paşazade İbrahim Bey kendi askeriyle başarmış ve hatta bu büyük hizmetine mükafat olarak oğlu İsmail Bey'e Sis - Kozan sancakbeyliği verilmiştir.

Kars inşaatının birincisi 28, ikincisi 30 gün süren askeri ve sivil mimari safhalarının toplamı 58 gün sürmüştür. Temel atma tarihi 27 Temmuz Pazartesi ve bitim tarihi de 22 Eylül Salı günüdür ve o 58 günde işte bu başlama ve bitirme günleri de dâhildir! Bazı kaynaklarda 90 günden söz ediliyorsa da bu ikinci söylentinin doğru olmadığı, o zaman orada bulunmuş olan ünlü Osmanlı tarihçisi Ali Çelebi ile Serdar Lala Mustafa Paşa tarafından bu seferin tarihini yazmaya memur edilen Rahimîzade İbrahim Harimî Çavuş'un gösterdikleri tarihlerle sabittir.

Scanned by CamScanner

Bu inşaatta çalışan ordunun yüzbine yaklaşan genel mevcudu tamamen Kars'a hasredilmiş değildir. Bir taraftan Kars kalesiyle şehri yapılırken, bir taraftan da Geçivan kalesiyle o sırada Safevîlerden alınan Ani, Mağazbert ve Kağızman kaleleriyle kasabaları da birer dev hamlesiyle yerden fışkırır gibi kuruluvermiştir.

Yine bu doğu seferinde Şirvan ve Dağıstan serdarı Özdemir oğlu Osman Paşa ordusu da Şirvan'daki Şimahi kalesini 1583 yılı 6 Haziran Pazartesi gününden 20 Temmuz Çarşamba gününe kadar 45 günde tamamladığı gibi, Lala Mustafa Paşa'nın haleflerinden Ferhad Paşa da yine aynı yılın 4 Eylül Pazar gününden 18 Ekim Salı gününe kadar 45 günde Revan - Erivan kalesiyle şehrini yeniden yaptırmıştır.

Tabii bütün bunlar, azamet devrimizde ülkeler alıp kaleler fethederken viraneler üstüne mamureler kuran Türk ordusunun askeri şevket ve kuvvetiyle medeni kudret ve yeteneğinin aynı seviyede bulunduğunu gösterir.

Bilmem bugün yeryüzünde böyle medenî bir ordu var mıdır?

Scanned by CamScanner

AVRUPA HUKUKUNDA TÜRK ÜSTÜNLÜĞÜ DEVRİ

Avrupa devletler hukukunda Türk üstünlüğünün antlaşmalarla tasdikinden ve diplomasi teamülleriyle kararlaştırılmasından doğan bir 'eşitsizlik' devresi vardı. Türkiye tarihinin bu parlak ve benzersiz çağı Kanunî Sultan Süleyman zamanında başlayıp Birinci Ahmed devrinde sona ermiştir.

Bu üstünlüğün resmi ve hukukî bir mahiyet alması 1533 yılı 22 Haziran Pazar günü İstanbul'da aktedilen Osmanlı - Avusturya Antlaşması ile başlamış olduğuna göre, Birinci Ahmed devrine rastlayan 1606 yılı 11 Kasım Cumartesi günü imzalanan ve 'eşitlik' esasına dayanan 'Zitvatorok' Antlaşması'na kadar Miladi takvim hesabıyla ve 'Grégorien' ıslahatından doğan on günlük fark da hesap edilmek şartıyla tam 73 yıl, 4 ay, 9 gün Türk üstünlüğü Avrupa devletler hukukuna hakim bir prensip şeklini almış demektir.

Kanunî'nin böyle bir hukuk esası temin etmekle neticelenen büyük seferine Osmanlı kaynaklarında "Alaman Seferi" denir. Sultan Süleyman'ın temsil ettiği Müslümanlıkla Avrupa'nın önemli bir bölümüne hakim olan İmparator Charles-Quint'in temsil ettiği Hıristiyanlığın en çetin mücadele devrine tesadüf eden bu ünlü sefer 1532 yılı Perşembe gününden 21 Kasım Per-

Scanned by CamScanner

şembe gününe kadar tam 6 ay 26 gün sürmüş; kendisini yeryüzünün yegâne imparatoru saydığı için Charles-Quint'in Almanya İmparatorluğuyla Avrupa hakimiyetini kabul etmeyen ve kabul etmediği için onu yalnız Vilâyet-i İspanya Kralı sayıp Avusturya Hükümdarlığında bulunan küçük kardeşi Birinci Ferdinand'ı da onun "Beç (Viyana) Valisi" addeden büyük Türk padişahı, Avusturya topraklarını boydan boya çiğneyip rakibine meydan okumuşsa da karşısına çıkan olmamış; Macaristan'ın batısıyla Avusturya'nın güney doğusunda birçok kaleler fethedilmiş, Avusturya Devleti askeri ve iktisadî bakımlardan büyük bir zâfa uğratılmış ve işte bunun üzerine Birinci Ferdinand İstanbul'a Zara ve Schepper adlarında iki elçi göndererek Türk üstünlüğünü Avrupa devletler hukukunda hakim bir prensip haline getirecek ağır bir antlaşma akdine mecbur olmuştur.

Bu antlaşmanın esasları İstanbul'da müzakere edilirken Avusturya elçilerini, oturduğu yerden hiç kımıldamayarak huzuruna kabul eden ünlü veziriazam Makbul İbrahim Paşa onlara bir Osmanlı sancakbeyinin bile Birinci Ferdinand'dan daha güçlü olduğundan bahsetmiş, elçiler her sefer Paşa'nın eteklerini öpüp ayakta durmuş ve ancak oturmalarına müsaade buyrulduğu zaman "min gayr-i haddin" (hadleri olmadan) oturabilmişlerdir. Yeryüzünde Osmanlı padişahından başka 'imparator' (padişahlar padişahı) olamayacağı için imparatorluk sıfatı kabul ve tasdik edilmeyen Charles-Quint'in vaziyeti ayrı tutulmak ve o da kardeşi gibi barış akdetmek istediği takdirde doğrudan doğruya kendi adına ayrıca elçiler gönderip başının çaresine bakmak şartıyla, Avusturya meselesi Almanya meselesinden tamamen ayrıldıktan sonra Kral Ferdinand'ı temsil eden konumuz itibariyle en önemlisi işte budur: *"Birinci Ferdinand Osmanlı İmparatorunu baba ve metbu' bilecek ve ancak (kardeş) diye hitab ettiği veziriazamla eşit sayılacaktır"*.

Hükümdarlar arasında hiçbir fark gözetmeyen devletler hukukunun şimdiki 'eşitlik' esasıyla bağdaştırılmasına imkân ol-

Scanned by CamScanner

mayan bu madde gereğince Avusturya hükümdarı Osmanlı sadrazamıyla bir tutulmuş ve tabii bu suretle Türk üstünlüğü Avrupa Hukuk Tarihi'nde resmi bir mahiyet almaya başlayarak siyasi bir vesikada yeni bir düstur (kural, yasa) hükmünü almış demektir.

Bununla beraber, Avrupa'nın büyük bir bölümüne hakim olan Almanya İmparatorluğunun böyle bir esası henüz kabul etmemiş olması bu yeni hukuk prensibinin sınırlı bir mahiyette kalmasına sebep olmuş ve nihayet Barbaros'un idaresindeki Tunus Eyaletine karşı Charles-Quint'in 1535 yılı 29 Mayıs Cumartesi günü Avrupa'dan hareket ederek açtığı büyük sefere Avustralyalıların da katılması, İstanbul Antlaşmasının bir yıl, 11 ay, 6 gün yürürlükte kaldıktan sonra bozulmasıyla sonuçlanmıştır. İşte bu suretle yeniden başlayıp on yıl süren şiddetli mücadele devrinde bir yandan "Habsbourg"ların idaresindeki Avusturya-Almanya ordularına karada indirilen çeşitli darbelerden sonra Osmanlı himayesinde bir Krallık durumunda bulunan Macaristan'ın 1541 yılı 29 Ağustos Pazartesi günü doğrudan doğruya Türkiye topraklarına katılması ve bir yandan Barbaros'un 1538'deki Preveze Zaferinden itibaren Akdeniz'in Türk hakimiyeti altına geçmesi, nihayet Charles-Quint'le kardeşini sulh istemeye mecbur etmiş; ilk önce 1545 yılı 10 Kasım Salı günü akdedilen bir buçuk yıllık bir mütareke antlaşmasıyla bu iki devlet haraca bağlanmış ve sondan sonra da 1547 yılı 13 Haziran Pazartesi günü akdedilip altı gün sonra imzalanan ve 8 Ekim Cumartesi günü de Kanunî Sultan Süleyman tarafından tasdik edilen barış antlaşması netice itibariyle Türk üstünlüğünü bütün Avrupa'ya kabul ettiren hukukî bir vesika mahiyetini almıştır.

Bu antlaşma gereğince her yıl haraç olarak Türk hazinesine verilecek otuz bin altından başka, veziriazama üç bin ve öteki vezirlere de biner Macar altını takdim edilecektir. Tabii bu suretle "Habsburg" hükümdarları yalnız Osmanlı padişahına karşı değil, vezirlerine karşı da "haraç veren" durumuna indirilmiş de-

Scanned by CamScanner

mektir. Fakat mesele bundan da ibaret değildir. Bu antlaşmanın Almanya ve Avusturya tarafından arz edilen istirham üzerine lütfen verilmiş bir "ihsan" (bağışlama) mahiyetinde olduğunu ve işte bundan dolayı iki taraf arasında bir "eşitlik" esasına dayanmadığını Kral Ferdinand'dan bahsederken bilhassa belirtmek isteyen Kanunî Sultan Süleyman o mühim noktayı da şöyle açıklığa ve kesinliğe kavuşturmuştur:

"Her yıl saadetlû dergâhıma otuz bin sikke Macar altunu kesim vermek üzre emân-ı şerifim taleb idüb istid'a-yı âtıfet ve temanna-yı şefkat eylediği ecilden kemâl-i inayet-i padişâhanemden kendüye ve müşarünileyh İspanya Kralına beş yıla değin eman-ı şerifim ihsan eyleyüb..."[5]

Bu fıkrada bahsi geçen "İspanya Kralı"ndan maksat Charles-Quint'dir. Bu ünlü hükümdarın Almanya İmparatorluğu tasdik edilmemiş olduğu için yalnızca İspanya Krallığından bahsedilmekte ve hatta: "Romanların ve ana tâbi olan yerlerin Kralı olan Ferenduş Kral... ve anın karındaşı vilâyet-i İspanya Kralı (Karlo)..." gibi pek kuru ve soğuk ifadelerle zikrolunmaktadır.

Bunların birincisi "Romanlar Kralı" ünvanını taşıyan Kral Ferdinand ve ikincisi de "anın karındaşı" diye adeta meçhul bir adamdan bahsedilir gibi hafife alınan ve bütün sıfatı "Vilâyet-i İspanya Kralı" olmaktan ibaret gösterilen Charles-Quint'dir. Almanya İmparatorluğuyla İspanya, Hollanda ve Napoli Krallıklarına ve diğer birtakım Avrupa ülkeleriyle Amerika'daki İspanyol sömürgelerine hükmeden Charles-Quint'in ve hatta müttefiklerinin bu duruma boyun eğmesi Türk üstünlüğünün artık itiraz edilemeyecek bir diplomasi düsturu haline geldiğini gösteren en önemli delil demektir.

5 "Her yıl şerefli katıma otuz bin Macar altını haraç vermek üzere şerefli emniyetimi isteyip şefkat, selam ve merhamet dileğinde bulunduğundan, padişahlık lütuflarından, kendisine ve adı geçen İspanya Kralına beş yıl için şerefli emniyetimi bağışlayıp".

Scanned by CamScanner

Kanunî devrinden sonra İkinci Selim ve Üçüncü Murad devirlerinde de Avusturya-Almanya ile akdedilen antlaşmalar hep aynı esasa dayanmış ve hatta imparatorlar, Osmanlı padişahıyla vezirlerinden başka bazı valilerle bazı sancak beylerine bile haraç ve mecburî hediye vermekle mükellef tutulmuştur. Bütün bu hukukî vesikalara hakim olan düşünce, her iki tarafın da tabii gördüğü 'eşitsizlik' prensibidir. Onun için imparatorlar hep 'Beç (Viyana) Kralı' durumundadır! Diploması teamülleri de ona göredir.

Viyana'ya giden geçici Osmanlı elçileri 'Müteferrika' ve 'Çavuş' gibi küçük rütbeli memurlardır. Antlaşmalarda esas, Türkiye'deki Türkçe metinlerdir. Karşı taraftan bu alışkanlığa itiraz edilmek ihtimali akla gelmez. Bu hale nihayet vermekle sonuçlanan 1593 yılı 4 Temmuz Pazar gününden 1606 yılı 11 Kasım Cumartesi gününe kadar tam 13 yıl, 4 ay, 8 gün süren lüzumsuz 'Nemçe seferi', Koca Sinan Paşa'nın sadrazamlığı zamanında özellikle onun bazı şahsî ihtiraslarından dolayı açılmış ve nihayet yukarıda bahsettiğimiz 'Zitvatorok' barışı Kanunî devrinden beri alınmakta olan yıllık haraçla beraber Avrupa diplomasisindeki Türk üstünlüğü prensibinin de Birinci Ahmed devrinde ortadan kalkmasına mâl olmuştur. İşte bu uğursuz antlaşma gereğince Türk Padişahıyla Almanya - Avusturya İmparatorunun yazışmalarında 'eşitlik' kaidesine uyulması ve padişahın imparatora artık 'Kral' demeyip 'Roma Çasarı' demesi kararlaşmış ve tabii böylece Osmanlı Devleti artık Avrupa Devletleriyle "eşit" sayılmaya başlamıştır. Bu ünvandaki "Çasar" kelimesi 'César-Kayser' (İmparator) tabirinden bozmadır.

Avrupa diplomasisinde Türk üstünlüğü gerçekte Kanunî devrinden çok önce fiilen başlayıp Birinci Ahmed devrinden sonra da bir müddet daha devam etmiş olmakla beraber, antlaşma metinlerine dayanan hukukî durum, yukarıda da söylediğimiz gibi ancak 73 yıl, 4 ay, 9 gün sürmüştür. Ondan sonra günden güne solduk, nihayet işte böyle olduk!

Scanned by CamScanner

İNGİLTERE'YE ÖRNEK OLAN ESKİ TÜRK ADLİYESİ

Batıcılık bizi öyle bir duyguya sevketti ki, yalnız bugünkü halimizden değil, artık ne olduğunu tamamıyla unuttuğumuz zavallı geçmişimizden bile kaçmaya ve onun güzel ve parlak taraflarından söz etmeyi de 'gericilik' saymaya başladık! Bütün milletlerin geçmişlerinde de, geleceklerinde de iyi ve kötü cepheler bulunacağı için, ilericilik ve gericilik gibi bir tasnifin doğru olamayacağını anlayamayacak bir hale geldik! Bugün körü körüne imrendiğimiz Batının, dün bizim birçok taraflarımıza hayran olup taklit etmiş olduğunun da cehaletimizden dolayı farkında olamadık!

Mesela eski Türk adliyesinin bütün dünyaya örnek olacak mükemmel bir müessese haline gelmesi, bu yüzyılın İngiliz bilginlerinden Fairfax Downey'nin *Soliman le Magnifique* adı ile Fransızca'ya çevrilip 1930 tarihinde Paris'te yayınlanmış olan eserinin 85. sayfasında itiraf ettiği gibi, nihayet İngiltere adliyesinin Türk örneğine göre ıslahı ile sonuçlanmıştır. Downey bunu işte şöyle anlatmaktadır:

"İngiltere kralı Sekizinci Henri İngiliz adliyesi teşkilatının ıslahında örnek alınmak üzere Türkiye adliyesini yerinde incelemek göreviyle bir heyet göndererek Osmanlı padişahına şeref kazandırdı."

Bu tarihi gerçeği itiraf ettiği için, acaba biz şimdi Fairfax Downey'yi de gerici mi saymalıyız?

Scanned by CamScanner

DÜNYAYI İMRENDİREN ESKİ TÜRK ADLİYESİ

Bugünkü İngiliz hakimlerinin ceplerinde devletin verdiği birer çek vardır. Bu sayede hakim fevkalâde bir ihtiyacı olduğu zaman resmi ödeneğinden ayrı olarak, istediği kadar para çekmek yetkisinden istifade etmediğini göstermiştir! Doğruluğun bu derecesi bir çeşit meleklik demektir. Eski Türk örneğine göre kurulmuş olan İngiliz adaleti işte böyle insan şeklindeki meleklerin elindedir.

Gerileme devrimizden önceki Türk hakimleri de her melekliği gölgede bırakmış insanlardır. Başhakim durumunda bulunan ilk şeyhülislâmlar Osmanlı tarihinde nurlu bir silsile gibi sıralanır. Koçi Bey'in izahına göre azamet devrimizdeki şeyhülislâmlar "kayd-ı hayat" ile tayin edilir ve ancak istifa ile yerlerinden çekilirdi.

İlmî eserleri ve tertemiz şahsiyetleriyle milletin hürmet ve emniyetini kazanarak o büyük ve sarsılmaz mevkiye çıkan bu çok kıymetli ve yüksek karakterli ilim adamları en heybetli Padişahlar üzerinde bile nüfuz ve tesir sahibi oldukları için, icabında onlara bile doğru yolu göstermekten ve çok sert sözler söylemekten çekinmemişlerdir. İçlerinde her ne şekilde ve suretle olursa olsun hak yemeğe tenezzül etmiş pek kimse yoktur.

İlk Osmanlı Şeyhülislâmı Molla Fenarî Bursa Kadısı iken Yıldırım Bayezıd'ın mahkeme huzurundaki şahitliğini reddet-

Scanned by CamScanner

miştir. Üçüncü Şeyhülislâm Molla Fahreddin İkinci Murad'ın yapmak istediği tahsisat zammını "israf" diye kabul etmemiştir. Dördüncü şeyhülislâm Molla Hüsrev'i, Fatih Sultan Mehmed İmam-ı Âzam'a benzetmiştir. Beşinci Şeyhülislâm Molla Güranî, Fatih'in teklif ettiği vezirlik makamını reddettikten başka, o şanlı talebesini daima sert sözlerle ikaz etmekle ve doğruyu göstermiş olmakla meşhurdur.

Dokuzuncu Şeyhülislâm Zenbilli Ali Efendi İkinci Bayezıd, Yavuz ve Kanunî gibi padişahları titretmiş, Sultan Beyazıd'ın bir görüşme isteğini reddetmiş ve bilhassa Yavuz devrinde pervasız müdahaleleri ile yüzlerce insanı idamdan kurtarmıştır. Yine Yavuz Sultan Selim, Mısır Seferi'nde onuncu Şeyhülislâm İbni Kemal'in atının ayağından sıçrayan çamurlara bulanmış kaftanının, öldükten sonra türbesindeki sandukasına örtülmesini vasiyet etmiştir. Kanunî ve İkinci Selim devirlerindeki onbeşinci Şeyhülislâm Ebussuud Efendi'nin şanlı adı yüzyıllarca halk ağzında nuranî bir ilim ve adalet sembolü şeklinde yaşamıştır.

İşte bu muhteşem silsilenin vücuda getirdiği Türk Adliyesi, İngiliz yazarlarından Downey'in izahına göre nihayet Sekizinci Henri devrinde İngiliz Adliyesi ıslah edilirken örnek ittihaz edilmiştir. Birçok Batı kaynaklarında o eski Türk Adliyesi'nden hep hayranlıkla ve hürmetle bahsedilir.

Scanned by CamScanner

İSMAİL HAMİ DANİŞMEND

TÜRKLERDE SAVAŞ ADALETİ VE DÜŞMAN HAKLARI

Birinci ve İkinci Dünya Savaşları'nda Avrupa devletlerinin işledikleri suçlar Batı Medeniyetinin yirminci yüzyılda bile eski devirlerden farksız ve hatta beter olduğunu ispat etmiş olmasına karşılık, Türklerin savaş adaletiyle düşman haklarına saygıları bütün insanlığı uyandırması gereken ulvi bir ibret levhası demektir.

Şanlı atalarımız bu hukuki durumu kanuni hükümlerle de teyid etmişlerdir; mesela *Kanunname-i Âl-i Osman*'ın 1911 İstanbul baskısının 6. sayfasında tarlalara girip ekinleri çiğnemek ve hatta hayvanlara çiğnetmek dayak ve para cezaları ile karşılanır:

"...Ve eğer bir kişinin atı ya katırı ve öküzü, ya himarı ekine girerse davar başına beş çomak vurup beşer akçe cerime alına"

şeklinde çeşitli maddeler vardır. Fakat bu hafif cezaların yalnız sulh zamanlarına ait olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü Kanunî'nin çeşitli seferlerine ait Ruznamelerde savaş zamanlarında halkın malına ve tarlasına zarar veren ordu mensuplarının hemen idam edildikleri görülmektedir.

Mesela *Münşeat-ı Feridun Bey*'in 1858 İstanbul baskısının birinci cildinin 554. sayfasındaki kayda göre, 1526 Macar seferin-

Scanned by CamScanner

de ordu Meriç boylarından geçerken 10 Mayıs Perşembe günü "atı ekine girdiği için bir adamın boynu vurulmuş" olduğu gibi, aynı cildin 568. sayfasındaki kayda göre de 1529 Viyana Seferi'nde Türk ordusu Belgrad'ın ötesinde Eski Hisarlık mevkiine geldiği zaman 20 Temmuz Salı günü "atı tarlaya girdiği için bir sipahinin boynu vurulmuştur!"

Bu örneklerde suça nispetle cezanın şiddetli olması, savaş halinin meydana getirdiği olağanüstü durumdan ötürüdür. Hatta bu kadar adalet karşısında bazı düşman kalelerinin savunmasız teslim oldukları hakkında bile birçok söylentiler vardır. Bu eski Türk adaletiyle medeni ve insani seviyesinden çok uzak olan bugünkü Batı medeniyetinin arasındaki fark aşikârdır.

Scanned by CamScanner

"SÛR-İ HÜMAYÛN" DEDİKLERİ ESKİ OSMANLI DÜĞÜNLERİ

Binbir gece masallarını bile gölgede bırakan eski Osmanlı düğünleri hakkında hem *Vakayiname*'lerde, hem *Surname* denilen manzum ve mensur eserlerde birçok tafsilat vardır. Halkın da katıldığı bu sünnet ve evlenme düğünlerinin çoğu eskiden At Meydanı denilen şimdiki Sultanahmet Meydanı'nda yapılırdı. Onbeş günden otuz, kırk, kırkbeş ve hatta elli küsur güne kadar birçok gecelerle günler süren bu uzun şenliklerin hazırlıkları aylarca evvelden başlar ve hazinelerle paralar harcanırdı. Fakat bunlara büyük ve küçük, müstakil ve tâbi devletlerin hepsi davet edildiği için, onlardan gelen muhteşem ve efsanevi 'pişkeşler', yani hediyelerle haraçlar düğün masraflarını gölgede bırakırdı.

Sonradan Üçüncü Mehmed adı ile Osmanlı tahtına çıkacak olan Şehzade Mehmed'in 1582 senesi 29 Mayıs Salı gününden 24 Temmuz Salı gününe kadar 57 gün süren meşhur sünnet düğünü bazı rivayetlere göre bu çeşit Osmanlı şenliklerinin en muhteşemidir.

Kanunî devrinin sonlarında 1566 yılı 26 Mayıs Pazar günü dünyaya gelmiş olan Şehzade Mehmed o sırada onyedisine basalı beş gün olmuş bir delikanlıdır! Şehzadeyi dördüncü vezir Cer-

Scanned by CamScanner

rah Mehmed Paşa sünnet etmiştir. Bu sünnetin, düğünün birinci yahut kırkıncı gününe rastladığını gösteren iki rivayet vardır. Bu münasebetle sünnetçi paşaya Üçüncü Murad onbin altınla som altından bir leğen, ibrik; otuz top kumaş ve birkaç muhteşem hil'at ihsan etmiş, Valide Sultan da ayrıca üçbin altınla birçok hil'atler ve kumaşlar göndermiştir.

Bütün Osmanlı düğünlerinde olduğu gibi, bunda da çeşitli esnaf kuruluşlarından her biri kendi sanatına ait bir eser teşhir etmiştir. Taşköprülüzade Mehmed Kemalüddin Efendi'nin *Tarih-i Saf* adıyla anılan *Tuhfetü'l-Ahbab* adındaki eserinin birinci cildinin 85. sayfasında buseferkilerin en önemlileri şöyle anlatılır:

"Ehl-i hırfet kendülere münasip sanat ile rikâb-ı hümayûnlar arzı hedaya edip padişah-ı gerdun-vekar dahi ihsan-ı bîşumar ile her birini mesrur ederdi. Birgün hamamcılar tekerlek üstünde alât ve esbabı mükemmel bir hammam şeklini bina ve içinde bir iki dellâk peyda idüb, At Meydanına götürdüler ve halk-ı âlem temaşa etti. Birgün dahi eşcar ve sebzezar ve nice gazal ve kebk-i tiz reftar ve ahu ve ganem ile zic u zînet bulmuş bir dağ masnuu sanat ile At Meydanı'na götürdüler. Her gören masnu idüğünü tahayyül edemeyüp hakiki dağ sandılar! Bunun emsali garaib eşkal peyda olmuştur ki, müstakil kitaba mütehammil olmağın bu muhtasarda tahrir olunmadı"[6].

İçinde dellâklar bulunan yapma ve tekerlekli bir hamamın At Meydanına getirilmesi ve ağaçlıklar, yeşillikler, geyikler,

6 "Zenaat sahipleri, yaptıkları eser ve eşyaları ile padişah huzuruna gelip sunarlar. Padişah da hadsiz hesapsız bağışlarla hepsini sevindirirdi. Bugün hamamcılar, tekerlek üstünde her türlü malzemesi bulunan mükemmel büyük bir hamam maketi yapıp ve içinde bir iki tellak bulundurup At Meydanına götürdüler. Ve bütün halk seyretti. Bugün de ağaçlar ve çayırlık çimenlik ve nice gazal, hızla çıkan keklik, ceylan ve koyunla süslenip ziynetleri yapma bir dağı pek sanatkârane yapıp, At Meydanına götürdüler. Her gören yapma olduğunu inanamayarak gerçek dağ sandılar! Buna benzer nice garip şeyler ortaya çıkmıştı ki, başlı başına bir kitaba ancak sığabileceği için, tafsilatlı olarak yazılmadı".

Scanned by CamScanner

ceylanlar, koyunlar ve kekliklerle süslenmiş bir yapma dağın da halkı şaşırtıp hakiki dağ tesiri yapması herhalde azamet devrimizdeki Türk sanayiinin ne demek olduğunu bütün ihtişamıyla gözlerimizin önüne getirecek deliller demektir.

Solakzade'nin şu kaydı da o zamanki donanma fişekçiliğinin ne kadar mütekâmil olduğunu gösterdiği için çok önemlidir:

"Gecelerde ise fişek seyri olup gah hisarlar ve gah dağlar suretleri yakıp evc-i asuman sanki şahab-ı bîpayan ile müzeyyen olurdu"[7].

Gökyüzünde ateşten dağlarla hisarlar görmek herhalde bugün artık pek kolay olmasa gerektir! Şekercilerin şekerden yaptıkları şehirler, dağlar, camiler ve daha birçok muazzam ve mücessem şekiller hakkında da birçok tafsilat vardır.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin 1314'de çıkan birinci cildinin 541. sayfasında da değirmencilerin geçit merasimi şöyle anlatılır.

"..Arabalar üzre sun'i değirmenler tasnif ederler. Araba tekerlekleri döndükçe değirmen çarkları tekerleğe dokunup dönerek un öğütür. Bu tarzda ubur ederlerken temaşacıların üstlerine unlar serperek şakalar eder ve: "Allah yüz aklığı vere!" diyerek, dualar eder, geçerler."

Üçüncü Sultan Ahmed devrinde yapılan bir sünnet düğününden bahseden Vehbî'nin Surname'sinde de timsah şeklinde yapılmış bir denizaltı gemisinin Haliç'te birdenbire nasıl ortaya çıkıp halkı hayretler içinde bırakmış olduğunu "Üçüncü Ahmed devrinde icad edilen denizaltı gemisi" başlıklı fıkramızda tafsilatıyla anlatıyoruz. Herhalde eski Türk sanayiiyle tekniğinin tekamül derecesini incelemek isteyenler için Surnameler en önemli kaynaklardan sayılabilir.

7 "Gecelerde ise havaî fişek seyri olup kâh hisar kâh da dağ şekilleri oluşturularak gökyüzü sanki sayısız kıvılcımlarla donanırdı". [Hn.]

Scanned by CamScanner

LÂLE DEVRİNİN LÂLE BAYRAMLARI

Bu bayramları o devirde yıllarca İngiltere'nin İstanbul sefirliğinde bulunup Türkiye'yi çok esaslı surette tetkik etmiş olan Sir James Porter anlatır. İki ciltlik İngilizce eseri *Observations sur la Religion, les loix le Gouvernement et les Moeurs des Turcs* ismiyle Fransızcaya tercüme edilip 1769 tarihinde yayınlanmıştır. Yazar Lâle Bayramlarını bu eserin ikinci cildinin 89-90. sayfalarında şöyle anlatır:

Bu şenliklerin en mühim hususiyeti kadınlara mahsus olmasında gösterilebilir. En mühimleri sarayda yapılanlardır. Muazzam hazırlıklarla tertip edilen büyük Lâle Bayramının sahası Sarayın bahçeleridir. Mevsimi de Mayıs ayıdır. Bahçelerde her renkten lâleler vardır. Bayram günlerinde çiçeklerin arasında her cinsten kuşlar da bulundurulur. Ve lâle renkleriyle kuş renkleri arasındaki ahenge bilhassa itina edilir. Şenlik sahası olan bahçelerin etrafına da dükkânlar kurulur. Bu dükkânlara padişahın verdiği öteberi; mücevherat ve kıymetli kumaşlar konulur. Satıcılık vazifeleri de sarayın en şen ve şakrak cariyelerine havale edilir. Padişah bu dükkânlara sıra ile uğrayarak birçok şeyler satın alır ve aldıklarını bütün saray kadınlarına hediye eder. Geceleri bütün bu lâle sahaları ışıklarla aydınlatılır ve öyle bir donanma yapılır ki ta uzaklardaki gözleri bile kamaştırır.

Scanned by CamScanner

Bu şenlikler saraya mahsus değildir. Halk arasında da erkekler, hanımları için Lâle Bayramları tertip ettirir ve bu şenliklere, komşuların haremleri de davet edilir. İşte bundan ve bunun gibi daha birçok eğlencelerden dolayı Porter'in kanaatine göre o zamanın Türk hanımları Avrupa'nın tiyatrolarla balolarda vakit geçiren kadınlarından daha mesut ve daha neşeli yaşamışlardı.

Scanned by CamScanner

OSMANLILARIN SARAY ISTILAHLARI

Sanatlarla meslekler gibi sarayların da kendilerine göre birtakım ıstılahları (terimleri) vardır. Osmanlı sarayında bu ıstılahların en çoğu harem dairesine ait olanlardır. Sultan Hamid'in evvelce vefat eden kızı Ayşe Sultan bir gün saray hatıralarından bahsederken temas ettiği bu ıstılahlardan bazılarını ben de unutmamak için cep defterime kaydetmiştim. Bunların başlıcaları şöyle sıralanabilir:

Devir: Masa

Mangasa: Küçük mangal

Üsküre: Kâse

Çomçe: Fincan

Kelebek: Çamaşır mandalı

Ekşi takımı: Çerez ve yemiş takımı

Su takımı: Kristal takım

Mastalya: Porselen takım

Sükker: Ekmek kadayıfı

Payzan: Çıplak ayak

Salta: Kadın ceketi

Subusuz: Geveze

Scanned by CamScanner

Acemi: Yenicariye

Kafa/Kalfa: Tecrübeli cariye

Büyük Kalfa: Büyük cariye, baş cariye

Aba: Yaşlı büyük kalfa, dadı

Usta: Muayyen bir iş kalfası

Tıpkı bunlar gibi, bir kimseye hitap ederken kullanılan ünvanların da saraya mahsus şekilleri vardır. Onlar da şöyle sıralanabilir:

Efendimiz: Padişah

Arslanım: Kadın, erkek bütün hanedan azası, valde sultan da oğlu olan padişaha böyle hitap eder.

Sultan Efendi: Prenses

Kayın Efendi / Kadın Efendi: Padişah hanımı

Kadınım: Padişahın karısına hitap ederken kullandığı ünvan

Horandalar: Kalfalar, "Haydi horandalar toplanın!" şeklinde olduğu gibi yalnız hitap ünvanı olarak kullanılır.

Sarayda kullanılan birçok fiillerin de halk dilindekilerden ayrı manaları vardır. Meselâ "Çırak çıkmak" evlenmek ve "Çıraklık istemek" de evlenmek istemek anlamlarına gelir. Bunlar gibi daha birçok harem ıstılahları vardır. Biz şimdi umumi bir fikir vermek için bu kadarla yetineceğiz. Bunların hepsi toplanacak olsa, küçük bir lûgat teşkil edebilir.

Scanned by CamScanner

OSMANLI HAZİNESİNİN OLAĞANÜSTÜ GELİRLERİ

Fetihler devrimizde doğu ile batının genel servetlerinden önemli bir kısmını Türkiye'de toplayan amillerin en önemlileri savaş ganimetleri, akın gelirleri, yabancı devlet haraçları, tutsak fidyeleri ve zaferlerde elde edilen bazı Devlet hazineleri şeklinde sıralanabilir. Birer hazine değerindeki olağanüstü gelir kaynaklarından birini de hükümdar ve serdar hediyelerinde gösterebiliriz. 'Hediye' ve 'pişkeş' adları altında gelen bu büyük servetler üç kısma ayrılabilir:

* Bazı devletlerin sulh antlaşmaları gereğince her yıl haraçla birlikte veyahut haraç şeklinde vermekle yükümlü oldukları, zoraki hediyeler;
* Dostluk kurmak, anlaşmaların yenileştirilmesi, tahta çıkış tebriki ve hanedan düğünleri dolayısıyla gönderilen isteğe bağlı hediyeler;
* Muzaffer serdarlarla büyük kaptanların kara ve deniz gazalarından getirdikleri zafer pişkeşleri.

Doğu ve Orta Avrupa Hıristiyan devletlerinden sulh ve bağlılık antlaşmaları gereğince alınan zoraki hediyeler genellikle birinci kısma dahildir. Fakat onbeşinci ve onaltıncı yüzyıllardaki

Scanned by CamScanner

Batı devletlerinin ekonomik seviyeleri elverişli olmadığı için, bu zoraki hediyeler kıymet bakımından hiçbir zaman önemli bir yekün tutmamıştır. Mesela İkinci Selim devrinde 1568 yılı 17 Şubat Salı günü sekiz yıl müddetle Edirne'de imzalanan Osmanlı Avusturya sulh antlaşması gereğince İmparator İkinci Maximiliyen her yıl otuz bin düka altını haraçla birlikte ancak yirmi altın vazo ve 2-3 duvar saati takdimine mecbur tutulabilmiştir. Padişahın kendisine ait olan bu haraçla hediyeden başka, yine aynı antlaşma gereğince imparator, veziriazama her yıl iki bin düka altını ile dört gümüş kupa ve diğer vezirlere de derecelerine göre haraçlar ve zoraki hediyeler takdimini taahhüt etmiştir. O devrin en büyük Avrupa devletinin verebildiği zoraki hediye işte bundan ibarettir.

Buna karşılık zengin doğunun büyük devletlerinden gelen ihtiyarî hediyeler birer hazine değerindedir. Mesela yine İkinci Selim'e Avusturya antlaşmasının imzasından bir gün önce Safevî hükümdarı Birinci Tahmasp adına tahta çıkış tebriki için büyük ve muhteşem bir maiyetle gelen İran Elçisi Şahkuli Han'ın kırk deve yükü hediye getirdiğinden söz edilir! O sırada Almanya - Avusturya İmparatorluğu ile Fransa ve Lehistan Krallıklarının, Venedik ve Ragoza - Dubrovnik Cumhuriyetlerinin ve Türkiye'ye bağlı devletlerden Eflak, Boğdan ve Transylvania (Erdel), prensliklerinin elçileri de aynı maksatla Edirne'dedir.

Bütün bu fakir Avrupa elçileri Safevî Türklerinin parlak bir alayla geçecek olan muhteşem elçisini görebilmek için padişahın emriyle Edirne caddelerine dizilmişlerdir! O zamanki züğürt Batının gözleri o zengin doğunun "Binbir Gece" masallarını andıran bu muhteşem levhasını seyrederken kim bilir nasıl kamaşmıştır? İran'ın Revan - Erivan Eyaleti valisi olan Safevî elçisi Ustaçlu Şahkuli Han bir rivayete göre bin ve bir rivayete göre de yedi yüz yirmi kişilik bir maiyetle gelmiştir. Bunların yüz yirmisi elmaslar içinde parlayan beylerden, iki yüzü altın sırmalı elbiseleriyle gözleri kamaştıran Türkmen atlılarından ve dört yü-

Scanned by CamScanner

zü de İran tüccarlarından oluşmuştur. Elçilik heyetinin beş tabl, sekiz boru, beş ney, bir nefir, bir tanbur ve birçok çenk (harp), zil, çarpare, kudum vesaireden oluşan bir mehter takımı da vardır. Çalgıcılar içinde hanendelerden başka şarkıcılardan da söz edilir.

İkinci Selim'e takdim edilen muhteşem hediyelerin en kıymetlileri içinde gölgelikleri altın işlemeli ve resimli iki ipek çadırla yazısı Hazret-i Ali'ye izafe edilen süslü bir Kur'an-ı Kerim tezhipli ve süslü bir *Şehname*, küçük bir armut hacmiyle şeklinde bir bedahşan yakutu, on miskal yahut kırk dirhem çeken iki muhteşem inci, içlerine zehirli şeyler konulduğu zaman hemen çatlayıp kırılan sekiz mavi kase, 164 bin altın kıymetinde irili ufaklı ve resimli İran Horasan ipek halıları ile kumaşları gibi çok değerli şeyler vardır! Bunlardan başka kırk av şahini ile vezirlere özel hediyeler de gelmiştir.

Özellikle Üçüncü Murad devrinde 1578 tarihinden 1590 tarihine kadar on iki yıl süren uzun bir doğu seferinde Kafkasya ile Azerbaycan fethedildikten sonra Safevî hükümdarı Birinci Abbas'ın yeğeni şehzade Haydar Mirza rehine olarak İstanbul'a gönderilmek suretiyle sulh imzalanırken, Safevî şehzadesinin getirmiş olduğu hediyeler başlı başına bir servet teşkil edecek kıymettedir. O yılın 29 Ocak Pazartesi günü Üçüncü Murad'ın huzuruna kabul edilen küçük Şehzadenin getirdiği hediyeler şöyle sıralanır:

"Üç süslü Kelâm-ı Kadim - tezhipli ve minyatürlü bir Şehname - tezhipli ve minyatürlü Hamse-i Nizami - Bir cilt Külliyat-ı Hakanî - tezhipli ve minyatürlü Yusuf ve Züleyha - tezhipli ve minyatürlü Hafız Divanı - tezhipli ve minyatürlü Mahzenü'l-Esrar - tezhipli Kitab-ı Heft Manzar - tezhipli Rubaiyyat-ı Hayyam - tezhipli ve resimli Şevahidü'n-Nübüvve - tezhipli Cemşid ve Hurşid - tezhipli Külliyat-ı Ehlî - tezhipli Hülasatü'l-Ehyar tezhipli ve minyatürlü Külliyat-ı Sadi - tezhipli ve resimli Kitab-ı Murakka' - Altın işlemeli bir sofra takımı - altın işlemeli bir saltanat kavuğu - dokuz parça altın işlemeli

Scanned by CamScanner

aba - biri kadife, biri ipek, biri seraser ve dördüncüsü de Horasan keçesi üzerine altın işlemeli Acem halısı - ayrıca ikisi ipek üzerine altın işlemeli, biri yedi renkli kadife, biri altın sırmalı lacivert ve dördü de lacivert ipek üzerine altın sırma Acem halıları - ipleri ipek ve sırmadan, direkleri süslü bir atlas çadır vesaire"

Osmanlı serdarları ile derya kaptanlarının kara ve deniz seferlerinden getirdikleri canlı ve cansız 'pişkeş'ler içinde bütün bu Safevî hediyelerini gölgede bırakacak kadar kıymetlileri vardır. Bu zafer ve gaza pişkeşlerinin takdimi, istilâ devri serdarlarının genellikle riayet ettikleri bir adet hükmünü almıştır.

Scanned by CamScanner

AZAMET DEVRİ PADİŞAHLARININ MECBURİ SEFERLERİ

Osmanlı Tarihi'nin ilk yüzyıllarına tesadüf eden azamet devrinde millet Padişahlara değil, Padişahlar millete tabidir. Meselâ Padişahların başkumandanlık vazifesini bizzat ifa etmeleri o zaman bir gelenek halini almış olduğu için, herhangi bir Padişah'ın herhangi bir sefere çıkmaması halkın ve ordunun çok şiddetli tenkitlerine uğramıştır. Bu halin en bariz misallerinden biri en muhteşem Osmanlı Padişahı olan Kanunî Sultan Süleyman'ın işte böyle bir tenkit yüzünden çıktığı onikinci "Sefer-i Hümayûn"unda gösterilebilir.

Kanunî'nin geleneklere uyarak ve millet iradesine uymaya çalışarak çıktığı seferlerin toplamı tam onüçtür. Bunlar şöyle sıralanır:

1. 1521 yılı 18 Mayıs Cumartesi gününden 19 Ekim Cumartesi gününe kadar 5 ay, 3 gün süren Belgrad Seferi;
2. 1522 yılı 16 Haziran Pazartesi gününden 1523 yılı 29 Ocak Perşembe gününe kadar 7 ay, 13 gün süren Rodos Seferi;
3. 1526 yılı 23 Nisan Pazartesi gününden aynı yılın 13 Kasım Salı gününe kadar 6 ay, 21 gün süren Mohaç Seferi;

Scanned by CamScanner

4. 1529 yılı 10 Mayıs Pazartesi gününden aynı yılın 16 Aralık Perşembe gününe kadar 7 ay, 7 gün süren Birinci Viyana Seferi;
5. 1532 yılı 25 Nisan Perşembe gününden aynı yılın 21 Kasım Perşembe gününe kadar 6 ay, 26 gün süren Alaman (Alman) Seferi;
6. 1534 yılı 11 Haziran Perşembe gününden 1536 yılı 8 Ocak Cumartesi gününe kadar 1 yıl, 6 ay, 27 gün süren Irakeyn Seferi;
7. 1537 yılı 17 Mayıs Perşembe gününden aynı yılın 22 Kasım Perşembe gününe kadar 6 ay, 6 gün süren Pulya Seferi;
8. 1538 yılı 8 Temmuz Pazartesi gününden 27 Ekim Çarşamba gününe kadar 4 ay, 20 gün süren Karabuğdan Seferi;
9. 1541 yılı 20 Haziran Pazartesi gününden 27 Ekim Pazar gününe kadar 5 ay, 7 gün süren Istâbur Seferi;
10. 1543 yılı 23 Nisan Pazartesi gününden 16 Ekim Cuma gününe kadar 6 ay, 22 gün süren Usturgon Seferi;
11. 1548 yılı 29 Mart Perşembe gününden 1549 yılı 21 Aralık Cumartesi gününe kadar 1 yıl, 8 ay, 23 gün süren ikinci İran Seferi;
12. 1553 yılı 28 Ağustos Pazartesi gününden 1555 yılı 31 Temmuz Çarşamba gününe kadar 1 yıl, 11 ay, 3 gün süren Nahçevan seferi;
13. 1566 yılı 1 Mayıs Çarşamba gününden 6-7 Eylül Cuma-Cumartesi gecesi vefatına kadar 4 ay, 6 gün süren son Zigetvar Seferi.

Kanunî Sultan Süleyman'ın bu onüç seferde geçirdiği müddetlerin toplamı 10 yıl 3 ay 5 gün tutmaktadır. Yâni Kanunî Şehzadelik devrinde iştirak ettiği seferler sayılmamak şartıyla ve Miladi takvim hesabıyla 45 yıl, 11 ay, 7 gün süren saltanat müd-

Scanned by CamScanner

detinin 35 yıl, 8 ay, 2 gününü hazarda (savaş hazırlığı) ve 10 yıl, 3 ay, 5 gününü seferde geçirmiş demektir.

46 yıla yaklaşan bir saltanat müddetinin 10 yıldan fazlasını o zamanın vasıtalarıyla saferlerde, hep at üstünde ve çadır altında geçirmek herhalde hayatın tadını kaçıran ve insanı çok yoran bir şeydir. Bu hal en sağlam bünyeleri bile yıprandırır. Bilhassa sulh zamanlarını da mütemadiyen dünyanın en ağır dış meseleleri ve çok çetin ve tehlikeli iç gaileleri içinde geçirmek en zinde insanları bile çökertecek bir vaziyettir. Onun için Kanunî Sultan Süleyman 1549 yılı 21 Aralık Cumartesi günü ikinci İran Seferinden İstanbul'a avdetinden beri artık sefere çıkmak istememiştir. O sefer, onun 11. seferidir. İşte bu suretle o tarihten itibaren tam üç yıl 8 ay, 8 gün sefere çıkmamış; İstanbul ve Edirne ile bunların civarlarında mevsimler geçirerek istirahat etmiştir. Bunun sebebi dinlenmek ihtiyacıdır. Çünkü o da herkes gibi insandır.

Bu son istirahat yıllarına tesadüf eden Macaristan, Transilvanya, Erdel ve Banat seferleri hep Sokullu Mehmed Paşa, Vezir Ahmed Paşa, Hadım Ali Paşa ve Ulema Paşa gibi serdarları vasıtasıyla idare etmesi işte bundandır. Fakat o zaman millet ve ordu nazarında padişah demek yorulmak, yıpranmak, ihtiyarlamak ve bilhassa dinlenmek hakkı olmayan istisnaî bir şahıs demektir. Onun için asker ve halk arasında çok tehlikeli dedikodular başlamıştır. Meselâ İran'a karşı çıkan yeni seferde Padişah'ın veziriazam Kehle-i İkbal Rüstem Paşa'yı Başkumandan tayin etmesi halkın: "Askere hâl ve akid sahibi bir serdar-ı nâmdar lâzımdır!" diye söylenip durmasına ve bir isyan hasıl olmasına sebep olmuştur. Kanunî Sultan Süleyman o sırada 59 yaşındadır.

Onun için Solakzade Tarihi'nde Padişah'ın hâli ile ordunun o sıradaki vaziyeti şöyle anlatılır.

Scanned by CamScanner

"Padişah-ı âlem-penah gayet kocaldı, pirlik vücuduna zâf virüb afiyetin aldı. Badelyevm seferden ve hareketten kaldı. Anın içün Rüstem Paşa'yı Anadolu'ya serdar nasbeyledi. Hakke'l-insaf Şehzade Sultan Mustafa'yı yerlerine istihlâf etmek murad-ı şerifleri olduğuna hilâf yoğ imiş. Mâni olan Rüstem Paşa imiş; deyu bu güne güft-ı şenid karib ve baid giderek hadd-i tevatüre irüşüb herkesden sâdır olmağa başladı"[8].

O zamanlar Padişahlığın ne kadar güç ve tehlikeli bir sanat olduğu işte bu gibi delillerle sabittir. Kanunî'nin 1553 yılı 28 Ağustos Pazartesi günü onikinci seferi olan Nahçevan Seferi'ne çıkmak üzere İstanbul'dan Üsküdar'a geçmesi işte bundandır. Fakat mesele bundan da ibaret değildir. Sultan Süleyman'ın o tarihten onüç yıl sonra 1 Mayıs 1566 Çarşamba günü Miladi takvim hesabiyle 72 yaşının içinde Szigetvar Seferine çıkmasında ve o son seferinde eceliyle ölmesine de başlıca âmil işte o milli irade hakimiyetidir.

8 "Dünya padişahı çok ihtiyarladı. Yaşlılık vücüduna zayıflık verip sağlığını bozdu. O günden sonra seferden ve hareketten kaldı. Onun için Rüstem Paşa'yı Anadoluya serdar tayin etti. İnsaf ile söylemek gerekirse şehzade Sultan Mustafa'yı kendi yerine getirmekteki kararına aykırı düşünen yokmuş. Engel olan Rüstem Paşa imiş, diye bugüne kadar herkes tarafından tekrarlanıp duran bir dedikodu haline gelmiş".

Scanned by CamScanner

EL İŞLERİYLE GEÇİNEN PADİŞAHLAR

Son devirdeki Osmanlı padişahları devlet hazinesinden büyük aylıklar aldıkları halde, Azamet devri padişahlarından hiçbirinin aylığı yoktu işte bundan dolayı o büyük padişahların gelir kaynakları zaferlerinin sağladığı ganimet hisselerinden, İstanbul'la taşradaki meyve bahçelerinin gelirinden ve bir de İslam an'anesi gereği, kendi el işlerinin çarşılarla pazarlarda satılmasından elde ettikleri kazançlardan ibaretti.

Eski Türk azametinin sebeplerini yüzyıllar boyunca memleketimize gelip incelemiş olan batı yazarlarının eserlerinde önemle tesbit ettikleri noktalardan biri de işte budur. Her padişahın bir el sanatı vardır; bunlardan bilinenler şöyle sıralanabilir:

1. Fatih Sultah Mehmed: Bahçevan,
2. Kanunî Sultan Süleyman: Kavaf (Kunduracı),
3. İkinci Selim: Kuyumcu ve hilalcı,
4. Üçüncü Murad: Okçu,
5. Dördüncü Murad: Yaycı,
6. Sultan İbrahim: Hilalcı ve bağa işçisi,
7. Dördüncü Mehmed / Avcı Sultan Mehmed: Döğmeci (Düğmeci de olabilir.)

Scanned by CamScanner

8. Üçüncü Ahmed: Hattat,
9. Birinci Mahmud: Hilalcı ve kuyumcu,
10. Üçüncü Osman: Marangoz,
11. Üçüncü Mustafa: Sikkezen, (Para basan)
12. Birinci Abdülmecid: Okçu ve yaycı,
13. Üçüncü Selim: İpekli kumaş boyacısı,
14. Adları yazılmamış öteki bazı padişahlar da bıçakçıdır.

Padişahların nafakalarını temin için yaptıkları bu el işleri ya devlet ve saray erkanına satılır veyahut çarşılarla pazarlarda satışa çıkarılarak büyük bir rağbetle kapışılırdı. Bu an'ane devlet hazinesinden büyük aylıklar alan çöküş devri padişahlarına bile geçmiş ve mesela bunlardan İkinci Mahmud hattatlıkla ve İkinci Abdülhamid de marangozlukla ün yapmışsa da artık bunların el işleri piyasaya çıkarılmamıştır.

İstanbul'un Dolmabahçe, Çırağan, Beylerbeyi vesaire gibi muhteşem sarayları hep çöküş devri eserleridir: Azamet devrinin el işleriyle geçinen padişahları öyle göz kamaştırıcı saraylar yaptıramamışlardır. İşte bundan dolayı onların meskeni olan Topkapı Sarayı hakikatte bir saray değil, İstanbul'un fethinden itibaren çeşitli padişahların yaptırabildikleri binalardan oluşmuş müşterek bir eserden ibarettir.

Scanned by CamScanner

MURAD-I HÜDÂVENDİGÂR'IN NEZAKETİ

Plevne Kalesi fethedildiği zaman padişahın beşte bir nisbetindeki ganimet hissesi içinde güzel bir altın tas varmış: 'İç oğlanlar'ından biri bu muhteşem tası gözüne kestirip bir kolayını bularak el çabukluğu ile başındaki kadife takkenin içine yerleştirivermiş. Murad-ı Hüdâvendigâr her nasılsa işin farkına varmış. Fakat gencin yüzüne vurmayı da nezaketine sığdıramamış. Hazinedarına dönüp işin farkında değilmiş gibi:

"Bu ganimetler içinde bir tas var idi, nice oldu?" diye sormuş. Hazinedar şaşalayınca hemen ilâve etmiş:

"Şu oğlan seni aldatıp üzmek için başına giymiş, git al!"

Scanned by CamScanner

İSMAİL HAMİ DANİŞMEND

YILDIRIM'IN YILDIRIMLIĞI

Birinci Beyazıd'ın eski İslâm geleneği mucibince "Celâleddin" ünvanını almış olduğu bazı vesikalardan anlaşılmaktadır. Fakat o büyük kahraman resmi ünvanıyla değil, "Yıldırım" lâkabıyla şöhret bulmuştur. Acaba bunun sebebi nedir?

'Yıldırım' ünvanının ne zaman ve ne münasebetle verilmiş olduğu katî surette belli değildir. Herhalde şurası muhakkaktır ki bu ünvan Birinci Beyazıd'ın muharebelerde gösterdiği yiğitlik ve süratten dolayı, askerle halkın taktığı bir lâkaptan ibarettir. Zaten tarihi kıymeti de işte bu hususiyetindedir. Fakat, hangi muharebede böyle bir lâkap kazanmıştır. Bu hususta muhtelif rivayetler vardır. Meselâ bir rivayete göre kendisinin şehzadelik devrine tesadüf eden 1386 tarihindeki ilk Osmanlı-Karaman harbinde, yani Konya muharebesinde Osmanlı Ordusunun merkezine babası Murad Hüdavendigâr (Birinci Murad) sağ cenahına Şehzade Yakup Bey; sol cenahına da kendisi kumanda etmiş ve bu iki cenaha icabında yardım etmek vazifesi de Rumeli Beylerbeyi Kara Timurtaş Paşa'ya verilmiştir.

Konya muharebesinin bir zaferle neticelenmesi Şehzade Bayezıd'la Kara Timurtaş Paşa'nın gayret ve yiğitlikleriyle mümkün olabilmiştir. İşte bundan dolayı Bayezıd Bey'in hareketlerinde gösterdiği süratten kinaye olarak 'Yıldırım' ünvanını kazandığı ve Kara Timurtaş Paşa'ya da Rumeli Beylerbeyilik vazi-

Scanned by CamScanner

fesine ek olarak vezirlik payesinin bu hizmetlerine mükâfat olarak verildiği rivayet edilir.

Diğer bir rivayete göre de Birinci Bayezıd bu 'Yıldırım' ünvanını şehzadeliğinde değil saltanat devrinde kazanmıştır. Buna sebep olan muharebe de Hicretin 800 ve Miladın 1397-1398 tarihlerine tesadüf eden "Akçay" zaferidir. Bu zaferin Osmanlı kaynaklarındaki izahına göre Yıldırım Bayezıd'ın Rumeli işleriyle meşgul olmasından istifade eden Karaman Hükümdarı Alâeddin Ali Bey bundan önce Osmanlı-Karaman muharebesinde, Osmanlılara terk etmek mecburiyetinde kaldığı yerleri geri almış ve ondan sonra da Germiyan vilayetindeki Osmanlı ordusunu ansızın bastırıp Anadolu Beylerbeyi Kara Timurtaş Paşa'yı esir ederek iki koldan Ankara ve Bursa üzerine yürümüştür.

Vaziyetten derhal haberdar edilen Yıldırım Bayezıd'ın Rumeli'ndeki ordusunu fevkalâde bir süratle karşıya geçirip Anadolu kuvvetleriyle birleştirerek Karamanlıların üzerine yürüdüğü rivayet edilir. Birinci Bayezıd'ın işte bu seferde gösterdiği süratten dolayı "Yıldırım" lâkabıyle anıldığı hakkında da bir rivayet vardır. Herhalde muhakkak olan nokta, Yıldırım'ın sürat ve yiğitliğinden dolayı yıldırımlığa yükselmiş olmasıdır.

Scanned by CamScanner

FATİH'İN DOĞUM TARİHİ

İkinci Murad'ın Orta Çağa nihayet veren şanlı oğlu İkinci Mehmed (Fatih Sultan Mehmed) Hicretin 835 yılı Recep ayının 26-27. Cumatesi - Pazar gecesi zevalî saat üçü sekiz geçe Edirne Sarayında dünyaya gelmiştir.

Osmanlı kaynaklarında hem doğum tarihi, hem doğum yeri hususunda ikinci derecede birtakım zayıf söylentilere daha rastlanır. Mesela Fatih'in Edirne'de dünyaya gelmiş olduğu hakkındaki en kuvvetli söylentiye karşılık Bursa, Manisa ve Dimetoka'da doğmuş olduğu hakkında da birtakım rivayetler vardır. Doğum tarihi de öyledir.

Genellikle Recep ayında birleşilmekle beraber, yıl itibariyle 835'den başka 830, 832, 833, 834 rivayetlerine de rastlanır. Gün tarihi bakımından da Recebin altısından yirmi yedisine kadar çeşitli kayıtlara rastlanmaktadır. Fakat bütün bunlar zayıftır. Bizim burada esas aldığımız 26-27 Recep 835 tarihi bir taraftan çeşitli Osmanlı kaynaklarındaki kayıtlara, bir taraftan son incelemelere dayanmaktadır. Bu Hicri tarih, 'Julien' denilen eski Milad takviminde de aynı yılın 7-8 Nisan Cumartesi - Pazar gecesine rastlamaktadır. İşte bu son tarih, şimdi kullanmakta olduğumuz takvime göre Fatih'in doğum tarihi demektir.

Scanned by CamScanner

FATİH'İN TAHSİLİ

Fatih Sultan Mehmed'in ana dilinden başka, Yunan, Latin, İtalyan, Fransız, Arap, Acem ve İbrani dillerini bildiği söylenir. Herhalde doğu ve batı kültürlerini toplamış olduğu muhakkaktır. Özellikle matematik ile felsefedeki büyük iktidarı son Bizans tarihçilerinin de itirafları ile sabittir. Hele balistik[9] sahasındaki keşifleri yeni topçuluğun temel taşları gibidir. Fakat Fatih'in bu büyük kültürünü biraz geç tahsile başladığından, Veliahtlığı zamanında valilikle bulunduğu Manisa'ya gönderilen hocalarla alay edip okumak istemediği için babasını üzdüğünden söz edilir! Rivayete göre onu tahsile mecbur bırakan tek sebep, İkinci Murad'ın nihayet geniş selahiyetlerle Manisa'ya gönderdiği büyük âlim Molla Güranî'nin heybetidir. Taşköprülüzade Mehmet Kemalüddin Efendi'nin *Tarih-i Saf* yahut *Tuhfetü'l-Ahbab* adındaki eserinin 1287'de yayınlanan birinci cildinin 53-54. sayfalarında bu nokta şöyle anlatılır:

"Rivayet olunur ki unfuvan-ı şebapta cihangirlik merasimini tekmil için alât-ı cenk ve cidâl ve esbab-ı harp ve kitale mail olup silâhşörlük ve cenkcûluk, aduvkeşlik ve kemankeşliğe heves etmekle ulumu tahsil etmediği valid-i macidlerinin sermayei gamı ve maye-i elemi olup Molla Güranî'yi hizmet-i talime me-

9 Mermi ve benzeri maddelerin hareketini inceleyen fizik dalı. [Hn.]

Scanned by CamScanner

mur ve taallüm etmekte Sultan Mehmed Han'ın gerdenkeşliğini ilâm idüb murad-ı fevvar Murad Han, Sultan Mehmed Han'ı talime mukarin olup ehl-i ilm olmasına münhasır ve maksur olduğunu tefhim ettikde emr-i cihan mutaına imtisal ve ittiba' idüb Şehzade Sultan Mehmed Han hazretlerine hizmet-i tâlim için sancağ-ı Hümayûna varıp ma vakaı Bab-ı Hümayûn-ı saadet-makrunlarında kapıağasına ilâm ettikde rikab-ı hümayûn-ı Şehzade-i gerdune babaları Sultan Murad Han taraf-ı izzet-ünvanından talim-i Şehzadeye memur fezail-ünvan Mevlâna Güranî gelmiştir. İzn-i âli ne minval üzre cari olur diye arz oldundukda tebessüm buyurup:

"Gelsün, ne söyler görelim!" diye izn-i hümayûn sudur edip Molla Güranî'nin duhulü saadetlu şehzadenin manzuru oldukda filcümle havf târi oldu. Badehu cehr ile:

"Esselâmü aleyküm!" dedikde okumaya tab-ı nukkadlarında filcümle inkiyad zahir oldu. Tahta karip oldukda valid-i macidlerden nakl-i selâm ile feth-i kelâm edip:

"Siz reayadansız: Valid-i kesirü'l-mehamidinizin emrine imtisal edip okur misiz? Eğer itaat ederseniz ne âlâ, eğer emr-i şeriflerine ittiba etmezseniz, diye yeninden bir küçük heyzeran çıkarıp: Bununla tedib ve ta'ziriniz lâzımdır!" diyüp şiddet-i savt ile:

"Oku!" diye emrettikte Şehzade Sultan Mehmed Han Hazretlerinin tıynet-i melek nişânında vedia olan eltaf-ı Rabb-ı Müstean zuhur idüb:

"Bismillâhirrahmanirrahim!" diyüp okumağa şurû idüb usul ve furu'u tekmil ve enva-ı ulumu tahsil etmişlerdir"[10].

10 "Rivayet olunur ki, gençlik ve tazelik çağında cihangirlik vasıflarını tamamlamak için, şehzade Sultan Mehmed Han'ın vuruşma ve döğüşme araçları ile savaşa düşkün olduğu, silahşörlüğe, cengâverliğe, okçuluğa ve düşman kovalamaya heves etmesi ve bu yüzden öğrenim görmemesi ve bunu sevmemesi babasının en büyük üzüntüsü idi.

Bu yüzden Sultan Murad Han Molla Güranî'yi onun öğretim hizmetine memur etti. Murad Han, şehzadesi Mehmed'in inatçılık ve

Scanned by CamScanner

Bu kıssaya *Şakayık-ı Numaniye* ile *Tacü't-Tevarih*'de de rastlanır: Bunların izahına göre Molla Güranî'nin Manisa'ya gönderilmesine sebep, yaramaz şehzadenin Kur'an-ı Kerim okumaya başlamış olmakla beraber henüz hatim indirememiş olmasıdır. İkinci Murad işte bundan dolayı Molla'nın eline gerektiğinde kullanılmak üzere bir değnek vermiş ve bir rivayete göre Molla bu değneği şehzade ile daha ilk buluşmasında kullanmak zorunda kalmıştır! *Şakayık* çevirisinde bu nokta şöyle anlatılır:

"Molla Güranî elinde kadip ile Şehzade hazretlerine mülaki olup anın canibinden: "Bu kadip nedir?" diye istihbar ve istifsar olundukta ol urve-i vuska ve habl-i metin zamin olduğu hikmeti iblağ idüb "el memuru ma'zur" fetvasınca memur oldukları umuru yerine getirmek emr-i lazım olup ika ve ifa etmeğe cüret ve cesaret mukarrer ve musammem idüğünü ilâm eyledi. Şehzade hazretleri Molla Güranî'nin bu kelâmını istima edicek isticap ve istiğrap edip nesim-i taaccüp ile gül gibi hande eyledi. Bu ma-

serkeşliğini anlatıp, onu yetiştirmesi ve onun çok üstün bilgi sahibi olmasını Molla Güranî'ye açıkça bildirdiğinde, padişahın itaat edilmesi gereken emrine uyup, o şehzade Sultan Mehmed Han hazretlerine öğretim hizmeti yapmak için Molla Güranî de Sancak-ı Hümayûn (Manisa)'a vardı. Molla Güranî, olup bitenleri kapıağasına anlattı. Kapıağası da, şehzadenin huzuruna vararak: Babaları Sultan Murad Han tarafından şehzadenin öğretimine memur edilen ve üstün faziletieri ile tanınan Molla Güranî'nin geldiğini haber verdi.

Emrinin ne olduğunu sorduğunda, şehzade hafifçe gülümseyerek:

"Gelsin, ne söyler görelim!" dediğinde Molla Güranî'nin içeri girişini görmesiyle bütün korkusu birden bire yok oldu. Daha sonra Molla Güranî yüksek sesle:

"Esselamu aleykum! Siz de hepimiz gibi padişahıma itaat etmeye mecbur olanlardansınız. İtaat ederseniz ne mutlu. Ve eğer emrine uymazsanız, diye koltuğunun altından bir küçük değnek çıkarıp: Bununla uslandırılmanız ve cezalandırılmanız gerekir" dedi. Ve yüksek sesle:

"Oku!" diye emredince, şehzade Sultan Mehmed Han hazretleri:

"Bismillahirrahmanirrahim" deyip okumaya başladı. (Zamanla da çeşitli ilimler öğrendi)"

Scanned by CamScanner

halde mevlana-yı fezail-intima bî perva elinde olan kadip ile darp eyleyip durub-ı levazım adab ve huruf-ı merasim ulu'l-elbabı darben ve cebren talim etmeğe cesaret üzere olduğunu izhar ve isbat eyledi. Şehzade-i Dâra rey ve neriman-ı harp bu darpden muhkem münfail olup meleket-i kalb sulb-ı şerifine asker-i havf ve bedhah-ı ru'b ve haşyet istila eyledi"[11].

Bu açık ifadeden anlaşıldığına göre, geleceğin Fatih'inin Manisa'ya gelen ünlü hocasından yediği ilk dayak, Molla'nın sopa salahiyeti hakkındaki sözleri üzerine kendisinin gülüp alay etmiş olmasından dolayıdır. Fatih'in yaramazlığına işte bu durum son vermiş ve ondan sonra artık adamakıllı çalışıp tahsilini kolayca bitirmeyi başardığı için, hocasına karşı derin bir minnet ve saygı beslemiştir.

11 "Molla Güranî, elinde değnek şehzade hazretleri ile karşılaştığı zaman, şehzade: "Bu değnek nedir?" diye sorduğunda, bu tanınmış İslâm âlimi, babasının kendisine verdiği vazifeyi anlattıktan sonra "Memur olan mazurdur" dedi ve şöyle devam etti: "Eğer okumamakta direnmeye cesaret etse idin, kararım katî idi. Bunun üzerine şehzade gülmeğe başlayınca, Molla Güranî değneği şehzadeye hızla vurup, kendisini döverek ve zorla okutmaya ve terbiye etmeye kararlı olduğunu isbat etmiş oldu.

Hocasının bu kararlı ve sert hareketinden dolayı şehzadenin de içini bir korku sardı."

Scanned by CamScanner

FATİH'İN FÜTUHATI

Fatih denilince akla hep İstanbul fethi gelir. Halbuki onun daha nice fütuhatı vardır. Ama Doğu Roma'nın fethi hepsini gölgede bıraktığı için onların hepsi unutulmuştur.

Fatih Sultan Mehmed irili ufaklı onyedi devlet fethetmiştir. Bunların beşi Müslüman, onikisi Hıristiyan hükümetidir. Bu onyedi devletin ikisi imparatorluk, dördü krallık, altısı Prenslik, beşi dükalıktır. Milliyetlere göre sınıflandırıldığı takdirde, Fatih'in dört İtalyan, üç Rum, dört Türk, üç Slav, bir Tatar, bir Ulah ve bir Arnavut ülkesi fethetmiş olduğu anlaşılır.

Tarih sırası itibariyle 1453'te Bizans İmparatorluğunu, 1456'da Enez Ceneviz Dükalığını, 1458'de Atina İtalyan Dükalığını, 1459'da Sırbistan Krallığını, 1460'da Mora Despotluğunu, 1461'de Trabzon Rum İmparatorluğunu, 1461-1462'de Candaroğulları Beyliğini, 1462'de Eflâk Prensliğini, yine aynı tarihte Midilli Ceneviz Dükalığını, 1463'te Bosna Krallığını, 1466'da bir Krallık durumunda bulunan Karaman Türk Devletini, 1371'de Alâiyye Beyliğini, 1475'te bir Krallık şeklinde olan Kırım Hanlığını, 1478-1479'da Arnavutluk ülkesini, 1479'da Gümüşhane civarındaki Turul/Durul beyliğini, yine aynı tarihte Yunan adalarından Zanta Dükalığını ve nihayet 1480'de Hersek Dükalığını fetih ve ilhak etmiştir. Bunlardan başka Dülkadir Beyliğiyle Boğdan Prensliğini de hakimiyet altına almıştır.

Scanned by CamScanner

Bütün bu irili ufaklı müstakil ve yarı müstakil deniz ve kara devletlerinden başka Cenevizlerin Galata, Amasra ve kuzey Karadeniz sömürgeleriyle başta Eğriboz olmak üzere Kızıladalar, Limni, Taşoz, Semendirek, İmroz vesaire gibi Marmara ve Ege adaları da Fatih'in fütuhatındandır. Ayrıca sıralanabilecek birçok kalelerle şehirler ve İtalya'nın göneydoğusundaki Ortanto çevreleri gibi sömürgeler bu hesaba dahil değildir.

Bunlardan başka Fatih'in ülkelerini tamamıyla zaptetmemek şartıyla mağlup ettiği devletlerin en mühimleri Akkoyunlu İmparatorluğu, Venedik ve Cenevre Cumhuriyetleri Macaristan ve Napoli Krallıklarıdır.

Bütün Balkan Yarımadasını Türk egemenliğine sokan, Karadeniz'i bir Türk gölü haline getiren ve boğazlar hakimiyetini tamamlayıp Çanakkale ve İstanbul boğazlarını kapatan da Fatih'tir.

Herhalde Fatih Sultan Mehmed Osmanlı Devleti'nin değil, fakat dünyanın üç kıtasına yayıldıktan sonra dördüncü kıtasına da el atan muazzam Osmanlı İmparatorluğu'nun kurucusudur.

Scanned by CamScanner

FATİH'İN YERALTI MUHAREBELERİ

1453'deki İstanbul kuşatması sırasında Fatih Sultan Mehmed büyük bir lağım kazdırarak yeraltından İstanbul'a girmek teşebbüsünde de bulunmuştur. İşte bu maksatla Bizanslıların 'Kaligaria' dedikleri 'Eğri Kapı' tarafındaki surun yarım mil ilerisinden büyük ve derin bir tünel kazdırmaya başlamış; çok gizli tutulan bu lağım, hendekle surun altından geçirilerek şehrin içine doğru ilerletilmiş fakat kayaların kırılmasından gelen kazma sesleri sonunda akisler yapıp duyulduğu için, Bizanslılar tarafından da derhal karşı bir lağım açılmaya başlanmıştır.

1453 yılının 16 Mayıs Çarşamba günü iki taraf yeraltında karşılaşınca Bizanslılar Türklerin kullandıkları direklerle kirişleri ateşlemek suretiyle bu yeraltı yolunun çökmesine ve Türk lağımcıların enkaz altında ezilmesine sebep olmuşlardır. Bununla beraber, bu korkunç teşebbüs, kuşatılmış olanları umumî bir dehşet içinde bırakmış ve devamlı olarak Türk ordusunun yeraltından çıkıvermek ihtimalini düşünerek daimi bir korku içinde yaşamalarına sebep olmuştur.

İstanbul'un fethine kadar birçok lağımlar kazılmışsa da, şehre yeraltından girmek mümkün olmamıştır.

Scanned by CamScanner

İSMAİL HAMİ DANİŞMEND

FATİH'İN ŞAİRLİĞİ

Fatih Sultan Mehmed daha yirmi bir buçuk yaşını doldurmadan İstanbul'u fethedip Doğu Roma'ya hakim olduğu zaman ilmi ve alimleri, şiiri ve şairleri daima korumuş, tahsisat vermiş ve çeşitli memleketlerin ilim adamlarını İstanbul'da toplayıp yeni başkentini doğunun en büyük fikir, ilim ve edebiyat merkezi haline getirmek için hiçbir fedakarlıktan çekinmemiştir. Zaten kendisi de hem âlim, hem şairdir. Son zamanlarda yayınlanan *Divan*'ı edebiyat tarihimiz için olduğu kadar, dil tarihimiz için de çok kıymetli bir belgedir.

Şiirde 'Avnî' mahlasını kullanır. Bazı gazelleri gayet ahenklidir. Mesela baştan başa musikiden ibaret uzun bir şiiri vardır. Bu enfes manzumenin bütün kıymeti, insan kalbinin teessürleriyle hasretini kelimelerin manalarından ziyade birbiri ardından gelen tesirli ahengin hazin edasıyla anlatabilmiş olmasında gösterilebilir:

Sevdin ol dilberi söz eslemedin vay gönül
Eyledin kendüzüni aleme rüsvay gönül
Sana cevreylemede kılmaz o pervay gönül
Cevre sabreyleyemezsin nideyin hay gönül
Gönül eyvah gönül vay gönül eyvah gönül

Bu musikinin tesiri altında insan manayı düşünemeyecek hale geliyor.

Scanned by CamScanner

FATİH'İN KARADAN GEÇİRDİĞİ DONANMA MESELESİ

Fatih'in idaresindeki Türk ordusu 1453 yılı 5 Nisan Perşembe günü İstanbul önlerine geldiği zaman, Haliç'in ağzını bir zincirle kapalı bulmuştur. O tarihten üç gün önce 2 Nisan 1453 pazartesi günü son Bizans imparatoru Onbirinci Konstantinus Paleologos'un emriyle bu muazzam zincir Venedikli Barhtholomeo Soligo tarafından gerilmiştir. Türk donanmasının içeri girmesine engel olmak için gerilen bu büyük zincirin bir ucu Sarayburnu'na, bir ucu da şimdiki Galata rıhtımının olduğu yere bağlanmıştır. Zincirin su yüzünde durması için tahtadan dubalar kullanıldığı ve bu tahta dubaların yuvarlak olduğu rivayet edilir. İstanbul'u yalnız sur dışından değil, Haliç tarafından da bombardıman edebilmek üzere Fatih'in karadan bir filo geçirmek zorunda kalması işte bundan dolayıdır.

Eski deyimleriyle bu filonun 'Boğaz denizi'nden yani Boğaziçinden 'Limon; Liman denizine' yani Haliç'e karadan geçirilmesi 21-22 Nisan 1453 Cumartesi-Pazar gecesine rastlamıştır. Ünlü klasik rivayete göre Boğaziçi'nden Haliç sahiline geçirilen gemilerin sayısı hakkında 67, 68, 70, 72 ve hatta 80 rakamlarından söz edilir. Fakat genellikle 70 sayısı esas alınmaktadır. Karada alınan yol için de 3 mil, 8 mil ve 8 stadion gibi çeşitli söylentiler vardır. Bu söylentilerdeki "mil" bin kadem ve "stadion" da

Scanned by CamScanner

altıyüz kadem olmak itibariyle bunların uzlaştırılmasına imkan yoktur. Bu gemilerin boğaz sahilindeki hareket noktası ile karadaki geçiş yolu hakkında da çeşitli söylentiler vardır. Bazı Osmanlı ve Bizans kaynaklarında hareket noktası gösterilen yerler şöyle sıralanabilir: Rumeli Hisarı, Balta Limanı, Beşiktaş, Kabataş, Dolmabahçe ve Tophane...

Bunlardan ilk ikisinin yol uzaklığından dolayı doğru olmadığı muhakkaktır. Herhalde Kabataş'la, Dolmabahçe ve Tophane akla en yakın olanlardır. Yol meselesinde de çeşitli tahminlerle söylentilere rastlanır. Bunların en kuvvetlisi de bugünkü Harbiye önlerinden Dolapdere vönü izlenilerek Kasımpaşa deresinden Haliç'e inildiği hakkındaki tahmindir. İkinci Abdülhamid'in iradesiyle tarihçi Ahmet Cevdet Paşa'nın başkanlığında kurulan bir komisyonun ilmi incelemeleri de bu noktaya dayanmış ve işte bundan dolayı şimdiki Vali Konağı caddesinde ve eski Harb Okulu tarafında son zamanlara kadar var olan ve bundan bir müddet önce yıkılan bir karakolun kitabesine bu yolboyunu doğrulayan şöyle bir beyit konulmuştur:

Cenab-ı Fatih'in İstanbul'u fethettiği demde
Bu yer berren sefine sevkine bir rehgüzar oldu.[12]

Ray gibi kızaklar üzerinde askerlerin çektiği gemilerin beşiklerine öküzlerle mandalar koşulduğundan da söz edilir. Türk gemilerinin sahilden tepeye çıkınca karada yelken açtıklarına ait birtakım kayıtlara bile rastlanmaktadır.

Tabii bunlar alay için tayfalar tarafından yayılan neşeli hareketlerden ötürüdür. Hatta eğlence olarak karada kürek çekme hareketleri yapan şakrak askerlerin kahkahalar attıklarından, gemilerini fenerler ve renk renk bayraklarla donattıklarından ve davul - zurna çaldıklarından da söz edilir. Batı kaynaklarında bile bir harika sayılan bu hareket o şekilde düzenlenmiştir ki, ilk

12 Berren: karadan, sefine: gemi, rehgüzar: yolun geçtiği yer.

Scanned by CamScanner

yola çıkan gemiler Kasımpaşa deresinden Haliç'e indikleri sırada son gemiler de Boğaz sahilinden karaya çekilmeye başlamıştır.

Klasik rivayet işte böyledir. Fakat buna karşılık hiç kimsenin dikkat etmediği çok önemli ve gayet makul bir söylenti daha vardır; kıymetli eserleri Batı ilim âleminde bile akisler bırakmış olan büyük Türk bilgini Kâtip Çelebi'nin *Tuhfetül Kibar fi Esfarül Bihar* adındaki Osmanlı deniz tarihinin 1329 İstanbul baskısının 12. sayfasında bu söylenti şöyle yazılmaktadır:

"İstanbul Hisarını yalnız kara canibinden muhasara, teshir babında çendan tesir etmeyip derya tarafından dahi hücum için gemiler tertibi mühim oldukda bu mühimmi temşiyet için Balta Oğlu Süleyman Bey serdar nasb ve tayin olunup bir rivayette Sütlüce ardında müceddeden gemiler bina eyledi."[13]

İşte bu en yakın rivayete göre Fatih'in Haliç filosu Boğaziçi'nin herhangi bir yerinden bin türlü zahmetler ve meşakkatlerle çekilip getirilmiş değil, Sütlüce'nin arka taraflarında gizlice yapılıp Haliç'e kolaylıkla indirilivermiştir! Büyük Fatih'in İstanbul kuşatması sırasında 'Havan Topu'nu icad edip döktürdükten sonra Haliç'deki Bizans ve Latin gemilerini işte onlarla bombardıman ettirmesi gözönüne getirilecek olursa, kürekli ve yelkenli gemilerden oluşan bir filo yaptırmaktaki başarısı herhalde pek tabii görülür.

Sabahleyin gözlerini açınca Haliç'in ağzındaki meşhur zincir yerinde durduğu halde, bir Türk filosunun içeride olduğunu gören kuşatılmışları dehşet içinde bırakmış olan bu başarı, İstanbul kuşatmasında ikinci bir cephenin açılması demektir. Bu suretle Bizanslıların "Khrysokeras; Altın boynuz" ve o zamanki

13 "İstanbul sularını yalnız kara tarafından kuşatma, fetih konusunda o kadar etkili olmayıp, deniz tarafından da hücum için gemiler düzenlenmesi gerektiğinde, bu önemli işi yürütmek için Baltaoğlu Süleyman Bey komutan tayin olunup, bir rivayete göre, Sütlüce arkasında yeniden gemiler yapıldı".

Scanned by CamScanner

Türklerin de "Limon; Liman" dedikleri Haliç'in şimdiki Sütlüce'den Eyüb'e kadar olan kısmı Türk hakimiyetine girdiği için İstanbul surunun bu taraftan da topa tutulması sağlanmış, savunucular kuvvetlerinden bir kısmını ayırıp buraya getirmek zorunda kaldıkları için arkadaki büyük cepheleri biraz daha zayıflamış ve özellikle Haliç'in hem içinden, hem dışından iki ateş arasında kalan Bizans ve Latin gemilerinin durumu tehlikeli bir şekle girmiştir. İstanbul Fethinde bu durumun çok büyük bir tesiri olduğu gerçektir. Ve bu da, o dahi Fatih'in unutulmaz bir deha eseridir.

Scanned by CamScanner

FATİH'İN FETİH ZİYAFETİ

Muhtelif Osmanlı ve yabancı kaynaklarında bahsi geçen bu ziyafetin teferruatında bazı ehemmiyetsiz anlaşmazlıklara da tesadüf edilir. Ziyafet yeri Okmeydanı yahut onun yakınındaki Tersane Bahçesi'dir.

İlk önce Okmeydanı'nda ordu bir geçit resmi yapmış, sonra da muhtelif hedeflere oklar atıldığı için meydan o ismi almıştır. Hatta orada ok atmanın yüzyıllarca bir gelenek halinde devam ettiğinden de bahsedilir.

Geçit resminden sonra başlayan ziyafet üç gün üç gece devam etmiş ve Fatih Sultan Mehmed askerlerine bizzat yemek dağıtmak suretiyle üç gün hizmet ettikten sonra birçok ihsanlar da dağıtmıştır.

Scanned by CamScanner

İSMAİL HAMİ DANİŞMEND

KIR, AL!

Fatih denilince genellikle yalnız İstanbul Fethi akla gelir ve o büyük dahinin diğer fetihleri hemen hiç hatırlanmaz. Halbuki Osmanlı kaynaklarında 'Ebul fetih; Fetihler babası' ünvanıyla da anılan Sultan Mehmed irili ufaklı on yedi devlet fethetmiştir. Bunların beşi İslam, on ikisi Hıristiyan devletidir. Bu on yedi devletin ikisi imparatorluk, dördü Kırallık, altısı Prenslik, beşi de Duka'lıktır.

Milliyetlere göre sıralandığı takdirde Fatih'in dört İtalyan, üç Rum, dört Türk, üç Islav, bir Tatar, bir Ulah ve bir de Arnavud ülkesi fethetmiş olduğu anlaşılır.

Tarih sırası itibariyle 1453'de Bizans İmparatorluğu, 1456'da Meriç nehrinin Ege Denizine döküldüğü noktadaki Enez Ceneviz Dukalığını, 1458'de Atina İtalyan Dukalığını, 1459'da Sırbistan Krallığını, 1460'da Mora despotluğunu, 1461'de Trabzon Rum İmparatorluğunu, 1461-1462'de Candaroğulları Beyliğini yani Kastamonu bölgesindeki İsfendiyaroğulları Devletini, 1462'de Eflak Prensliğini, yine aynı tarihde Midilli Ceneviz Dukalığını, 1463'de Bosna Krallığını, 1466'da bir Krallık durumunda bulunan Karaman Türk Devletini, 1471'de Alaiyye Beyliğini, 1475'de bir Krallık olan Kırım Hanlığını, 1478-1479'da Arnavutluk ülkesini, 1479'da Gümüşhane bölgesindeki Torul - Turul Türk Beyliğini, yine aynı tarihte

Scanned by CamScanner

Yunan adalarından Zanta ve saire Dukalığını ve son olarak 1480'de Hersek Dukalığını almış ve memleketine bağlamıştır. Bunlardan başka Dülkadir beyliği ile Buğdan Prensliğini de nüfuz ve hakimiyyeti altına almıştır.

Bütün bu irili ufaklı, bağımsız ve yarı bağımsız deniz ve kara devletlerinden başka Cenevizlerin Galata, Amasra ve kuzey Karadeniz sömürgeleriyle başta Eğriboz - Ağriboz olmak üzere, Marmara'daki kızıl adalarla Limni, Taşoz, Semendirek, İmroz ve saire gibi Marmara ve Ege adaları da Fatih tarafından alınmışlardır. Ayrıca sıralanabilecek birçok kalelerle şehirler ve Otranto bölgesi gibi sömürgeler bu hesabın içinde değillerdir. Bunlardan başka Fatih'in ülkelerini tamamıyla zabtetmemek şartıyla yendiği devletlerin en önemlileri Akkoyunlu imparatorluğu, Venedik ve Ceneviz Cumhuriyetleri, Macaristan ve Napoli Krallıklarıdır.

Bütün Balkan yarımadasını Türk egemenliğine sokan, Karadenizi bir Türk gölü haline getiren ve boğazlar hakimiyetini tamamlayıp Çanakkale ve İstanbul Boğazlarını kapatan da Fatih'dir. Herhalde Fatih Sultan Mehmed Osmanlı Devleti'nin değil, fakat Osmanlı İmparatorluğu'nun kurucusudur.

Şanlı Fatih'in bu göz kamaştırıcı fetihleri hakkında çok güzel bir şakası vardır: Onun zamanında 1460–1461 tarihinden 1480 yılına kadar yaklaşık yirmi yıl meşihat (şeyhülislamlık) makamında bulunmuş olan ünlü din âlimlerinden Şeyhülislam Molla Hüsrev bir toplantıda kendisine o büyük zaferlerinden hayranlıkla söz edince, Fatih de Avrupa, Asya ve adalar fetihlerinin sebebini işte şöyle bir kelime oyunu ile açıklamış:

"Gâvurlar hükümdara 'kıral' diyorlar, hocam. Yani evvela 'kır', sonra 'al!' demiş oluyorlar. Ben de işte ondan dolayı hem ordularını kırdım, hem ülkelerini aldım ve hepsine Kıral oldum!"

Scanned by CamScanner

FATİH'İN MEDENİ ESERLERİ

Fatih Sultan Mehmed'in bu alandaki en önemli eserleri Sahn-i Seman adındaki İstanbul Üniversitesi'yle iki Mecelle'den oluşan *Kanunname*'leridir. Dünyanın en parlak kültür merkezlerinden biri haline gelen bu ilk İstanbul Üniversitesi Fatih Camii ile beraber yapılmıştır. Camiin etrafı bir ilim mahallesi halindedir. Sahn-i Seman (Sekiz avlu) Medresesinden başka bu medreseye mahreç olarak sonradan eklenen; 'tetimme' yahut 'mavsile-i sahn' medreseleri, imarethane, tabhane ve 'darüşşifa' denilen meşhur hastahane hep oradadır. Bunlardan sahn-ı seman yüksek tahsil için, mavsile-i sahn orta tahsil içindir ve camiin kuzey ve güney taraflarına rastlayan bu kuruluşlar sekiz medreseden mürekkeptir. Bunlarda yalnız din dersleri değil matematik, tabii ve edebi ilimler de okutulduğu için, sahn-i seman İstanbul Üniversitesi'nin ilk adı ve Fatih de ilk kurucusudur.

Sahn'daki yüksek öğrenim profesörlerine 'müderris' ve doçent durumunda bulunan 'mavsile' yahut 'tetimme' hocalarına da 'muid' adı verilir ve sahn öğrencisine 'danişmend', tetimme öğrencisine de 'softa' denir. Fatih bu medreselere müderris olarak memleketin her tarafından ve hatta başka memleketlerden zamanının en bilgili kişilerini getirtmiştir. Sekiz Sahn'ın biri tıbbiye ittihaz edilmiş ve buraya eklenen hastahanede yetmiş hasta koğuşu yapılmıştır. Hekimler günde iki defa hastaları muayene

Scanned by CamScanner

ile mükelleftir. Bu hastahaneye hekim olabilmek için din ve mezhep farkına bakılmayarak ilim ve ihtisasa önem verilmiştir.

Hukuk alanında da Fatih'in iki *Kanunname*'si vardır. Bunlardan biri devletin teşkilat ve protokolüne, biri de şahıs hukukuna aittir.

Viyana kütüphanesindeki nüshasından iktibas edilerek Tarih-i Osmanî Encümeni tarafından yayınlanan birinci *Kanunname*'nin adı 'Kanunname-i Âl-i Osman' şeklindedir. Fatih devrinin son yıllarında, Karamani Mehmet Paşa'nın sadareti sırasında ve yaklaşık 1477-1481 yılları arasında düzenlendiği sanılmaktadır. Bu kanun, İstanbul'un fethine kadar an'ane halinde, başvurulan hükümlerin toplanmasından meydana gelmiş sayılır. *Kanunname*'nin metni, tevkiî yani Nişancı (Dışişleri Bakanı) Leyszade Mehmet bin Mustafa tarafından yazılmıştır. Devletin kuruluş ve protokolüne, memurların hiyerarşileri ile görevlerine, aidata, bazı resmi lâkaplara ve birtakım ceza hükümlerine ait olan bu meşhur kanun üç kısma ayrılır. Bu kanunname devletin 'Teşkilât-ı Esasiyye' (Anayasa) kanunu demektir.

Bundan başka bir de sosyal ve şahsi hukukla vergilere ait dört fasıldan oluşan ikinci bir kanunname daha vardır ki, o da Almanya'da yayınlanmıştır. Sonradan Kanunî Sultan Süleyman devrinde yeni esaslar eklenerek genişletilen bu ilk Osmanlı kanunlarının birçok hükümleri Tanzimat devrine kadar yürürlükte kalmıştır.

Scanned by CamScanner

FATİH'İN İSTİKBALİ GÖREN SİYASİ BASİRETİ

Askerlik tarihinin en parlak simalarından olan Fatih Sultan Mehmed, dış siyaset bakımından da onbeşinci yüzyılın en büyük adamıdır. Son Bizans İmparatoru Konstantinos Paleologos'un Türklere karşı Katoliklerden yardım umarak birleştirmiş olduğu Doğu ve Batı kiliselerini İstanbul fethi üzerine hemen birbirinden ayırıp Doğu Hıristiyanlığını Batıya karşı koruması, Ortodoks milletlerin Katolik idaresinde mezheplerini kaybetmektense, Türk hakimiyetinde din ve mezhep özgürlüğüne sahip olarak yaşamayı tercih etmelerine sebep olmuş ve mesela Sırbistan, Kuzey Yunanistan ve Mora işte bundan dolayı Osmanlı idaresini Katolik Macar ve İtalyan hakimiyetlerine tercih etmiştir.

O sırada henüz bir Moskova Prensliğinden ibaret olan Rus Çarlığının ileride Osmanlı Devleti için ne büyük bir tehlike olabileceğini daha o zamandan anlayan Fatih'in Kırım Hanlığını hakimiyet altına alması, kuzey Karadeniz'deki Ceneviz sömürgelerini işgal ettirmesi ve diğer birtakım tedbirler alması da ancak yüzyılları aşmış bir uzağı görebilme ile açıklanabilir.

İstanbul ve Çanakkale Boğazlarının tahkimi ile bu iki geçidin muhafızlığını Türk ordusuna bırakması da geleceği ne kadar açıkca görmüş olduğunu gösteren en mühim ve en kesin delillerdendir. Onu daima rahmet ve minnetle anmak Türklüğün milli ve tarihi görevlerindendir.

Scanned by CamScanner

FATİH'İN DİLENCİ KARDEŞİ

Taşköprülüzade Mehmed Kemalüddin Efendi'nin *Tuhfetü'l-Ahbab* yahut *Tarih-i Sâf* adındaki eserinin birinci cüzünün 57-58. sayfalarında Fatih Sultan Mehmed'in hazır cevaplığını gösteren çok hoş bir menkıbe nakledilir.

Hem kıssa, hem hisse sayılabilecek olan bu tatlı menkıbeye göre İstanbul Fatihi bir gün atına binip ava çıkarken, birdenbire karşısına bir dilenci dikilip yana yakıla dilenmeye başlamış; Fatih de cebinden bir altın çıkarıp adama ihsan etmiş, işte bunun üzerine küçük bir kıyamet kopmuş; bir altını az gören dilenci:

"Padişahım, ben senin kardeşin olduğum halde nasıl oluyor da sen bana tek bir altın verirsin? Şu hareketin insafa sığar mı?" diye feryad ve figana başlamış! Bunun üzerine Fatih atının dizginini çekip durmuş ve dilenciyi yanına çağırıp sormuş:

"Bu nasıl söz böyle: Sen benim kardeşim olduğunu nasıl iddia edebilirsin?"

Dilenci de hemen cevabını dayamış:

"Bu ne gaflettir padişahım? Nasıl olur da sen benim kardeşim olduğunu bilmezsin? Hiç öyle şey mi olur?"

Hayretler içinde kalan Fatih Sultan Mehmet sualini tekrara mecbur olup kardeşliğin sırrını öğrenmekte ısrar edince, nihayet cesur dilenciden şu cevabı almış:

Scanned by CamScanner

"Padişahım, ikimiz de Adem babamızın oğulları değil miyiz?"

Bu cevaptan çok hoşlanan Doğu Roma fatihi de şöyle mukabele etmiş:

"Eğer öteki kardeşlerimiz de haber alacak olurlarsa, senin hissene bu bir altın bile düşmez!"

Bununla beraber, nesep birliği çok hoşuna gittiği için, cömert Fatih dilenci kardeşine birçok altın daha vermiş!

Scanned by CamScanner

FATİH'İN ZEHİRLE ÖLDÜRÜLMESİ

Fatih Sultan Mehmed eceliyle ölmemiş, benim tespit ettiğim gibi hakikaten zehirlenerek öldürülmüştür. Bunun, ne yazık ki böyle olduğunu gösteren pek çok tarihi belgeler vardır.

Bütün Doğu ve Batı kaynaklarında Fatih Julien denilen eski Milad takvimine göre 1481 yılı Mayıs ayının üçüncü ve Greégorien denilen şimdiki Milad takvimine göre de onikinci Perşembe günü Üsküdar'la Gebze arasındaki Tekfur Çayırı yahut 'Hünkâr Çayırı' veyahut 'Sultan Çayırı' karargâhında güya eceliyle ölmüş gibi gösterilir. Eski ve yeni Miladi gün tarihlerinin Hicri karşılığı 886 yılı Rebiyülevvel ayının dördüncü Perşembe (3 Mayıs 1481) günüdür. Osmanlı tarihlerindeki klasik rivayete göre Doğu Roma'nın şanlı Fatih'i son Doğu seferine çıkmak üzere aynı yılın 27 Safer (27 Nisan/6 Mayıs Cuma) günü o zamana kadar misli görülmemiş en muazzam toplarla donanmış üçyüzbin kişilik ordusunun başında İstanbul'dan Üsküdar'a geçince hastalanıp birkaç gün orada kaldıktan sonra hareket etmiş, fakat 'Hünkâr Çayırı' menzilinde tekrar hastalanıp Allah'ın rahmetine kavuşmuştur. Bazı Osmanlı kaynaklarında bu Hünkâr Çayırı'nın Maltepe'de olduğundan bahsedilir.

Osmanlı tarihlerinde Fatih'in ölümüne sebep olan hastalık genellikle söylenmeden geçilmekte; bazı kaynaklar da babasından kendisine geçen "nikris" yani "damla" hastalığından bah-

Scanned by CamScanner

setmektedir. Yalnız Âşık Paşazade'nin *Tevarih-i Âl-i Osman*'ının 219. sayfasında şimdiye kadar her nedense dikkat edilmemiş tuhaf bir ifade vardır. Fatih'le çağdaş olan tarihçinin bu manzum ve mensur ifadesi büyük bir şüphe uyandıracak mahiyettedir. *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi* adındaki eserimizin 1947'de yayınlanan birinci cildinin 350-351. sayfalarında ehemmiyetinden dolayı o şüpheli ifadesinde, Âşık Paşazade meseleyi şöyle anlatır:

"Vefatına sebep ayağında zahmet vardı. Tabibler aciz oldular. Âhır tabibler cem oldular, ittifak ettiler, ayağından kan aldılar. Zahmet ziyade oldu, şarab-ı farig verdiler. Allah rahmetine vardı:

Tabibler şerbeti kim verdi Hân'e
O Han içti şarabı kane kane
Ciğerin doğradı şerbet o Hân'ın
Hemin dem zarı etti yâne yâne
Dedi niçün bana kıydı tabibler
Boyadılar ciğeri cânı kane
İsabet etmedi tabib şarabı
Timarları kamu vardı ziyâne
Tabibler Hân'a çok taksirlik etti
Budur doğru kavil düşme gümâne"[14].

14 "Ölümüne sebep ayağında acı vardı. Tabipler aciz kaldılar. Sonra toplanıp birlik oldular, ayağından kan aldılar, Padişah çok acı çekti. Öldürücü içkiyi verdiler. Allah'ın rahmetine erdi.

Tabipler ki şerbeti verdiler Han'a
Han o şarabı içti kana kana
O şerbet Han'ın ciğerini parçaladı
Han bu yüzden yana yana inledi
Niçin bana tabipler kıydı, dedi
Ciğerini, canını kana boyadılar
Tabiplerin ilacı iyi gelmedi
Tedavilerin hepsi boşa gitti
Doğru söz budur, şüpheye düşme!"

Scanned by CamScanner

Kimbilir Âşık Paşazade'nin 'şarab-ı farig' dediği ilaç nedir? Bu meçhul ve şüpheli ilacı içince Fatih niçin "ciğeri doğrana-rak" hemen can vermiştir ve o çağdaş tarihçi neden dolayı Fa-tih'in ağzından, hekimlerin kendisine "kıydıklarını" kaydetmek lüzumunu hissetmiştir? Bütün bunlar şüpheli ve hatta zehirli bir ilaca ait birtakım imâlarla tefsir edilebilecek şeylerdir.

Her gün elimizin altında bulunan basılmış eserlerde hiç kim-senin dikkat etmediği önemli noktalar sayılamayacak kadar bü-yük bir yekün teşkil edebilir. Fatih'in ölüm sebebi de işte böyle göze çarpmamış noktalardan biridir. Çünkü Âşık Paşazade'yi doğrulayan iki baskılı kaynak vardır.

Biri Hoca Sadettin'in *Tacü't-Tevarih*'i ve biri de Taşköprülü-zade Ahmed Efendi'nin Kadı Mecdi Efendi tarafından *Hadai-kü'ş-Şakayık* adıyla Türkçeye tercüme edilen *Şakayık-ı Numaniy-ye*'sidir. Şakayık tercümesinin birinci cildinin 517-518. sayfala-rındaki kayıtlar bu karanlık meseleyi bir hayli aydınlatacak ma-hiyettedir. Her iki kaynak da Fatih'in ölüm hastalığında, Yakup Paşa ve Acem Lâri isminde iki hekim tarafından tedavi edilmiş olduğunda birleşiktirler. Zaten *Tacü't-Tevarih* yazarı Hoca Sa-dettin bu meselede *Şakayık-ı Numaniyye*'yi kaynak ittihaz etti-ğinden bahsetmektedir.

Şayayık'ın birinci cildinin 239. sayfasında Fatih Sultan Meh-med'in hekim Lâri tarafından öldürülmüş olduğu hakkındaki fikri şöyledir:

"Vezir-i vüzera Karamanî Mehmed Paşa'nın rey-i fâsid ve kâsid ve fikr-i âtıl ve bâtılına mütabaat edüp bazı agraz-ı fâside tamiyle merkum müşarünileyhin katline mutavaat eyledi. Leyk bu hususta hata edip gayet kabahat eyledi"[15].

15 "Vezirler veziri Karamanî Mehmed Paşa'nın bozguncu, kasıtlı, âtıl ve batıl fikirlerine ve reyine uyup bazı kötü düşüncelere katılıp Pa-dişahın öldürülmesine rıza gösterdi. Lâkin bu hususta hata edip bü-yük bir kabahat işlemiş oldu".

Scanned by CamScanner

Bu izahata göre Fatih'i zehirleten Sadarazam Karamanî Mehmed Paşa ve zehirleyen de hekim Lâri'dir. *Şakayık* yazarı Taşköprülüzade Ahmed Efendi bu noktayı İkinci Bayezıd'ın Amasya valiliği zamanında müftülük etmiş olan Acem seyyidlerinden İbrahim Efendi'nin araştırmış olduğundan bahsetmektedir. Fakat yine *Şakayık*'ın aynı cildinin 237. sayfasında dönme Yakup Paşa'dan bahsedilirken onu da şüphe altında bırakacak bir ifade kullanılmaktadır. Bu ifadeye göre Fatih'i önce Yakup Paşa tedaviye başlamış; fakat Karamanî Mehmed Paşa onu sevmediği için yerine Lâri'yi koymuş, Padişah bunun ilaçlarından fayda görmeyince tekrar Yakup Paşa'yı istemiş, fakat bu sefer o dönme Paşa da; "Lâri'nin rey ve tedbirini tasvib" etmiştir! İşte buradan anlaşıldığına göre Lâri ile Yakup suç ortağıdır. Zaten Âşık Paşazade bütün hekimleri itham etmektedir.

Yalnız bu tarihi cinayeti Karamanî Mehmed Paşa'nın tertip etmiş olmak ihtimali katiyen akla uygun değildir. Meseleyi *Şakayık* yazarına açıklamış olan Seyyid İbrahim Efendi'nin o noktada yanılmış veyahut garazına kapılmış olmak ihtimali çok kuvvetlidir. Çünkü İbrahim Efendi Büyük Şehzade Bayezıd'ın adamlarından olduğu halde, Karamanî Mehmed Paşa daha Fatih'in hayatında veliaht ilân edilmiş olan küçük Şehzade Cem'in bulunduğu valilikle bulunduğu Konya'ya mektup gönderip acele yetişmesini istemiştir. Büyük Şehzade Bayezıd'ın saltanatını isteyen dönme ve devşirme vezirlerin öz Türk olan Karamanî Mehmed Paşa merhumu yeniçerilere öldürtmüş olmalarının sebebi de işte budur.

Prof. Franz Babinger bu noktayı aydınlatacak önemli bir Venedik vesikası bulmuş ve Roma'da çıkan *Rivista Degli Studi Orientali* Mecmuasının 1951'de yayınlanan 26. cildindeki Yakup Paşa hâl tercümesiyle; Bruxelles'de çıkan *Byzantion* Mecmuasının yine aynı tarihte neşredilen 21. cildinde ve Fatih'in İtalya'yla münasebetlerine ait işte bu önemli belgeye dayanarak Venediklilerin incelemelerinde, büyük Türk Padişahını zehirlet-

Scanned by CamScanner

mek için birçok teşebbüslerde bulunmuş olduklarını meydana çıkarmıştır. Yakup Paşa esasen İtalyan Yahudisidir. Ve asıl adı Maestro Jacobo'dur; Prof. Babinger'in bulduğu vesikaya göre Venedikliler Fatih'i zehirletmek için Yakup Paşa'ya büyük paralar teklif etmişlerdir. Bu bilgileri yukarda bahsettiğimiz Osmanlı kaynağındaki izahatla karşılaştıracak olursak, şu üç neticeye varmış oluruz:

1) Fatih Sultan Mehmed eceliyle ölmemiş, ne yazık ki öldürülmüştür.

2) En kuvvetli ihtimale göre cinayeti Venedikliler tertib etmiş ve Yakup Paşa yani Maestro Jacobo da bir tarihi alçaklığa para için âlet olmuştur.

Acem Lâri'nin rolü tamamıyla açık değildir.

3) Türk veziri Sadrazam Karamanî Mehmed Paşa merhumun bu cinayetle hiçbir alâkası olmak ihtimali yoktur. Çünkü işin tertipçisi Venedik Cumhuriyetidir.

Herhalde Fatih'in eceliyle ölmüş olmayıp zehirle öldürülmüş olduğu artık muhakkak demektir. Yalnız yeni belgeler bulununcaya kadar işin ayrıntıları hakkında kesin bir şey söylemek kabil değildir.

Eğer Fatih alçak bir dönemin ihanetine kurban olmayıp da on, onbeş yıl daha yaşamış olsaydı kimbilir dünyanın mukadderatı ne şekle girerdi? Tarihin seyrini değiştirecek ve bilhassa Doğu Roma'dan sonra eski Türklerin "Rim Rapa, Kızıl Elma'sı" dedikleri Batı Roma kulelerine de Türk bayrakları dikilip Ayasofya'dan sonra Saint Pierre de camiye çevrilecekti. Eğer öyle olsaydı, acaba netice gene böyle mi olurdu?

Büyük Türk'ün ölüm haberi üzerine geniş bir nefes alan Avrupa Hıristiyan âleminin bütün kiliselerinde üç gün Allah'a şükür ayinleri yapılmış olmasında bu gibi düşüncelerin herhalde başlıca âmil olduğu muhakkaktır.

Scanned by CamScanner

Fatih Sultan Mehmed en kuvvetli rivayete göre Miladın 1432 yılı 29-30 Mart ve Hicretin 835 yılı 26-27 Recep Cumartesi-Pazar gecesi sabaha karşı dünyaya gelmiş ve 1481 yılı (3 Mayıs 886) Perşembe günü zehirle şehit edilmiş olduğuna göre Miladi takvim hesabıyle tam 49 yıl, bir ay, 5 gün yaşamış demektir. H. 848 (M. 1444) yılından H. 849 (M. 1445) tarihine kadar bir yıldan biraz fazla süren ilk saltanatıyla H. 855 (M. 1451)'den H. 886, (M. 1481) tarihine kadar otuz yıl, iki ay, ondört gün süren ikinci saltanatının toplamı otuzbirbuçuk yıl kadar tutmakta ve belki de otuziki yıla yaklaşmaktadır. Kendisiyle çağdaş olan tarihçi Dursun Bey'in *Tarih-i Ebü'l-Fetih* adındaki eserinde Fatih'in saltanat süresi otuziki yıl, bir ay, ondokuz gün gösterilir. Tabii bu hesap Hicri, yâni Kameri takvime göredir.

Fatih Sultan Mehmed İstanbul'un Fethi gününden Maltepe civarındaki Hünkâr Çayırı'nda canına kıyıldığı güne kadar tam yirmi yedi yıl, onbir ay, altı gün yaşamıştır.

Scanned by CamScanner

CEM'LE BAYEZID'IN EDEBİ MÜCADELESİ

Kardeşi İkinci Bayezıd ile olan saltanat mücadelesinde başarısızlığa uğrayan Cem Sultan'ın başına gelen felaket üzerine muzaffer rakibine gönderdiği güzel bir beyit vardır. Bu beytinde Bayezıd'ı güller içinde, kendini de küller içinde gösterip sebep sormaktadır:

Sen bister-i gülde yatasın şevk ile handan,
Ben kül döşenem külhen-ı mihnette sebep ne?[16]

Sultan Bayezıd de şu cevabında bu durumu ezelden böyle takdir edilmiş göstermektedir:

Çün ruz-i ezel kısmet olunmuş bize devlet,
Takdire rıza vermeyesin böyle, sebep ne?
Haccü'l-haremeynim deyu davalar edersin:
Ya saltanat-ı diniyye için bunca talep ne?[17]

Bu manzum münakaşada her iki taraf da haklı gibi görünmektedir!

16 Sen sevinçten gülerek gül yatağında yatasın
Bense sıkıntılı hamam ocağının külünü döşeyeyim sebep ne?

17 Çünkü başı belli olmayan günde bize Devlet kısmet olunmuş
Yazılara niye razı değilsin böyle sebep ne?
Sen Mekke ile Medine'yi ziyaret edip hacı oldun diye davalar yapıyorsun
Amma dinî saltanat için bunca istek niye?

Scanned by CamScanner

ALKIŞTAN KAÇAN KAHRAMAN

Dünya ve Türk tarihinde 1516 yılı 5 Haziran Perşembe gününden 1518 yılı 25 Temmuz Pazar gününe kadar tam 2 yıl 1 ay 20 gün süren Mısır seferi Lübnan, Suriye, Filistin, Kuzey Irak, Mısır ve Hicaz kıtalarının fethi ve topraklarımıza katılması, Cezayir'le Yemen'in boyun eğmesi hilafetin Mısır Abbasîlerinden Osmanlılara geçmesi ve Türk milletinin İslâmiyet başında Arap kavminin yerine geçmesiyle neticelenmiş bir dizi büyük zaferler ve muvaffakiyetler silsilesidir. Babasından kendine kalan ülkeye bir mislinden fazlasını katıp iki kıta üzerindeki Osmanlı hakimiyetini üçüncü bir kıta olarak Afrikaya da teşmil eden Yavuz Sultan Selim onaltıncı asrın gözlerini kamaştıran bu muhteşem zaferlerle İstanbul'a yaklaşırken, kendisini karşılamak için düğün evine döndüğünü haber aldığı başşehrinin samimi ve haklı alkışlarından utanacağını hissedip yatsı vaktini bekleyerek karanlık bastıktan sonra Anadolu sahilinden karşı yakaya geçmiş ve adeta bir kabahat işlemiş gibi hiç kimseye görünmeden sessizce Topkapı Sarayı'na girivermiştir.

Muzaffer padişahın dönüşü, ertesi gün halka bir "emr-i vaki" şeklinde ilan edilmiştir.

Azamet günlerimizi gözden geçirirken işte böyle alkıştan, karşılama ve uğurlama törenlerinden mahcup olup yüzleri kızaran kibar adamlara çok raslanır.

Scanned by CamScanner

UNUTULMAZ ADALET DERSİ

Kanunî Sultan Süleyman'ın 1538 tarihine tesadüf eden Boğdan Seferi'nde ordu 29 Ağustos Perşembe günü "Kızılgöl" konağına varınca, iki asker bir ev yakma suçundan dolayı idam edilmiştir.

O zamanın kanununa göre sefer halinde bir ordunun; düşman durumunda olan bir memlekette bile, ahalinin canına, malına, mülküne ve hatta tarlasındaki ekinine bile tecavüz edemeyecek kadar sıkı bir düzen altında bulundurulması yalnız o zamanki değil, şimdiki Avrupa ve Amerika medeniyetinin bile yüzünü kızartacak bir vaziyettir.

Bu gibi suçların idamla cezalandırılması yalnız sefer haline mahsustur. Aynı suçların barış halindeki cezaları daha hafiftir. Bugün insanlık haklarından bahsedenler bundan ibret almalıdır.

Scanned by CamScanner

SAYGI MI; SEVGİ Mİ?

Kanunî Sultan Süleyman bir gün meşhur şeyhülislam Ebussud Efendi ile sohbet ederken ecdadı içinde en çok Fatih Sultan Mehmed'i sevdiğini söylemiş, Ebussud Efendi de padişahın bu sözüne şöyle itiraz edivermiş:

"Ama sultanım, nasıl olur? İnsan ecdadına karşı saygı evlad ve ahfadına karşı sevgi besler. Fatih'i sevemezsiniz ona karşı ancak saygı besleyebilirsiniz!"

Muhteşem kaşlarını hemen çatan Kanunî de şöyle karşılık vermiş:

"Benim nazarımda ecdad ile evladın hiçbir farkı yoktur. Babam Selim'i de, oğlum Selim'i de aynı derece severim."

Herhalde Kanunî de haklı Ebussud Efendi de haklı. Başka türlü bu işin içinden çıkılamaz!

Scanned by CamScanner

KANUN KARŞISINDA KANUNÎ

Onaltıncı asırda Türklerin Akdeniz hakimiyetini temin eden iki büyük muharebe vardır. Biri Barbaros'un meşhur Preveze Muharebesi, biri de en büyük Osmanlı denizcilerinden Kaptan-ı Derya Piyale Paşa'nın 1560 senesi 14 Mayıs Salı günü Avrupa'nın iki yüz gemilik Hıristiyan müttefikler donanmasına karşı Tunus'la Trablus arasına tesadüf eden Gebes körfezindeki "Cerbe" adası önlerinde yüz yirmi gemiden ibaret Türk donanmasıyla kazandığı büyük muharebedir.

Bu parlak zaferi kazanan Piyale Paşa İstanbul'a dönünce şenliklerle karşılanmışsa da, o zamanın kanununa göre beylerbeylik payesinde kıdemi olmadığı için vezaret payesiyle taltif edilememiş, yalnız Kanunî'nin torunlarından Cevher Han Sultan ile evlendirilerek gönlü alınmıştır! Katip Çelebi bu noktayı şöyle anlatır:

"Beylerbeyilik payesi alalı iki yıldır, bu defa vezaret payesi verilir ise tez olmuş olup rütbe-i vezaret tedenni bulur diye Sultan Süleyman Han tecviz buyurmayıp reva görmediler, lakin riayeti murad-ı hümayûn olmağla vafir ihsan ve terakkiler ile tevkirden sonra şehzadeleri

Scanned by CamScanner

Sultan Selim Han'ın Cevher Han nam duhterini kendüye tezviç buyurdular, beş sene sonra rütbe-i vezaret inayet olundu"[18].

O zamanki telâkkiye göre bir kumandan için zafer kazanmak en tabii vazife demektir ve bu vazifenin ifası da kanun ihlâline sebep değildir. Herhalde Kanunî'nin büyüklüğü kendisini kanundan küçük görmesindedir.

18 "Beylerbeyilik görevini alalı henüz iki yıl olduğu için vezaret görevi verilir ise erken olur ve vezaret rütbesinin değeri azalır diye Sultan Süleyman Han cevaz vermeyip uygun görmediler. Fakat padişah tarafından birçok ihsanlar ve mevki artırmak suretiyle tazimden sonra şehzadesi olan Sultan Selim Han'ın kızı Cevher Han ile evlendirildi ve beş sene sonra da vezaret rütbesi inayet olundu". [Hn.]

Scanned by CamScanner

ETEĞİNDE TOPRAK TAŞIYIP İŞÇİLERE YARDIM EDEN PADİŞAH

Bu padişah Birinci Ahmed'tir. Ameleye yardım için toprak taşıması da kendi yaptırdığı ve ismini verdiği Sultan Ahmed Camii'nin temel atma günlerindedir. O zaman At Meydanı'nda ve Makbul İbrahim Paşa Sarayı'nın karşısında Sokullu Mehmed ve halefi Ahmed Paşa'ların konakları vardır. Birinci Ahmed'in bunları vârislerinden alıp yıktırmak suretiyle açtırdığı geniş sahada 1609 yılı 8 Ekim Perşembe günü cami temelleri kazılmaya başlamış ve bu hareketli faaliyet üç ay kadar sürmüştür. Temeller kazılırken genç padişah eteğinde toprak taşımış ve hatta bu hizmetini her hafta tekrar ederek işçileri teşvik etmiştir.

Temel açmayı takip eden temel atma merasimi de 1610 yılı 4 Ocak Pazartesi günü yapılmış ve Sultan Ahmed ona da iştirak etmiştir. İnşaat işte bu tarihten itibaren başlayıp tam yedi yıl, 5 ay, 6 gün sürdükten sonra 1617 yılı 9 Haziran Cuma günü camiin açılış merasimi yapılmıştır.

Bu muhteşem mabet, Osmanlı mimarisinin en güzel eserlerinden ve İstanbul'daki sultan camilerinin en zariflerindendir. İsminin Sultanahmed olması da çok yerindedir. At Meydanı'na da işte o tarihten itibaren Sultanahmed Meydanı denilmeye başlanmıştır.

Scanned by CamScanner

İKİNCİ MAHMUD'UN TABUR KOMUTANLIĞI

1828'de Türkiye'yi incelemiş olan İngiliz yazarlarından Charles Mac Farlane'in *Constantinople et la Turquie* adı ile Fransızca'ya çevrilen iki ciltlik eseri ertesi yıl, yani 1829'da Paris'te yayınlanmıştır. Bir inceleme mahiyetinde olan bu seyahatnamenin ikinci cildinin 183. sayfasında İkinci Mahmud'un ıslahatçılığına ait tuhaf bir fıkra vardır.

Yeniçeri Ocağı 1826'daki 'Vaka-i Hayriyye'de kaldırıldıktan sonra, Batı örneklerine göre yeni bir ordu kurmaya çalışan Sultan Mahmud Avrupa'dan bazı askeri uzmanlar da getirtmiş ve bunlardan Calosso adında bir İtalyan binbaşısını kendi maiyetine alıp diğer birtakım subayların da yardımı ile üç süvari taburu teşkil ettirmiş, bu taburlardan ikisi savaş cephesine gönderilmiş ve üçüncüsü de bir muhafız kıtası şeklinde padişahın maiyetinde kalmış.

İşte bu süvari taburunun komutanı İkinci Mahmud'muş! Padişahın en büyük zevki, komuta ettiği tabura manevralar yaptırmakmış ve bu hususta öyle br mahareti varmış ki, Avrupa ordularının en tecrübeli binbaşılarını bile gölgede bırakırmış! Fakat aynı kaynağın 187. sayfasındaki açıklamaya göre günün birinde bu düşkünlüğünden dolayı bir kaza bile geçirmiş. O gün çıplak bir at üstünde talim yaparken Calosso'dan öğrendiği zor bir hareketi uygulamaya kalkınca birdenbire attan düşmüş, ama hocası hemen kendisini kucakladığı için "Şevketlu Mahabetlû" tabur komutanı yere yuvarlanmaktan kurtulmuş!

Scanned by CamScanner

İLK KIYAFET İNKILABI

İkinci Mahmud'un yenilik hamlelerinden biri de kıyafet devriminde gösterilir. 3 Mart 1829 Cuma gününe tesadüf eden bu devrimde kavuk kaldırılmış, "imame ve ferace" denilen sarıkla cübbe yalnız hocalar sınıfına verilmiş ve devlet memurlarıyla ahali "fes", "setre pantolon", "kaput" ve "istanbulin" giymekle zorunlu tutulmuştur. Bu değişiklik Avrupa kıyafetinin sıradan bir taklidi değil, değişik bir şekilde uygulanması demektir. Bununla beraber işte bu yüzden Sultan Mahmud'a "Gâvur Padişah" diyenler de olmuştur.

İkinci Mahmud bu devrimi ilân etmeden önce halka örnek olmak için kendi başındaki kavuğu çıkarıp fes giymiş ve hatta öyle bir resmi bile kalmıştır. Fakat acaba bir kıyafet değişikliğine "inkılâp" demek ne dereceye kadar doğrudur? Kafanın içi değişmedikten sonra dıştaki serpuşun değişmesi bir ilerleme midir?

Avrupa'nın çeşitli yerlerinde bugün hâlâ eski kıyafetlerini koruyan topluluklar vardır. Meselâ İskoçya ve Alzas-Loren gibi yerler hâlâ öyledir. Herhalde İkinci Mahmud şekle verdiği ehemmiyeti, milletin seviyesini yükseltmeye vermiş olsaydı Türklüğe daha fazla hizmet etmiş olurdu.

Scanned by CamScanner

HEM UŞAK, HEM HİZMETÇİ PADİŞAH!

Son Halife Abdülmecid, veliahtlığı zamanında Çamlıca'daki köşkünde yaptığımız bir toplantıda anlatmıştı. Sultan Mecid saltanat devrinde bir gün başkalfa ile bazı harem-i hümayûn işlerini görüşürken en iyi cariyeler meselesine temas edilmiş, padişah gülümseyerek şöyle bir şey söylemiş:

"Benim en sadık, en becerikli uşağım da, cariyem de kendimim! Yüzümü kendim yıkarım, dişlerimi kendim fırçalarım, elbisemi kendim giyinirim, nafakamı kendi elimle ağzıma götürürüm. Daha neler yaparım! Bu durumda benim benden mükemmel uşağım, benden âlâ cariyem olabilir mi?"

Scanned by CamScanner

HEM ŞAİR, HEM BESTEKAR PADİŞAH

Osmanlı padişahları içinde birçok şair vardır ama, hem şair, hem bestekar olanlar birkaç kişiden ibarettir. Bunların içinde en önemlileri Üçüncü Selim'le Sultan Aziz'dir. İtinalı bir öğretim görmüş olan Sultan Abdülaziz'in özellikle edebi kültürü çok kuvvetlidir. Musiki tahsili de gördüğü için, güftelerini yazdıktan sonra kendisinin bestelediği zarif şarkıları vardır. Mesela şu muhayyer devr-i hindi şarkının güftesi gibi bestesi de onundur:

Bî huzurum nâle-i mürg-i dil-i divaneden
Fark olunmaz cism-i bî mârım bozulmuş lâneden
Bunca derd u mihnete katlandığım ya neden
Terk-i can etsem de kurtulsam şu mihnethaneden[19]

Tahtından indirildikten sonra bu duası kabul edilmiş ve feci bir şekilde "terk-i can" edip "şu mihnethaneden" kurtulup, gitmiştir!

19 Huzurum yok divane gönül kuşunun inlemesinden
Fark olunmaz hasta cismim bozulmuş bir yuvadan
Bunca derd ve mihnete katlandığım ya neden
Canımı terk etsem de kurtulsam şu mihnet yerinden. [Hn.]

Scanned by CamScanner

İZANIN İZANSIZLIĞA CEVABI

32 yıl 7 ay 27 gün saltanat sürdükten sonra 1909 yılı 27 Nisan Salı günü tahttan indirilen İkinci Abdülhamid, hal'inden sonra tam 8 yıl 9 ay 13 gün yaşamıştır. Bu müddetin 3 yıl 6 ay 3 günü menfası olan Selânik'te geçmiş ve 5 yıl 3 ay 9 gün tutan tarafını da Balkan Savaşının çıkması üzerine getirildiği İstanbul'un Beylerbeyi Sarayında geçirmiştir.

Sultan Hamid, kendisini tahttan indirip devletin başına bir kabus gibi musallat olan İttihatçıların o koskoca devleti on yıl içinde nasıl yele verip yıkılışa sürüklediklerini "mirsad-ı ibret'ten temaşa"[20] ederek ölmüştür.

Birinci Dünya Savaşı'nda komutanlıkla Trablusgarb'e gönderilmiş olan rahmetli dostum İshak Paşa'nın anlattığı bir hatırayı burada tarihe aynen vermeyi görev bilirim.

O uğursuz savaşın en buhranlı günlerinden birinde, Devletin hayatı ile ilgili çok önemli bir mesele hakkında Sultan Hamid'in bilgisinden faydalanmak için her nasılsa fikrini almak isteyen Talat ve Enver paşalar, İshak Paşa'yı Beylerbeyi Sarayına göndermişlerdir. O zamanki tabiriyle "hakan-ı sâbık"ın verdiği cevap aynen şöyledir:

20 İbret aynasından seyrederek. [Hn.]

Scanned by CamScanner

"Bu durumda artık benim verebileceğim hiçbir fikir ve tavsiye edebileceğim hiçbir tedbir kalmamıştır: Çünkü bu zavallı Devlet, genel savaşa sürüklendiği gün yıkılmıştır! Sizi bana gönderenler o çılgınlığı irtikâp etmeden önce göndermeliydiler. Bütün dünya denizlerine hakim olan devletlere karşı, Almanya ve Avusturya gibi kara sınırları içinde tutuklu yaşayan iki devletle beraber ateşe atılmak, tarihin kaydettiği en büyük ahmaklıktır!"

Sultan Hamid'in daha başka kimselere de buna benzer sözler söylediğini kızı Ayşe Sultan'dan işitmiştim. İkinci Abdulhamid'in son nefesine kadar yanında bulunmuş olan dördüncü eşi Müşfika kadınefendi de bir gün bana Beylerbeyi Sarayına fikir istemek için gelen Enver'e de "hakan-ı sâbık"ın aynı manada sözler söylemiş olduğundan bahsetmiştir. Herhalde yerden göğe kadar haklı olduğunu olaylar ne yazık ki bütün fecaatıyla isbat etmiştir.

Scanned by CamScanner

SULTAN HAMİD'İN MİLLİYETÇİLİĞİ

İkinci Meşrutiyetin ilanından ve özellikle '31 Mart Olayı' üzerine tahttan indirilmesinden itibaren aleyhinde söylenmemiş söz ve ortaya atılmamış iftira kalmayan İkinci Abdülhamid'in yanlış bilinen veyahut hiç bilinmeyen birtakım meçhul cepheleri vardır ve bunların biri de çok kuvvetli olan Türklük şuuru olarak gösterilebilir. Bu hakikatı isbat edecek birçok delil vardır.

Mesela *Lügat-ı Çağatayî* ve *Türkî-i Osmanî* yazarı Buharalı Şeyh Süleyman Efendi'yi saltanatının daha ilk yıllarında Türkler ve Türkmenlerle temas etmek üzere resmi vazife ile Orta Asya'ya göndermiş olduğunu Süleyman Efendi Çağatay lehçesiyle yazdığı manzum başlangıcında:

Hem sefaretle seyahat kıldım

diye anlatır ve:

Türkmenin halini bir bir bildim
Cins ve miktarını defter kıldım

şeklinde izahat da verir. Yine Şeyh Süleyman Efendi Peşte'de toplanan Turan kongresinde de Sultan Hamid'i temsil etmiştir. Bundan söz ederken de:

Scanned by CamScanner

Cümle bir bir gelüben el öptü
Türk deyip alkışla kıyamet koptu

demektedir. Sultan Hamid'in aile beşiği olan Eskişehir ve Söğüt civarındaki Karakeçili aşiretinden ikiyüz kişilik bir Söğütlü maiyyet bölüğü teşkil etmesi de milliyetine bağlılığındandır. O zamanki Mabeyn Başkatibi Tahsin Paşa'nın hattında bu meseleden söz edilirken: "Sultan Hamid'in bu mızraklı bölüğüne çok büyük teveccüh ve inancı vardı" denildikten sonra bunların komutanı olan Mehmet Efendi'nin bir arkadaşı ile beraber "Sultan Hamid'in yatak odası yanında" yattıklarından padişahın "hayatının muhafazasını bunlara tevdi" ettiğinden söz edildikten sonra da sarayda bütün ahlâk temizliklerini "kaya gibi" korumuş olan "civanmert" Karakeçililere karşı Abdülhamid'in milli bağı şöyle anlatılmaktadır:

"Sultan Hamid Söğütlü bölüğünden daima memnuniyet ve sitayişle söz eder; onlarla görüştüğü zamam: 'Öz hemşehrilerim!' diye hitap eylerdi".

Sultan Hamid'i Meşrutiyetten yıldıran çeşitli sebeplerin en önemlilerinden biri de unsurlar meselesi ve o zamanki Osmanlı İmparatorluğu'nda Türk unsurunun diğer unsurlar toplamına nisbetle azınlıkta olmasıdır. Âli Paşa gibi, Sultan Hamid de Millet Meclisi'nin unsurlar çekişmesine sahne olacağı kanaatindedir. İşte bundan dolayı İkinci Meşrutiyetin ilanından bir hayli zaman önce Türk milliyetini koruyacak bir Anayasa meydana getirmek için bütün Avrupa anayasalarını çevirtmeye başlamıştır. Başkatip Tahsin Paşa bu mesele hakkında Sultan Hamid'in kendisine söylediği bir sözü anılarına şöyle geçirmiştir:

"Bir hükümdar için lazım olan şey memleketin yararıdır. Eğer bu yarar anayasanın ilanında ise o da yapılıyor; fakat iyi uygulanır mı, Türk'ün yararı saklı kalır mı? Burasını kestiremiyorum!"

Scanned by CamScanner

Padişahın bu milli endişesinde ne kadar haklı olduğunu İkinci Meşrutiyet tarihi bütün fecaatiyle isbat etmiştir.

Azeri Türkçesini kurtaran da işte bu milliyetçi Sultan Hamid'dir. İran Şahı Muzaffereddin Kaçar'ın İstanbul'a gelmesinden faydalanan Abdülhamid Han, o zamana kadar Azerbaycan okullarında okutulması yasak olan Türk diline ait bu yasağın kaldırılmasını sağlamak suretiyle milliyetçiliğinin büyük bir delilini daha göstermiştir. Şah'ın memleketine dönerken İran Milli Eğitim Bakanlığı'na telgrafla yolda emir vermiş olduğundan söz edilir. İstanbul gazeteleri bu milli müjdeyi 1900 yılının 29 Ekim Pazartesi günü yayınlamışlardır. Bu Miladi tarih, Hicri 1318 yılı 5 Recep gününe rastlar. O zamanki *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinin ifadesine göre Muzaffereddin Şah; "Azerbaycan'da bulunan okullarda bundan böyle Farsça ile beraber Türkçenin de birlikte okutulmasına ve özellikle Türkçenin gereği gibi öğretilmesine dikkat edilmesini" emretmiş. Herhalde Sultan Hamid'in bu başarısı, Türk Milliyetçiliği tarihinin hiçbir zaman unutamayacağı bir hizmettir.

Scanned by CamScanner

SULTAN HAMİD'İN MEŞHUR MUSKASI

Eski dahiliye nazırlarından rahmetli dostum Ebubekir Hazım Bey birgün Abdülhak Hamid'in salonunda İkinci Abdülhamid'in ölümü ile ilgili bir anısını anlatmıştı: O sırada Şura-yı Devlet dairelerinden birinin reisliğinde bulunan Hazım Bey, Sultan Hamid'in terekesini tesbit için Enver Paşa'nın başkanlığında kurulan heyete dahilmiş. Merhumun ölümünden bir kaç gün sonra Beylerbeyi Sarayı'na gidilip ölüm günü mühürlenmiş olan yatak odası açılmış, Ebubekir Hazım Bey birçok kıymetli eşya içinde pek önemsiz kalan bir şeye dikkat etmiş. Sultan Hamid'in bütün hayatında boynuna asılı ve teninin üstünde saklı bulundurduğu bir muska varmış. Üç köşeli bir gümüş mahfaza içinde bulunan bu muska açılmış: Mavi bir mektup kağıdı çıkmış, iç yüzündeki iki sayfasının birincisinde kırmızı mürekkeple şöyle bir soru yazılı imiş: "İyi adam nasıl olur?"

Bu sorunun altında iyi adamın bütün klasik tarifleri sıralanmış, karşı sayfadaki: "Fena adam nasıl olur?" sorusunun altında da müthiş bir zalim tasvir ediliyormuş. Bu iki sayfa Sultan Hamid'in kendi el yazısı ile yazılmış ve hatta bazı silikler bile varmış. Üfürüklere, büyülere, efsunlara inanan ve hatta mübtela sanılan zavallı İkinci Abdülhamid'in meşhur muskası işte böyle bir muska imiş!

Scanned by CamScanner

BARBAROS'UN MİLLİYETİ

Denizcilik tarihinde Türk Milletini en büyük seviyeye çıkarmış olan şanlı Barbarosumuzun Midilli Adasında doğmuş olduğunda umumiyetle birleşilir. Şahsiyetinden bahsedilirken üzerinde ittifak edilen bir iki noktadan biri de işte budur. Fakat buna karşı ırkıyla soyu hakkında birçok anlaşmazlıklar vardır. Meselâ Batı kaynaklarında umumiyetle babasının Sicilyalı bir Rum ve hatta Osmanlı hizmetine girmiş bir Arnavut dönmesi olduğu hakkında hiçbiri isbat ve tevsik edilememiş değişik rivayetler vardır.

Doğu kaynaklarında da umumiyetle Barbaros'un bir Müslüman ailesine mensup olduğu zikredilmekle iktifa edilip milliyeti söylenmeden geçilir. Halbuki Barbaros ne Rum, ne Arnavut, ne İtalyan ve ne de Fransızdır. Dünyanın en büyük denizcisini yetiştirmiş olmak şerefi Türk ırkına aittir ve bu da bizzat kendinden kalan tarihi bir vesika ile sabittir. Bu vesika, Barbaros'umuzun Cezayir'i zaptedip orada hükümdar olduğu zaman Hicretin 926 ve Miladın 1519 tarihinde yaptırmış olduğu camiin Arapça kitabesidir. Barbaros Hayreddin bu kitabede kendini, babasını ve ırkını şöyle anlatır:

"*Es-Sultan el-Mücahid fi Rabbe'l-âlemîn Mevlâna Hayreddin bin el-emîr eş-şehîr el- Mücahid Ebî Yusuf Yakub et-Türkî*"

Kuzey Afrika'daki Arapların Hıristiyan Avrupalılarla el birliği ederek Türklere karşı cephe aldıkları bir devirde babasının

Scanned by CamScanner

Türk ırkına mensup olduğunu bir cami kitabesine koydurarak Arap âlemine ilân etmiş bir zatın Türk olmadığını iddia edebilmek için yalnız yabancı olmak kâfi değildir. Daha başka birtakım maksatlarla garezler de lâzımdır. Herhalde böyle bir kitabe karşısında Barbaros'un Türk olmadığını iddia edebilmek demek her şeyden evvel bir kere Barbaros'un bizzat kendisini tekzibe kalkışmak demektir!

Barbaros'un bahtiyar babası Yakub'un menşei hakkındaki rivayetler muhteliftir. Umumiyetle Vardar-Yenicesi'nde veyahut Gelibolu'daki Ece-Ova'dan bahsedilir. Osmanlı İmparatorluğunun istilâ devrinde askerlik etmiş Türkler, için muhtelif vesilelerle muhtelif yerlerde yerleşmiş olmaktan tabii bir şey olamayacağı için, Barbaros'un bir sipahi olan babası da bu iki yerin birinden Midilli'ye gelmiş olabilir. Fakat o devirlerde Rumeli'ye yerleşmiş bir Türk ailesi için herhalde Anadolu'da bir kök aranması lâzımdır. Ramiz Paşazade Mehmed İzzet'in *Harita-i Kapudanan-ı Derya* ismindeki eserin 26. sayfasında Barbaros'un Anadolu ahalisinden olduğu kaydedilmekte ve Hayrullah Efendi Tarihi'nin 11. cildinin 115. sayfasında da: "Hayreddin Kaptan, Karesi Sancağı ahalisinden Yakub nam bir şahsın dört evlâdından biri" denilerek bu şanlı Türk ailesinin ocağı Karesi (Balıkesir)'de gösterilmektedir.

Bu vaziyete göre aslen Balıkesirli bir Anadolu Türk'ü olan Yakub'un ilk önce Rumeli'nde yerleştikten sonra Midilli Adası'nda tavattun etmiş (yerleşmiş) olması lâzım gelir. Bir rivayete göre de Balıkesirli Yakub Midilli Adası'nın Bonava Köyü'ne yerleşmiş ve orada evlenip askerlikten evvelki sanatı olan çanakçılıkla geçinmeye başlamıştır. Hatta sonraları oğullarının da bu sanatta kendisine yardım ettikleri ve ticaretleri geliştikçe ihracat yapmak için gemi tedarik ederek denizciliğe başladıkları rivayet edilir. Fakat bu rivayetlere karşı Cezayir'deki cami kitabesinde babasının bir emîr, yani prens olduğundan bahsedildiğine ve ailenin de Balıkesirli olduğuna göre Karesioğullarından olmak ihtimali de akla gelebilir.

Scanned by CamScanner

BARBAROS'UN ÜNVANI HAKKINDAKİ EFSANE

Preveze Savaşı'nın yıldönümleri münasebetiyle Barbaros hakkında yapılan yayınlar içindeki büyük hatalar zincirinin en iri halkalarından biri de merhumun *Hayrüddin* ünvanı hakkındaki yanlış izahatta gösterilebilir. Bazı Osmanlı kaynaklarında da rastlanılan bu asılsız anlatışa göre, Barbaros'a bu unvan Yavuz Sultan Selim veyahut Kanunî Sultan Süleyman tarafından verilmiştir! Hatta padişahın büyük denizciye: "Sen bu dinin en hayırlı mücahidi olduğun için, bundan sora lâkabın artık Hayrüddin olsun!" gibi bir şey söylediğinden bile bahsedilir! Hakikatte ise bu bir kelime oyunculuğundan doğan ve sonradan yapılan bir yakıştırmadan başka bir şey değildir. Çünkü Barbaros'un ilk defa olarak Cezayir'den İstanbul'a gelip Osmanlı hizmetine girişi Kanunî devrinin 1533 yılına rastladığı halde, o tarihten yıllarca önce Hayrüddin ünvanıyla anıldığı çağdaş belgelerle sabittir.

Bu belgelerin en önemlisi o Akdeniz fatihinin Cezayir hükümdarı sıfatıyla 1519'da yaptırmış olduğu camiin kitabesidir. Barbaros'un adı, bu Arapça kitabede Sultan Hayrüddin şeklindedir. İstanbul'a gelip Kanunî'nin huzuruna çıkmasından 14 yıl önce Hızır Reis'in Hayrüddin ünvanıyla anıldığı işte bu kitabe

Scanned by CamScanner

ile sabittir. Yavuz devrinde İstanbul'a hiç gelmemiş olduğu için, onun tarafından kendisine öyle bir söz söylenmiş olmak ihtimali bile varid değildir.

Daha kuvvetli görünen bir rivayete göre de Barbaros bu ünvanı Tunus'a ilk gittiği zaman oranın hükümdarından almıştır. Zaten Kanunî'nin sadrazamlarından Lütfi Paşa'nın ünlü Osmanlı tarihinde Barbaros'un İstanbul'a gelip Osmanlı hizmetine girmesinden söz edilirken: "Adı Hayrüddin Reis iken Hayrüddin Paşa oldu" denilmek suretiyle bu ünvanın eskiliği teyid edilmektedir. "Univers" külliyatının Afrika cildindeki 'Tunus' bahsinin 176. sayfasında Barbaros adına basılmış bir madalyanın resmi vardır, bunun bir yüzünde merhumun güzel bir resmi ile İtalyanca 'Barbarossa' kelimesi ve bir yüzünde de Arap harfleriyle: "Hayrüddin şah-ı Cezayir Sultan-ı Tunus" yazısı görülmektedir.

Herhalde bütün bunlar Hayrüddin ünvanının eskiliğini gösteren en kesin deliller ve belgelerdir.

Scanned by CamScanner

ZAVALLI KOCA SİNAN

Yalnız Türkiye tarihinin değil, bütün dünyanın en büyük mimarı olan ve muazzam şaheserleri yüzyıllardan beri bütün insanlığın gözlerini kamaştıran Mimar Sinan'a hangi cephesinden bakılsa hayran olmamak kâbil değildir. Yalnız, insanı hayretler içinde bırakacak ve hatta biraz da acındıracak bir cephesi de yok değildir.

Mimar Sinan'a niçin "Koca Sinan" denildiğini herhalde bilirsiniz. Miladın 1490 yılı 29 Mayıs Cumartesi günü Kayseri'nin Ağırnas Köyünde dünyaya gelmiş ve 1588 yılı 8-9 Nisan Cuma-Cumartesi gecesi İstanbul'da ölmüş, yani 97 yıl, 10 ay, 11 gün yaşayıp 97 yaşında vefat etmiş olduğu için, ihtiyarlık devrinde "Koca" lâkabıyla anılmıştır. Şair ve nakkaş Saî Çelebi'nin yazdığı türbe kitabesindeki:

Yüzden artık ömür sürdü akıbet kıldı vefat

mısraında yüz küsur yıl yaşamış gösterilmesi Hicri ve Kameri takvime göre 101 yıl yaşamış görünmesindendir. Bu uzun yıllar İkinci Bayezıd, Yavuz, Kanunî, İkinci Selim ve Üçüncü Murad devirlerine tesadüf eder.

Mimar Sinan'ın eserlerinin sayısı yaşından çok fazladır. Yalnız, İstanbul'da değil, o zamanki muazzam ve muhteşem Türki-

Scanned by CamScanner

ye'nin birçok yerlerinde: Anadolu'da Rumeli'de ve hatta Macaristan'da birçok eserleri vardır. Şair Saî Çelebi'nin imla ederek yazdırdığı *Tezkeretü'l-Bünyan*, yahut *Tezkeretü'l-Ebniye* isminde-ki eserinde kendisinin gösterdiği cetvellere göre eserleri şöyle sıralanabilir:

"81 cami, 50 mescit, 55 medrese, 7 darülkurra (Kur'an okuma evi), 19 türbe, 14 imaret, 3 darüşşifa (şifa evi), 7 su kemeri ve bendi, 8 büyük köprü, 16 kervansaray, 33 saray, 6 mahzen, 32 hamam".

Bunlardan başka birçok sebil, çeşme vesaire gibi muhtelif eserleri daha vardır. İşte bütün bunlardan anlaşılacağı gibi Koca Sinan o uzun ömrü boyunca hiç durmadan çalışmış, hemen hiç dinlenmemiş, fakat küçük bir servet bile yapamamıştır.

Zavallı Sinan'ın İstanbul'da kurduğu aile hakkında mevcut malumat, iki defa evlenmiş olduğu halde çocuğu olmamasından ve bir de gece gündüz sofrasında 20-40 misafir bulundurduğu ve bilhassa eli çok açık olduğu için öldüğü zaman borcu olmamakla beraber parası da olmadığından ibarettir! Herhalde dehası kadar namusunun ve izzetinefsinin de büyüklüğü işte bununla sabittir.

Şirpençeden iki ay kadar ıstırap çektikten sonra hekimlerinin her türlü itinalarına rağmen kurtulamayan zavallı Sultan Selim nihayet 1520 yılının 21-22 Eylül Cuma-Cumartesi gecesi işte bu köydeki otağında can vermiş ve ilk önce otağdaki yatağının bulunduğu yerde bir mezar kazılarak geçici olarak oraya defnedilmiştir. İstanbul'a nakli birkaç gün sonradır. Payitahttaki cenaze merasimi aynı yılın 1 Ekim Pazartesi gününe tesadüf etmek itibariyle iki mezar arasında geçirdiği müddet on gün demektir.

Scanned by CamScanner

NURANİ BİR ŞAHSİYET: AKŞEMSETTİN

Askerinin maddi kudreti kadar manevî kuvvetine de önem veren Fatih Sultan Mehmed'in muhteşem ordusunda Akşemsettin, Molla Güranî, Akbıyık Dede ve Molla Hüsrev gibi o devrin en saygın bilginleri de bulunmuş, bunlar hem askeri gazaya teşvik etmiş, hem en tehlikeli anlarda ön ayak olmuşlardır.

Bu nuranî şahsiyetlerin en ünlüsü İstanbul'un manevi Fatihi olan Akşemsettin Mehmed'dir. 1453 yılı 6 Nisan Cuma günü kuşatmanın başlamasından 29 Mayıs Salı sabahı İstanbul'un fethine kadar gece gündüz askere zafer müjdesi verip şehadet lezzetini telkin eden bu yiğit bilgin bazı teşviklerle durmadan savaşmış ve Bizans'ın fethinde Fatih'in en büyük yardımcısı olmuştur.

Hicretin 49 ve Miladın 669 tarihindeki Emevî kuşatmasına katılan büyük sahabi Ebu Eyyub El-Ensarî hazretlerinin fetih tarihine kadar 784 yıl yeraltında kaldığı rivayet edilen mübarek mezar taşını işte bu kahraman bilgin ve büyük hekim keşfetmiştir.

Mikrop teorisini daha, onbeşinci yüzyılda bulup toplayan tıbba ait eserinde açıklayarak tıp tarihinde de çok büyük bir yer tutan Akşemsettin 1459 yılı 15 Ocak Pazartesi günü Göynük'te 69 yaşlarında ölmüştür. Türbesi de oradadır. Sonuç olarak Akşemsettin demek, hem İstanbul'un manevî Fatihi, hem Avrupa'dan yüzyıllarca önce mikrop kaşifi demektir.

Scanned by CamScanner

İSTANBUL'UN ŞEREFİ

Dinimiz gibi tarihimizle sanatımızın da en kutsal abidelerinden biri Eyüp türbesidir. Fatih'in emriyle İstanbul'da yapılan ilk cami ve ilk türbe işte odur.

Adı Halid bin Zeyd ve lâkabı Ebu Eyyubi'l-Ensarî şeklinde olan büyük sahabi, ulu Peygamberimizin alemdarı olmakla ünlüdür: Fahr-i kâinat Mekke'den Medine'ye hicretinde işte bu Medine'li sahabinin evine misafir olmuştur.

Çok yaşamış olan Ebu Eyyub Emeviler devrinde İstanbul'un Hicri 48-49 ve Miladi 668-669 tarihlerindeki kuşatmasına katılmıştır. Yalnız bu hususdaki Türk ve Arap rivayetleri arasında çok önemli farklar vardır: İbn Saad, İbnül Esir, İbn Kuteybe Taberi ve Mesudi gibi Arap yazarları Ebu Eyyub'u o ünlü sefer sırasında İstanbul'a gelirken yolda ölmüş ve vasiyeti üzerine mübarek cenazesi İstanbul önlerine getirilip surun dibine gömülmüş gösterdikleri halde, Türk kaynakları onu aksine kuşatmada büyük bir rol sahibi gösterir, fazla olarak Türk rivayetinde Ebu Eyyub Bizanslıların bir ok atışı ile şehit olmuş gösterildiği halde, Arap söylentilerinde eceli ile ölmüş gösterilir! Bununla beraber Türk kaynaklarında da birbirinden farklı birkaç kola ayrılabilecek söylentiler tesbit edilmiştir.

Onaltıncı yüzyılın sonlarında ölen Alman bilginlerinden Leunclavius Müslüman - Türk tarihinde bütün bu Türk rivayetleri-

Scanned by CamScanner

ni gözden geçirmiş ve son zamanlarda ilk önce oryantalist Doğu İlimleri Uzmanı Mordtmann, ondan sonra da Marius Canard bunları incelemiştir. Bu söylentilerin birine göre Ebu Eyyub kuşatma sırasında başına bir ok isabetiyle vurulup Rumlara belli edilmeksizin gömülmesini vasiyet ettiği halde, bir başkasına göre kuşatılanlarla uzlaşıp Ayasofya'ya girmiş ve kilisede namaz kılıp çıkarken anlaşmaya ihanet eden Rumların attıkları bir taş ve bir okla şehit edilmiştir. Arap ve Türk rivayetlerinin birleştikleri nokta, bu büyük ve ünlü sahabinin İstanbul'da gömülü olmasıdır.

Fatih devrinde mezarının bulunması meselesi birçok efsanelerle karışmaktadır. Bütün bu efsaneler bir noktada toplanır. Keşfin bütün sırrı, İstanbul kuşatması ile Fethin manevi kahramanı Akşemsettin'in kerametindedir.

Bununla beraber *Hadikatü'l-Cevamî* gibi bazı kaynaklarda bu keşfin tarihi sebeplere de uygun olduğu ve nihayet büyük Velî'nin gösterdiği yer iki kulaç kadar kazılınca bir mezar taşı çıktığı ve bu taşın üstünde "Haza kabrü Ebu Eyyub" şeklinde kısa bir kitabe bulunduğu söylenir. Bu anlatışa göre Ebu Eyyub'un mezarı Miladın 669 tarihinden 1453 tarihine kadar 784 yıl yeraltında kaldıktan sonra, İstanbul fethinde meydana çıkmış demektir.

Bununla beraber Taberi, İbn Saad ve İbn Kuteybe gibi bazı Arap yazarlarına göre Ebu Eyyub'un kabri Bizanslılarca da kutsallaştırılmış ve hatta Rumlar yağmur duası için buraya gelmeyi adet edinmişlerdir!

Fakat Bizans kaynaklarında buna ait bir kayda rastlanmamıştır. Herhalde Bizanslıların "Kosmidion" dedikleri Eyyub'un Müslümanlar gözündeki kutsallığı İstanbul'un güzelliğine ruhanî bir şeref ve çekicilik kuvveti de katmıştır.

Scanned by CamScanner

İSTANBUL'DAN YÜZBİR SENE DAHA YAŞLI OLAN ÜSKÜDAR

Umumiyetle İstanbul Fethi denilince bütün Boğaziçi'nin fethi gibi bir şey anlaşılır. Halbuki Türk orduları 1071'deki Malazgirt Muharebesinden iki yıl sonra, yani 1073 tarihinde İstanbul Boğazı'nın Anadolu yakasına dayanıp Üsküdar'ı askeri merkez ittihaz ettiklerine göre, eskiden 'Chrysopolis' denilen Üsküdar'ın ilk fethi 1453'teki İstanbul fethinden tam üç yüz seksen sene evvel demektir; fakat bu ilk fethinden sekiz sene sonra, yani 1081 tarihinde Bizanslılarla akdedilen bir antlaşma mucibince Türkler Kocaeli yarımadasını tahliye etmişlerdir. Onun için bu yarım adanın kesin fethi Osmanlı devrindedir.

Üsküdar'la, Kadıköy, İstanbul'un fethinden yüz bir sene evvel Orhan Gazi devrinde, yani Hicretin 753 ve Miladın 1352 tarihinde fethedilmiştir. İşte bundan dolayı Türk tarihi bakımından Üsküdar İstanbul'dan bir asır bir sene daha yaşlı demektir.

Scanned by CamScanner

FETİHTEN EVVEL BİZANS'TA BİR TÜRK MAHALLESİ, BİR TÜRK MAHKEMESİ VE CAMİİ

Yıldırım Bayezıd devrinde Türk Ordusu İstanbul'u dört defa kuşatmıştır. Üçüncü muhasara 1395-1397 ve dördüncü muhasara 1400 tarihindedir. Bizans İmparatoru İkinci Manuil Paleologos'un yardım istemesi üzerine Avrupa'dan Fransız Mareşali Jean de Boucicaut'nun kumandasında bir miktar yardım kuvveti gelmişse de bununla vaziyetin kurtarılamayacağı anlaşıldığı için İmparatorla Mareşal nihayet Avrupa seyahatine çıkarak her taraftan imdat toplamaya kalkışmışlardır.

İkinci Manuil seyahata çıkarken yeğeni ve saltanat ortağı olan Yedinci Yoannis Paleologos'u kendi yerine vekil bırakmıştır. Evvelce bir aralık Bizans İmparatorluğunda bulunduktan sonra mevkiini amcasına bırakmak mecburiyetinde kalan ve bunun üzerine Yıldırım Bayezıd'ın himayesi altında Silivri Prensi olan bu haris adamın bu sefer nasıl olup da saltanat ortağı sıfatıyla tekrar Bizans'a girebildiği hususunda ihtilâf vardır. Ortak sıfatıyla ikinci defa 1399 tarihinde tahta geçtiği muhakkak olan Yedinci Yoannis, bir rivayete göre metbuu ve hâmisi olan Birinci Bayezıd'ın zoru ile amcasının saltanat ortaklığına kabul edilmiş, kendisi İstanbul'a girip saltanat şeriki olunca Silivri tarafla-

Scanned by CamScanner

rını himaye hakkı olarak Türklere terk etmiş ve işte bunun üzerine İstanbul'da bir Türk mahallesiyle bir mahkeme ve bir de cami tesis edilmiştir.

Bazı Bizans kaynaklarına dayanan ikinci bir rivayete göre de Bizans'ta bu Türk müesseseleri İmparator İkinci Manuil'in Avrupa seyahatine çıkması üzerine saltanat ortağı ve vekili olan Yedinci Yoannis tarafından "ilk iş" olmak üzere tesis edilmiştir.

İkinci Manuil'in Avrupa'ya hareketi 1399 yılı 10 Aralık Çarşamba gününe rastlar. Yani İmparator, Miladın 1400 yılı yılbaşından 21 gün önce yola çıkmış demektir. İşte bundan dolayı bazı Batı kaynaklarında bu Türk müesseselerinin kuruluş tarihi olarak 1400 yılının ilk günlerinden bahsedilir. Çok ihtilaflı olan bu meselede en kuvvetli rivayet işte budur.

Diğer rivayetlere göre bu kuruluşlar 1391 tarihindeki ilk İstanbul kuşatmasının uzaktan ablukaya çevrilişinde; veyahut Niğbolu muharebesinden sonra İstanbul'un 1396-1397 tarihinde üçüncü muhasarası üzerine tatbik edilmiştir. Hatta 1395 tarihindeki İkinci İstanbul kuşatmasının sebepleri içinde, evvelce bunlara razı olmuş olan imparatorun, sonradan sözünde durmamış olmasından bile bahsedilir. Herhalde imparator bu şartları evvelce kabul ettiği halde sonradan birtakım bahanelerle tatbik etmemiş olduğu için İstanbul'un sıkıştırılmasına devam edilmiş olduğunu ve nihayet Yedinci Yoannis'in "ilk iş" olarak bunların tatbikine geçmekle Yıldırım'ı teskin etmek ve gönlünü almak istemiş olabileceğini tahmin etmekte büyük bir mahzur olmasa gerekir.

Bir rivayete göre de Yedinci Yoannis Paleoloğos, yukarıda gördüğümüz gibi, Yıldırım'ın himayesine değil, hanedan arasındaki ihtilafları hallederek Türklere karşı birlik olarak bir cephe vücuda getirmek isteyen Fransız Mareşali Boucicaut'nun delaletiyle İstanbul'a girip saltanat ortağı olmuş ve amcası İkinci Manuil'in Avrupa'ya hareketi üzerine Yıldırım'dan gördüğü baskıya boyun eğerek Türk müesseselerini vücuda getirmiştir.

Scanned by CamScanner

İstanbul'da tesis edilen Türk mahallesine Göynük ve Taraklı taraflarından Türklerin yerleştirildiği rivayet edilir. 1402 Ankara felaketi üzerine zuhur eden "Fetret"ten çok istifade etmiş olan Bizans Hükümeti bu Müslüman mahallesindeki Türk ahaliyi şehirden kovmuş ve kiliseden çevrildiği rivayet olunan cami de tahrip edilmiştir.

Osmanlı kaynaklarına göre bu ilk İstanbul Türkleri şehirden ihraç edilince Tekfurdağı'na Anadolu'daki menşelerinin ismini verdikleri "Göynüklü" köyünü tesis etmişlerdir.

Scanned by CamScanner

FATİH'TEN ÖNCE ARAPLARLA TÜRKLERİN İSTANBUL'U KUŞATMALARI

Miladdan önceki devirlerden beri devam eden Asya-Avrupa çatışma tarihinde Miladın üçüncü yüzyılından itibaren doğuyu batıya çeken en önemli cazibe merkezlerinden biri İstanbul'da gösterilebilir. İslâmiyetten önce İranlıların, İslâmiyetten sonra da Araplarla Türklerin batıya doğru hareketlerinde başlıca hedefleri Kostantiniyye'dir.

Sasanî İmparatorluğu İslâm istilasına uğradığı andan itibaren Asya-Avrupa çatışmasında İranlıların yerine geçen Araplar, gözlerini hep İstanbul'a dikmişlerdir. Bu muhteşem hedefi İslam alemine ilk önce Peygamber Efendimiz göstermiştir. *Kütüb-i Sitte* dediğimiz güvenilir hadis kaynaklarında İstanbul'un fethine dair birçok hadis kayıtlıdır. Bazı oryantalistler için önemli bir inceleme konusu teşkil eden bu hadislerin içinde olaylara ve iş başında bulunan tarihi kişilere göre sonradan uydurulmuş veyahut değiştirilmiş birçok zayıf ve uydurma rivayetlere tesadüf edilebilir. Bununla beraber Buharî'nin *Sahih*'ine bile çeşitli senetlerle intikal etmiş önemli ve mevsuk söylentiler karşısında Peygamberimizin İstanbul'dan hiç söz etmemiş olmasına imkân yoktur.

Marius Canard adında bir oryantalist 1926'da çıkan çıkan *Les Ekspeditions des Arabes Contre Constantinople* adındaki eserinde bu gibi hadislerin hiçbirini sahih addetmemek gafletine

Scanned by CamScanner

düşmüştür. Eğer bu gibi uzmanların iddialarını doğru saymak gerekse, Hazreti Peygamberin yeryüzünde hiçbir söz söylemeyip hep susmuş olduğunu kabul etmekten başka çare kalmaz! Her şeye inanmak ilim zihniyetine ne derece aykırı ise, hiçbir şeye inanmamak da o zihniyete o derece aykırıdır. Kuran-ı Kerim'deki Rum Suresi ortada dururken ve bir taraftan da Müslümanları denizciliğe teşvik eden birçok hadisler gözönünde iken, Fahr-i Kainat gibi bir dinle beraber bir devlet de kurmuş olan en büyük peygamberin o zamanki Rum başkenti gibi deniz ve kara yollarının en önemli hedefini teşkil eden ve yüzyıllardan beri doğunun dikkatini çeken en büyük merkezden söz etmeyi ihmal buyurmuş olmasına nasıl imkan tasavvur edilebilir?

İstanbul'a ait hadisler birkaç kısma ayrılır. Bir kısmı askeri hareketlerin nasıl cereyan edeceğine ve geleceğe ait birtakım olaylardan, diğer bir kısmı fetih şerefini ehl-i beytten birine hasreden aile ve kabile gayretlerinden ve nihayet bir kısmı da İstanbul fethinin öneminden söz eder. Kehanet kabilinden ihbarlara ve aile gayretine dayanan söylentilerin sonradan durum ve olaylara göre veyahut bazı halifelere yaranmak üzere muhtelif devirlerde uydurulmuş olduğu muhakkaktır. Fakat bu ne kadar muhakkaksa, Peygamber Efendimizin hiçbir kehanet ve akraba gayretiyle ilgili olmayarak genel surette İstanbul fethinin öneminden söz etmiş olması da o nisbete zaruridir. Her halde İmamı Suyutî'nin *el-Camiü's-Sağir*'inden birçok kaynaklara geçen ve: "*İstanbul mutlaka fethedilecektir. Onu fethedecek komutan ne iyi komutan, o asker ne iyi askerdir!*" manasına gelen meşhur hadisin lafzen olmasa bile mealen sahih olduğunu kabul etmemekte hiçbir ciddi sebep düşünülemez. Fatih Sultan Mehmed işte bu hadisle müjdelenmiş sayılır. Hatta kendisinin de bundan söz ettiği hakkında bir söylenti vardır.

İstanbul'a ait hadislerin en önemli etkisi İslam Devletlerinin dış siyasetlerinde gösterilebilir. Asya-Avrupa çatışmasının ilk devirlerinde dini bir mahiyet olmadığı halde, İslâmiyetle başlayan son safhalarında Müslüman Devletlerin iç ve dış siyasetle-

Scanned by CamScanner

rinde din en büyük müessir durumunda idi. İstanbul'a ait hadisler, takip edilecek dış ve askeri siyaset hakkında peygamberimizin bir işareti sayılıyordu. Bu durum, Arap halifeleri nazarında İstanbul'a bir çeşit kudsiyyet izafe etmişti. Teokratik bir sistemin başında bulunan bu halifeler için Kostantiniyye yolu, dünyevi olduğu nisbette dini bir yoldu. İstanbul üzerine yürümek, bir din ve dünya cennetine girmek gibi bir şeydi. Bu telakki, hilafet tarihinin daha ilk yıllarından itibaren Arapların Bizans topraklarına birçok seferler yapmaları ve bu büyük akınların bazılarını İstanbul surlarına kadar uzatmaları ile neticelendi. Deniz seferleri için bir de donanma lazımdı. Bu gibi seferlerde Suriye ve Mısır sahillerinden faydalanıldı.

Alman Wellhausen, İngiliz Broks ve Fransız Canard gibi bilginlerin Arap ve Bizans kaynaklarına dayanarak inceledikleri bu İstanbul seferlerinin en önemlileri beş büyük haraket şeklinde sıralanır. Fransız bilginlerinden Fernand Grenard Miladın 673 tarihinden 718 tarihine kadar 45 yılda Arapların yalnız iki İstanbul kuşatmasından söz ederse de, bu ifade pek açık değildir. Emevîlerle ve Abbasîlerin Miladi 655 ve 785 tarihleri arasında geçen 130 yıl içinde tam beş İstanbul seferi tesbit edilmiş, fakat bu beş seferden yalnız ikisinde İstanbul şehri ciddi bir kuşatmaya uğramıştır.

İslam kaynaklarında bu seferlere birtakım efsanevi olaylar karışmakta olduğu gibi, tarihlerinde de ihtilaflara rastlanmaktadır. Çeşitli oryantalistlerin Arap kaynaklarını Bizans kaynakları ile karşılaştırarak vardıkları sonuçlara göre Arapların beş İstanbul seferi şöyle sıralanabilir:

Hicretin 34 ve Miladın 655 tarihinde ve Hazreti Osman'ın hilafeti devrinde Şam valisi Muaviye İstanbul'a karşı bir deniz seferi düzenlemiş ve Arapların Zatüssavvari dedikleri savaşta Bizans donanması mağlup edilmişse de ordu başında ancak Kayseri'ye kadar gelebilen Muaviye daha fazla ilerleyemediği için bu ilk teşebbüste İstanbul kuşatılamamıştır.

Scanned by CamScanner

Hicretin 48 ve Miladın 668 tarihine ve aynı Muaviye'nin hilafet devrine rastlayan ikinci seferde bu ilk Emevi halifesinin oğlu olan Yezid ilk defa olarak İstanbul şehrini kuşatmışsa da ertesi yılın bahar mevsimine rastlayan bu kuşatmada sonuç alınamadığı için yazın dönülmüştür. Kendi adını taşıyan Eyüp'te gömülü meşhur sahabi Ebu Eyyûbu'l-Ensari işte bu seferde vefat etmiş veyahut şehit olmuştur.

Hicretin 54 ve Miladın 674 tarihinde ve yine Muaviye devrinde İstanbul'a karşı yedi sene sürmüş büyük bir deniz seferi vardır. Bu yedi sene içinde yaz mevsimlerini İstanbul'a saldırı ile geçiren Emevî donanması kış mevsimlerini de Kapudağ yarımadasının güneyindeki 'Cyzicus Edinoik'te geçirdikten sonra Hicretin 60, Miladın 680 tarihinde geri dönmüştür. Bizanslıların ünlü 'Grejua' ateşi ilk defa olarak işte bu seferde kullanılmıştır.

Hicretin 97 ve Miladın 715 tarihinde ve Emevîlerden Süleyman bin Abdülmelik devrinde halifenin kardeşi Mesleme'nin idare ettiği sefer, denizden ve karadan gelen Arap kuvvetlerinin 98/716 yaz mevsiminde İstanbul'un ikinci defa kuşatılmasıyla neticelenmişse de, Süleyman bin Abdülmelik'in ölümü üzeirne yerine geçen Ömer bin Abdülaziz'in emriyle 99/717 tarihinde geri dönülmüştür. Bizanslıların İstanbul'da ilk defa olarak bir cami yaptırmaya mecbur olmaları işte bu seferin sonuçlarından sayılır. Bizans'ta birkaç defa cami yapılmış ve hatta bunların birinde büyük Selçuklu padişahı Sultan Tuğrulbek adına hutbe bile okunmuştur.

Hicretin 165 ve Miladın 782 tarihinde ve Abbasîlerden Elmehdi devrinde de bir İstanbul seferi vardır. Bu halifenin meşhur oğlu Harunu'r-Reşid'in idaresinde açılan bu seferde İslâm ordusu Üsküdar'a kadar gelmişse de, İstanbul kuşatılmamış, yalnız Bizans İmparatorluğu haraca bağlanarak geri dönülmüştür.

Bu beş seferin birincisi Hülefa-i Raşidin devrine, ondan sonra üçü Emevî ve nihayet biri de Abbasî devrine rastlar. Bunlardan yalnız ikinci ve dördüncü seferlerde İstanbul şehri kuşatılabilmişse de hep sonuçsuz kalmıştır. Eski Arap ve Türk kaynak-

Scanned by CamScanner

larında seferlerle kuşatmalar birbirine karıştırıldığı için, bunların sayıları ile tarihlerinde bile ihtilaf vardır.

Türk kuşatmaları hep Osmanlı devrindedir. Osmanlı Türkleri İstanbul'u yedi defa kuşatıp yedincisinde ele geçirmişlerdir. İlk dört kuşatma Yıldırım Bayezıd, beşinci kuşatma 'Fetret' devrindeki Musa Çelebi ve altıncı kuşatma da Fatih'in babası İkinci Murad devrindedir. Yedinci kuşatma Fatih'in Fethiyle sonuçlanmıştır. Bu yedi kuşatma şöyle sıralanabilir:

Miladın 1391 tarihince yedi ay süren ilk kuşatmanın sebebi, Bizans İmparatoru İkinci Manuil Paleologos'un İstanbul surları dışındaki topraklarını Türklere terk edip şehirde bir Türk mahallesi, bir Türk mahkemesi ve bir de cami kurması hakkında Yıldırım'ın ileri sürdüğü sulh şartlarını reddetmiş olmasıdır. Bir söylentiye göre imparator, yedi ay sonra daha ağır şartlar kabul ettiği için, kuşatma ablukaya dönüştürülmüştür. Bununla beraber, bu şartların 1396 Niğbolu zaferi üzerine ve hatta daha sonra kabul edilmiş olduğu hakkında da çeşitli söylentiler vardır.

1395 yaz mevsimine rastlayan ikinci kuşatmanın en önemli sebebi mahalle, mahkeme ve cami şartlarını uygulamak istemeyen İkinci Manuil'in Rumeli'ndeki Sırp ve Rum prensleriyle Türklere karşı bir ittifak yapmış olmasında gösterilir. Kış gelince bu ikinci kuşatma da ablukaya dönüştürülmüş ve bir söylentiye göre ertesi yıla rastlayan Niğbolu Savaşı sırasında abluka da kaldırılmıştır.

1397 baharında başlayan üçüncü kuşatma Niğbolu Zaferi ve Anadolu Hisarı'nın yapılması üzerine kurulmuştur. Bunun sebebi de Bizans İmparatorunun Avrupa'dan yardım isteyerek Niğbolu Savaşı'na sebep olmasıyla açıklanabilir. Zamanında ihtilaf olan bu üçüncü kuşatma, imparator İkinci Manuil'in mahalle, mahkeme ve cami tesisinden başka, imparatorluğun haraca bağlanması üzerine kaldırılmıştır. Bu şartlar içinde mahalle, mahkeme ve cami tesisinden başka, imparatorluğun haraca bağlanması, camide Yıldırım adına hutbe okunması ve Osmanlı kaynaklarına göre Bizans sikkelerinde imparatorun metbuu olarak Bi-

Scanned by CamScanner

rinci Bayezıd'ın adı da yazılması gibi çok ağır taahhütlerden söz edilir. İstanbul Türk mahallesine Göynük ve Taraklı'dan getirilen Türkler oturtulmuş ve bir söylentiye göre Sirkeci'de şimdiki gümrük binasının yerinde bulunan bir kilise camiye dönüştürülerek ayrıca kadı, imam ve hatip de tayin edilmiştir.

Miladın 1400 tarihine rastlayan dördüncü kuşatmanın sebebi, imparator İkinci Manuil'in Türklere karşı Hıristiyan alemini ayaklandırmak üzere Avrupa gezisine çıkmış olmasıdır. Yaklaşık dört ay süren bu kuşatma da Türk ve İslâm düşmanı Timurlenk'in Anadolu'yu tehdidi üzerine ablukaya dönüştürülmüştür. Bugünün Batı kaynaklarında Timur Bizans İmparatorluğunu yarım yüzyıl daha yaşatmış sayılır, ifadesi yer almaktadır.

Ankara felaketinden sonraki 'fetret' devrine rastlayan 1411 tarihinde Yıldırım'ın Edirne'de saltanat süren oğlu Musa Çelebi Bizans İmparatorunun evvelce babasına vermekte olduğu haracın tediyesini reddetmiş olmasından ötürü İstanbul'u şiddetli bir kuşatma altına almışsa da, İmparatorun Anadolu'daki Mehmet Çelebi ile elbirliği etmiş olmasından dolayı çekilmek zorunda kalmıştır. Bu beşinci kuşatma için 1410 tarihi de söylenmektedir.

1422 tarihine rastlayan bu altıncı kuşatma Bizans İmparatoru İkinci Manuil'in Osmanlı kaynaklarında haksız olarak 'düzmece' denilen ve Çelebi Sultan Mehmed devrinden beri Limni Adasında Bizanslılar tarafından tutuklu bulunan Şehzade Mustafa Çelebi'yi İkinci Murad'a karşı saltanat iddiacısı olarak salıvermiş olmasından dolayı kurulmuştur. O gailenin tesviyesinden sonra Sultan Murad İstanbul üzerine bir intikam seferi açıp büyük toplarla dört ay kadar şehri döğmüşse de, İkinci Murad'ın kardeşi Küçük Mustafa'nın tam o sırada Bizanslıların teşvikine kapılık ayaklanması bu altıncı kuşatmanın da kaldırılmasına sebep olmuştur.

Hep İkinci Manuil devrine rastlayan bu ilk altı kuşatmanın birincisi, Fatih'in 1453 tarihindeki fethiyle sonuçlanan yedinci kuşatmadan 62, ikincisi 58, üçüncüsü 56, dördüncü 53, beşincisi 42 ve nihayet altıncısı da 31 yıl öncedir.

Scanned by CamScanner

BOĞAZİÇİ'NDEN ATLARLA GEÇEN ESKİ TÜRKLERİN BİZANS'A TAARRUZLARI

Bizde tamamıyla unutulmuş olan bu askeri harikadan eski Doğu ve yeni Batı kaynaklarında uzun uzadıya bahsedilir. Bu şanlı menkıbemiz Anadolu'nun Fethi devrine aittir. Türkler Anadolu'yu 1071'deki Malazgirt Zaferi'nden 1073'teki Üsküdar Fethine kadar iki buçuk yılda zapt edip bugünkü Türkiye Devleti'ni işte o zaman kurmuşlardır. Anadolu, İstanbul'a yol açmak için fethedilmiştir. Bunun sebebi, İstanbul fethine ait hadis-i şeriflerdir. Anadolu Fatihi ve Türkiye Devleti Kurucusu Melek Ahmet Danişmend Gazi fetihlerine başlarken kurulan bir savaş meclisinde bu dini ve milli gayesini: "Evvelâ Konstantiniyye fethine gidelim!" şeklinde izah buyurmuşlardır.

Boğaziçi'ne dayanan Kuzey Batı Anadolu'yu Melek Gazi'nin amcazadesi Kayseri Valisi olup bazı kaynaklarda Sultan Tursan ünvanıyle de anılan Tursan Gazi fethetmiştir. Bu büyük kahramanın adı Bizans kaynaklarında bütün Türk isimleri gibi değişikliğe uğramıştır. Batı kaynaklarında ve mesela meşhur Fransız tarihçisi Lebeau'nun yirmi bir ciltlik *Histoire de Bas Empire* isimindeki Bizans tarihinin 15. cildinin on dokuzuncu sayfasında Tutac şeklini almaktadır!

Bu değişme, Büyük Selçuklu Devleti Kurucusu Sultan Tuğrul Bey'in Batı kaynaklarına Tangrolipise şeklinde akseden tah-

Scanned by CamScanner

rif edilmiş ismini andırır. Melek Gazi'nin, Tursan Gazi'ye gösterdiği hedef, 'Ayasofya Kızıl Elması'dır. Bu 'Kızıl Elma' terkibi, eski Türklerde milli gayenin tarihi ismidir. 1073'te Üsküdar ve havalisinin, yani Boğaziçi'nde Anadolu yakasının bir hamlede fethi işte bundan dolayıdır. Tursan Gazi ilk iş olarak Alemdağı'nda bir kale yaptırıp orayı askeri merkez ve Bizanslıların "Chrysopolis" dedikleri Üsküdar'ı da idare merkezi haline getirmiştir. Bizans tarihçilerinden Attaliates'in *Histoire* ismindeki tarihinin 1853 Bonn baskısının 267. sayfasında işte bundan dolayı "VII. Michel devrinde Üsküdar Türkler için askeri bir üs haline gelmiştir" denilmektedir, İstanbul üzerine yapılan hareketlerin merkezi orasıdır. Fakat o sırada Tursan Gazi'nin elinde henüz bir donanma yoktur.

İşte buna ve bilhassa Bizans Donanmasına rağmen o şanlı Gazimiz Boğaz'ın akıntılarına göre muhtelif noktalarından hareket etmek suretiyle Rumeli yakasına at üstünde asker geçirip Bizans surlarına kadar akınlar yapmış ve şiddetli taarruzlarda bulunmuştur. Fakat Osmanlı tarihçilerinden Hezarfen Hüseyin Efendi'nin *Tenkıhu't-Tevarih* ve Mustafa Cenubî'nin *El-ilm Ez-zahir* ismindeki eserlerinde Sultan Tursan'ın Üsküdar hareketleri hakkında bazı izahata tesadüf edilir. Meselâ Cenubî bu menkıbeyi şöyle anlatır:

"Sultan Tursan Anadolu içine ılgar ederek İstanbul'a teveccüh etti. Fütuhat-ı kesireye nail olarak İstanbul kapılarına kadar ilerledi ve ahalisiyle mukatele etti. Ve orada Puntos denizine nazır olan ve Alemdağı tesmiye olunan yüksek tepe üzerine bir kale bina ederek orada mütemekkin oldu ve oradan İstanbul'a ılgar ve garete başladı. Bu da şimdi ziyaret edilmekte olup orada inayet-i ilahî ile dualar müstecab olunmaktadır. Cidden mübarek bir mevkidir"[21].

21 "Sultan Tursan Anadolu içine akın ederek İstanbul'a yöneldi. Birçok fetihler başararak İstanbul kapılarına kadar ilerledi ve ahalisiyle savaştı. Ve orada Pontus Denizine bakan ve Alemdağ denilen yüksek tepe üzerine bir kale yaptırarak orada yerleşti ve oradan da İstanbul'a hücum ederek yağmaya başladı. Burası da şimdi ziyaret edilmekte olup orada Allah'ın yardımı ile dualar kabul olunmaktadır. Hakikaten mübarek bir yerdir"

Scanned by CamScanner

Amasya Tarihi yazarı Hüseyin Hüsamettin Efendi de ikinci cildinin 290. sayfasında Melek Gazi'nin amcazadelerinden Ankara Valisi Çavlı Bey'in de Tursan Gazi idaresindeki Üsküdar Fethine iştirak ettiğinden ve aynı sayfadaki açıklamada "gelen giden gemilerden vergi aldıkları"ndan bahsedilmektedir. Gene aynı cildin 325. sayısında da şu izaha tesadüf edilir:

"Bu Hükümet-i Danişmendiye, iptida-i teşekkülünde Rumların nüfusunu Anadolu'nun tamamıyla izale edecek derecede kudret-i askeriye gösterdikleri kabil-i inkâr değildir. Hudud-ı garbiyesini Üsküdar'a kadar isal ederek Boğaz'dan geçen gemilerden vergi ve gümrük alan bu hükümetin nüfuzu sayesinde Türklerin Anadolu'da ebediyen tavattun edebilmeleri mümkün olabilmiş, hatta Selçukîlerin Anadolu'da nüfuz-ı hükümetleri bunların muavanet-i maddiyesiyle idame-i mevcudiyet etmiştir"[22].

Haçlı ordusunun kuruluşundaki âmillerin en mühimi işte bu Üsküdar durumudur. Meşhur Fransız tarihçilerinden J. Laurent'ın *Byzance et les Turcs Seldjoucides dans l'Asie Occidentale* ismindeki eserinin 1913 Paris baskısının 93. sayfasındaki 4. açıklamada izah edildiğine göre, o zamanki Papa Yedinci Gregoire 1074 yılının 1 Mart, 10 Eylül ve 16 Kânunuevvel (Aralık) tarihli mektuplarında Türklerin İstanbul üzerine yaptıkları akınlarla tahribattan çok acı bir lisanla bahsetmiş ve aynı yılın 2 Şubat tarihli bir mektubunda da Müslüman - Türklere karşı Bizanslılara yardım meselesini ileri sürmüştür. Nihayet Yedinci Gregoire'in ikinci halefi olan İkinci Urbain onun bu fikrini

22 "Bu Danişmendli Hükümeti kuruluşları sırasında, Rumların nüfusu, Anadolu'da tamamıyla silinecek derecede askeri bir kudret gösterdikleri inkar edilmez. Batı sınırlarını Üsküdar'a kadar uzatarak Boğaz'dan geçen gemilerden vergi ve gümrük alan bu hükümetin nüfusu sayesinde, Türklerin Anadolu'da ebedî olarak yerleşebilmeleri mümkün olabilmiş, hatta Selçukî'lerin Anadolu'daki hükümetlerinin nüfusu bunların maddî yardımları ile devam edebilmiştir.

Scanned by CamScanner

meşhur "Clarmont Konsili"nde kabul ettirmeye muvaffak olduğu için, ilk Haçlılar 1096 tarihinde teşekkül etmiştir.

İşte bunun üzerine Türk ordusu Üsküdar'dan İzmit'e kadar olan sahayı ihtiyaten tahliye etmiştir. Bu vaziyete göre, Üsküdar merkez olmak üzere Boğaziçi'nin Anadolu yakası ilk defa olarak 1073'ten 1096 tarihine kadar yaklaşık 23 yıl Türk hakimiyetinde kalmış demektir. Osmanlı devrinde Üsküdar'ın İstanbul'dan 101 yıl önce 1352 tarihinde ikinci defa olarak fethi de bu ilk Türk hakimiyetinin ihyası mahiyetindedir. Üsküdar ve havalisinin bu ilk fethi, ikinci fethinden 279 ve Fatih'in 1453'teki İstanbul Fethinden tam 380 yıl öncedir. Yani Boğaziçi'nin Anadolu yakası, İstanbul'dan dört asra yakın bir zaman önce fethedilmiş demektir, işte bundan dolayı meşhur Bizans Prensesi Anna Kommini'nin *Alexiade* ismindeki eserinde Boğaz'ın Anadolu sahili XI. yüzyılın sonlarında Bizans'ın doğu sınırı gösterilir.

Bu meselenin mühim bir noktası da Tursan Gazi'nin nasıl olup da askerini hiçbir kayba uğratmadan Boğaz'ın bir yakasından öteki yakasına atla geçirebilmiş olması da gösterilebilir. Bu başarının başlıca âmili, at cinsinin adeta ördek gibi suyun üstünde yüzebilme kabiliyetidir. İşte bundan dolayı, Sultan Hamid devrinin son Paris Elçisi Münir Paşa'nın kardeşi Cemil Bey Harbiye Mektebi süvari öğretmenliğinde bulunduğu sırada bütün talebesini yanına alıp bu eski Türk hareketini aynen taklit etmiş, 1910 tarihinde bir gün Rumeli Hisarından karşı yakaya at üstünde geçmiş ve Paris'te çıkan *İllustration* mecmuasının 27 Ağustos 1910 sayısında buna ait bir makale ile resimler yayınlanmıştır.

Ayasofya 'Kızıl Elması'sına doğru ilk Türk hamleleri işte böyle unutulmaması lazım geldiği halde ne yazık ki unutulmuş hamlelerdir!

Scanned by CamScanner

İSTANBUL FETHİNİN DÖRT YÜZYIL SÜREN HAZIRLIK DEVRİ

İslâm âlemine İstanbul'un fethini kutsal bir gaye şeklinde telkin eden hadisler, Hicretin daha ilk yüzyılından itibaren Emevîleri ve ikinci yüzyılında da Abbasîleri harekete getirmiş, Bizans'a karşı karadan ve denizden büyük seferler açılmış, Hicretin 34 ve Miladın 655 tarihinden Hicri 165 ve Miladi 782 tarihine kadar 127 yıl içinde tam beş İstanbul seferi sıralanmıştır.

Marius Canard'ın tarihsiz yayınlanan *Les Expeditions des Arabes Contre Constantinople* ismindeki değerli eserinin 63-104. sayfalarında izah edilen bu seferlerin ilk dördü Emevîler ve sonuncusu da Abbasîler devrindedir. Bu beş seferin yalnız ikincisiyle dördüncüsünde İstanbul şehri muhasara edilmişse de fethedilememiş ve elde edilen yegane netice, dördüncü sefere tesadüf eden ikinci kuşatmada Bizans İmparatorluğunun İstanbul'da bir camii inşasına mecbur edilmesinden ibaret kalmıştır.

Fetih gayesinin Araptan Türk'e intikali, Horasan ve İran'a hakim olan büyük Selçukî Devletinin Hicri 432 ve Miladi 1040 tarihine tesadüf eden kuruluşu üzerinedir. Daha ilk Selçukî Padişahı Sultan Tuğrul Bey devrinde ve Hicretin 441 ve Miladın 1049 tarihinde Türk hakanına yaranmak isteyen Bizans İmparatorluğu Emevîlerden sonra harap olan İstanbul Camii ile mina-

Scanned by CamScanner

resini tamir ve imar ettirmiş ve hatta İbnül Esir'in *Tarihü'l-Kâmil* adındaki meşhur eserinin 1303 Mısır baskısının onuncu cildinin 10. sayfasındaki kaydına göre mihrabına bir okla yay koydurmuştur. Bu okla yay, Selçukî armasına alâmettir.

Anadolu'nun fethiyle bugünkü Türkiye Devleti'nin kuruluşu 1071'deki Malazgirt zaferimizin en büyük neticesidir. *Danişmendname* gibi sade ve *Mirkatü'l-Cihâde* gibi güzel yazılmış Anadolu Fetihnamelerindeki an'aneye göre Küçük Asya denilen büyük ülke, Türk ordusuna İstanbul yolunu açmak için fethedilmiştir. Âli Çelebi'nin *Mirkatü'l-Cihâde* ismindeki eserinin Raşid Efendi Kütüphanesindeki 676 numaralı yazma nüshasının mukaddemesinde Anadolu fethinin şanlı kahramanı ve Türkiye Devleti kurucusu Melek Ahmed Dânişmend Gazi'nin huzurunda toplanan bir harp meclisinde: "Evvelâ Konstantiniyye fethine gidelim!" denildiğinden bahsedilir.

Bu sözün değeri, XI. yüzyıldaki Anadolu fatihlerinin yalnız Küçük Asya için değil, aynı zamanda İstanbul hedefi için de kan dökmüş olduklarını göstermesindedir. 1071'deki Malazgirt Muharebesinden iki yıl sonra, daha Miladın 1073 tarihinde Kapudağ Yarımadası'ndan Üsküdar ve Kadıköyü'ne kadar Marmara Deniziyle Boğaziçi'nin Anadolu sahillerine hakim olan Türklerin Üsküdar'ı merkez ittihaz ederek İstanbul'u tehdide başlamaları ve hatta Boğaz'ı geçip en büyük hedefleri olan Ayasofya "Kızıl Elma"sına doğru ilk hamlelerini yapmaları *Danişmendname*'lerdeki eski Türk an'anesinin ne kadar doğru olduğunu bütün açıklığıyle gösteren tarihi bir gerçektir.

J. Laurent'ın, *Byzance et les Turcs Seldjoucides dans l'Asie occidentale* adındaki değerli eserinin 1913 Nancy baskısının 93 ve 98-99. sayfalarında anlattığı gibi, o zamanki Papa Yedinci Gregoire'in 1074'te yazdığı bazı mektuplarda Bizans İmparatorluğu'na yardım lüzumundan bahsetmesi işte bundandır. Danişmendî emirlerinden Dursan Gazi'nin bu hamlelerine karşılık bir vaziyet de, İzmir ve havalisiyle adalar fatihi Cavuldur Caka'nın deniz yolundan İstanbul'u tehdit etmesinde gösterilebilir.

Scanned by CamScanner

XI. yüzyılın son yıllarında Arzı Mukaddes (Kutsal Topraklar)ı Müslüman Türk hakimiyetinden kurtarmak için Bizans İmparatorluğuyla anlaşacak Anadolu üzerinden yol açmaya kalkışan Ehli Salip (Haçlı) ordularının üst üste yapılan hamleleri, 1073'ten beri İstanbul'u tehdit eden Türkleri Anadolu'nun Kuzey batısından içerilere doğru çekilmeye mecbur etmiş, o zaman henüz bir beylik durumunda bulunan Anadolu Selçukîlerinin Bizans'a yakın olmak için Konya'dan önce merkez yapmış oldukları İznik şehri elden çıkmış; netice olarak o havali yeniden Bizans idaresine geçmiş, bu suretle Türk'ün en büyük ideal yolu kapanmış ve işte o yüzden İstanbul fethi Fatih devrine kadar yaklaşık olarak dört yüzyıl gecikmiştir.

Bu milli gayemizin bütün askeri harekâtımızda yeniden esas olması, fetihten ve Fatih'ten çok önce Osmanlı Türklerinin daha ilk fetihleriyle başlamıştır, ilk Osmanlı harekâtı harita üzerinde takip edilecek olursa, daha Osman Gazi devrinden itibaren bütün askeri hareketlerimizin İstanbul'u kuşatma fikriyle ilgili olduğu adeta gözle görülebilecek kadar açık bir gerçek şeklini alır. Tayyarzade Ahmed Ata Bey'in *Tarih-i Ata* adındaki eserinin 1293'te yayınlanan dördüncü cildinin 6. sayfasında tam bir metni bulunan ve Osman Gazi'ye herhalde sonradan izafe ve isnad edilmiş olan manzum vasiyetnamedeki:

İslâmbol'u aç gülzâr yap!

tavsiyesi, Osmanlılar'da İstanbul idealinin eskiliği hakkında milli anlayışın haklı ve edebî ifadesi demektir.

Osmanlı kaynaklarında devlet kurucusu olarak yüceltilen Osman Gazi kişiliği ve takip ettiği büyük fikirlerle oynadığı rolün zamanına göre yüksekliği ne yazık ki henüz tamamıyla belirlenememiştir. Hatta fetihleri bile birtakım Rum tekfurlarından gelişigüzel kaleler fethine münhasır gösterilmiş ve netice itibariyle *Gazavat-ı Battal Gazi*'den daha vazıh bir şey yapılmamıştır. Hâlbuki Osman Bey'in askeri harekâtını harita üzerinde en sat-

Scanned by CamScanner

hi bir nazarla bile takip eder etmez bu çok büyük adamın her şeyden önce belirli bir plan takip ettiği ve bütün hareketlerinin işte o mükemmel plana göre ayarlanmış hesaplı adımlardan başka bir şey olmadığı hemen anlaşılır.

Çöküntüye doğru giden Bizans İmparatorluğu'nun acıklı halini çok iyi takdir eden Osman Gazi'nin askeri planında en mühim esas, Karadeniz'le Marmara'ya dayanıp Bizans'ın Anadolu ile ilgisini kesmek ve XI. yüzyıldaki Anadolu fatihleri gibi Boğaziçi'nden karşı yakaya geçilmesini temin edecek jeopolitik bir durum elde etmektir. Öyle bir durumun en tabii neticesi de İstanbul'un etrafındaki araziyi işgal edip şehri çevirerek kendi kendine yaşayamayacak bir ada haline getirmektir. Zaten Osman Gazi Bursa'nın fethini de öyle temin etmiştir.

İstanbul'un çevresindeki toprakların işgali ile şehrin çember içine alınması ve bu suretle Anadolu ve Rumeli'nin değişik yerlerindeki Bizans topraklarıyla temasının kesilmesi ilk üç Osmanlı Hükümdarının müşterek eseridir. Bu bakımdan Fatih'in fethini Osman, Orhan ve Murad Hüdavendigâr gaziler hazırlamış demektir. Bu hazırlıklar şöyle sıralanabilir:

1) An'aneye göre babası Ertuğrul Gazi'nin Söğüt - Domaniç malikânesinden kuzey istikametine, yani denizlere doğru hareket eden Osman Gazi'nin en kuvvetli rivayete göre Hicri 684 ve Miladi 1285 tarihinde fethettiği ilk kasaba, Domaniç'in kuzeyine tesadüf eden Kulaca Hisar'dır. O tarihten itibaren bütün fetihlerinde hep denizlere doğru kuzey yönünü takip eden Osman Bey nihayet Hicretin 701 ve Miladın 1301 tarihindeki Yenişehir fethiyle ilk hedefi olan İznik Gölünün güney kıyısına dayanmıştır.

Buradan itibaren Osmanlı Fetihleri artık iki kola ayrılmaktadır. Bursa yönünde batıya doğru giden kolun hedefi Marmara Denizi ve Kandıra yönünde; kuzeye doğru giden kolun hedefi de Karadeniz'dir. Birinci kol Hicri 708 ve Miladi 1308'de Marmara'ya dayanıp Bursa şehri kuşatılmış ve İstanbul'a karşı deniz üssü olarak da İmralı Adası işgal edilmiştir. Tabii bundan maksat, Bursa'nın İstanbul'dan yardım görmesine engel olmaktır. Kuze-

Scanned by CamScanner

ye yöneltilen ikinci kol harekâtının Karadeniz'e dayanması da Osman Gazi'nin klasik telakkide ölüm tarihine tesadüf ettiği gösterilen Hicri 726 ve Miladi 1326'daki Bolu, Kandıra ve Akova fetihleriyle temin edilmiştir. Bu başarı üzerine kuzeydeki Osmanlı kaması artık Kocaeli Yarımadası'nın ortalarına dayanarak Boğaziçi'ne doğru bir hayli yayılmış ve kuzey ucu İmralı Adası'na dayanan ok da daha o tarihten itibaren İstanbul deniz yolunu tehdide başlamıştır.

İzmit körfezinin güney kıyısında hâlâ kendi ismini taşıyan kasaba ile etrafındaki sahil boylarında deniz üstleri kurmuş olan ilk Osmanlı Kaptan-ı Deryası Karamürsel Bey'in hafif donanması da o sırada Bizans'ın çöküş halindeki deniz kuvvetlerine meydan okumaya başlayacak bir gelişme halindedir. Yine o sırada Bizans'ın Anadolu Kuzeybatısındaki toprakları da Osmanlı kamalarından dolayı artık birbirleriyle ilişkileri kesilmiş birkaç parça haline gelmiştir.

2) Osman Gazi'nin hedefini oğlu ve halefi Orhan Gazi de büyük bir dikkat ve dirayetle takip etmiştir. Babasının yerine geçer geçmez bu büyük adamın ilk işi Kocaeli fetihlerini hızlandırarak Hicretin 726 ve Miladın 1326 tarihindeki Aydos ve Samandıra fetihleriyle Kartal civarındaki Maltepe'ye dayanmak olmuştur. Bilhassa Hicri 729 ve Miladi 1329 tarihindeki Pelekanon (Maltepe) Savaşında Bizans İmparatoru Andronikos Paleologos'un büyük bir bozguna uğrayıp kaçmasıyla sonuçlanan Osmanlı zaferi üzerine Türk hududu Alemdağı çevresine yaklaşmış ve Hicri 738 ve Miladi 1337 tarihinde de Orhan Gazi'nin bu cephedeki fetihler hamlesi Boğaziçi'nin kuzey kıyılarına dayanmakla neticelenmiştir.

Hicretin 748 ve Miladın 1347 tarihinde Karesi Beyliği arazisinin tamamıyla işgali üzerine Osmanlı Beyliği, Marmarayla Karadeniz'den sonra Adalar Denizi'ne de çıkmış, İstanbul Boğazı'ndan sonra Çanakkale Boğazı'nın da Anadolu kıyısına hakim olmuş ve bu vaziyet İstanbul'un geleceği bakımından fevkalâde önemli bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Çünkü artık Osmanlı

Scanned by CamScanner

Türkleri istedikleri anda karşı yakaya geçip Anadolu'dan sonra Rumeli tarafında da Bizans'ı çember içine alabilecek bir durum elde etmişler demektir. O sırada Bizans İmparatorluğu Boğaziçi'nin yalnız Üsküdar'la Kadıköyü'ne hakimdir. Fakat Orhan Gazi Hicretin 753 ve Miladın 1352 tarihinde bunları da işgal etmiş ve bu suretle Bizans'ın bu dış mahalleleri İstanbul'un fethinden 101 yıl önce ikinci defa olarak Türk idaresine geçmiştir.

Osmanlı Türkleri'nin Rumeli yakasına geçip yerleşmeleri Hicri 755 ve Miladi 1354 tarihinde Şehzade Süleyman Paşa'nın Gelibolu Yarımadasındaki "Çimpe" iskelesine yaptığı çıkış hareketiyle başlamış ve o yıl içinde Çimpe'den Gelibolu'ya kadar bütün sahil boyunun işgali üzerine Çanakkale Boğazı artık her iki kıyısından Türk hakimiyetine girmiştir, İstanbul'da büyük bir heyecan uyandıran bu korkunç durum üzerine birçok Bizans ailelerinin Avrupa'ya kaçtıklarından bahsedilir. Bizanslıların vatanlarını terk edip Batı'ya göçleri işte bu tarihte başlamıştır. Bu durum üzerine Türklerin başlıca hedefi artık kuzey yönüdür. Bu suretle güneyden doğuya doğru saplanacak bir Osmanlı kaması nihayet Karadeniz'e dayanarak Bizans topraklarını ikiye bölecek ve İstanbul'un etrafı ile birleşmesini kesecektir. Bu hareket, vaktiyle Osman Gazi'nin Anadolu'da yaptığı, yukarıda gördüğümüz hareketin Rumeli'nde aynen tatbik edilen bir benzeri demektir. Şehzade Süleyman Paşa'nın Gelibolu yakasına geçişinden dört yıl sonra Hicretin 759 ve Miladın 1358 tarihinde Osmanlı fetihlerinin kuzeye doğru Hayrabolu ve Ergene boylarına dayanması, Orhan Gazi'nin takip ettiği büyük hedefi bütün açıklığıyla gösteren bir vaziyet demektir.

3) Osman ve Orhan Gazi'lerin milli planını Murad Hüdavendigâr da aynen tatbike devam etmiş; bir taraftan Balkan fütuhatıyla meşgul olurken bir taraftan da babasının zamanında Gelibolu'dan Hayrabolu'ya kadar çıkan Osmanlı sınırlarını kuzey doğuya doğru genişleterek Hicri 763 ve Miladi 1362'deki Çorlu, Lüleburgaz ve Pınarhisar fetihleriyle Karadeniz'e bir hayli yaklaşmıştır. Birinci Murad'ın Rumeli tarafında Karadeniz'e

Scanned by CamScanner

dayanması Hicretin 769 ve Miladın 1367 tarihindeki Aydos, Karınova ve Burgaz Fetihleri üzerinedir. Bu suretle Burgaz limanı Rumelinin Karadeniz kıyısında ilk Türk iskelesi olmuştur. İşte bu durum üzerine ilk maksat elde edilmiş ve Rumelindeki Bizans toprakları ikiye bölünerek birbirleriyle ilişkileri kesilmiştir. Bundan sonra Hüdavendigâr'ın İstanbul'a doğru iki hamlesi vardır. Hicri 770 ve Miladi 1368 tarihinde Kırklareli ile Vize'nin fethi Osmanlı sınırını İstanbul Yarımadası'na dayamakla neticelenmiş, Hicri 774 ve Miladi 1372'de İnciğiz ile Çatalca'nın fethi Bizans'ın hinterlandını Silivri ile Marmara Ereğlisi'ne münhasır bir hale getirmiş ve netice itibariyle İstanbul hem Anadolu, hem Rumeli taraflarından boydan boya Türk topraklarıyla çevrilip kıskıvrak bir çember içine alınmıştır.

Osmanlı Türklerinin Yıldırım Bayezıd devrinden itibaren sıralanan ve sonuncusu fetihle neticelenen yedi İstanbul kuşatması işte bu sayede kurulabilmiştir. Anadolu Hisarı da işte bu kuşatmalar devrini açmış olan Yıldırım'ın eseridir. Eğer Osman, Orhan ve Birinci Murad Gaziler bu coğrafi ve askeri çemberi kurmamış ve Yıldırım Bayezıd devrinden itibaren birbirini izleyen altı kuşatmanın dalga dalga saldıran kahramanları da köhne Bizans'ı büsbütün yıpratmamış olsalardı, Fatih'in yedinci kuşatması fetihle neticelenebilir miydi? Eğer Fatih Osmanlı sınırlarını Bizans'ın kapılarına kadar dayanmış bulmasaydı, acaba İstanbul'u kuşatabilir miydi?

İşte bütün bunlardan dolayı İstanbul Fethi onbirinci yüzyıldaki Anadolu fethinden itibaren hazırlanmış bir netice demektir. Ve bu çok büyük neticeyi elde eden Fatih Sultan Mehmed hürmetle anılırken, ona yüzyıllarca zemin hazırlayanlar da unutulmamalıdır.

Herhalde İstanbul Fethi onbirinci yüzyıldan onbeşinci yüzyıla kadar dört yüzyıllık bir milli gaye uğrunda göze alınmış tarihi bir gayret ve külfetin temin ettiği eşsiz bir nimet demektir.

Scanned by CamScanner

İSTANBUL'UN FETHİNDE ESKİ TÜRK TEKNİĞİNİN ROLÜ

Doğu Roma'nın fethinde Türk ordusu kadar eski Türk tekniğinin de rolü vardır; Avrupa'ya örnek olan bu yüksek tekniğin kuşatma sırasındaki harikaları şöyle sıralanabilir:

* O zamana kadar dünyanın bilmediği büyük topların balistik hesaplarını bizzat Fatih yapmış ve o toplar işte bu sayede dökülüp İstanbul önlerine getirilmiştir: Bu noktayı son Bizans kaynakları da teyid etmektedir. Kuşatma sırasında surların çeşitli yerlerinde işte o sayede gedikler açılabilmiştir.
* Boğazdan Haliç'e karadan geçirildiği söylenen donanma hakikatte Haliç sahilinin iç taraflarında yapıldıktan sonra denize indirilmiştir: Kuşatma sırasında ve az zamanda öyle bir donanma yapabilmek için gerekli teknik kudretin tahmini herhalde pek güç olmasa gerektir.
* O sırada Cenevizlerin elinde bulunan Galata'nın üstünden aşırma atışı yapabilmek için, yine Fatih tarafından icad edilmiş olan havan topları da kuşatma sırasında dökülmüş ve Haliç'teki Bizans donanması işte o sayede bombardıman edilmiştir: Eski Türk tekniğinin bu harikası bugün hâlâ bütün ordularda kullanılmaktadır.

Scanned by CamScanner

✷ Haliç'te bir gün içinde bir müstahkem köprü kurulmuştur: Gemilerin karadan Haliç'e indirilmesinden bir gün sonra, 1453 yılı 23 Nisan Pazartesi günü Kumbarahane ile Defterdar iskelesi arasında yapılan ve eski Türk tekniğinin en mükemmel eserlerinden sayılan bu büyük köprü düşman ateşi altında şaşılacak bir sürat ve başarı ile kurulmuştur. Yaklaşık altı metre genişliğinde olan bu müstahkem köprü için, binden fazla duba kullanıldığından söz edilir. Dubaların üstüne demir çengellerle kalaslar tesbit edilmiş ve onların üzerlerine de döşenme tahtaları kaplanarak çok muntazam ve sağlam bir köprü vücuda getirilmiştir.

Bu müstahkem köprünün iki yanına tesbit edilen dumbazlara toplar yerleştirildiği gibi, karadan indirilen gemilerden bazıları da buraya çekilmiş ve işte bu suretle o zamanki Haliç surunun en alçak ve en zayıf noktası dövülmeye başlayarak İstanbul kuşatmasının ikinci cephesi de eski Türklerin Liman (Limon) denizi dedikleri Haliç'te açılmıştır: O günden itibaren Bizanslılar arka surlardaki askerlerinin bir kısmını işte bu yeni cepheye çekmek zorunda kalmışlardır! Bu harikanın bir günde ve düşman ateşi altında yapılıvermiş olması herhalde bugünkü Türk tekniğini derin derin düşündürecek bir konu olsa gerektir!

Scanned by CamScanner

İSMAİL HAMİ DANİŞMEND

ATALARIMIZIN TEKNİK KUDRETİ

Biz bütün malzemeleriyle makinalarını Avrupadan getirttiğimiz bir iki araba vapurunu birkaç yıl uğraştıktan sonra yalnız tekne olarak yapmayı başardığımız için gururlanıyoruz! Hâlbuki atalarımız Haliç tersanesinde ve yalnız bir kış mevsimi içinde her türlü levazımı, topları ve bütün techizatıyla beraber büyük bir donanma yapmadaki örneği görülmemiş teknik kudretleriyle bütün dünyaya ün salmışlardı. Hem Osmanlı, hem Batı kaynaklarında bunun birçok örneklerini bulabiliriz.

Meselâ Yavuz devrinin 1519 yılı kış mevsiminde Haliç tersanesi şimdiki tabiriyle "seri halinde" inşaata girişerek 150 gemiden oluşan büyük bir donanma yapmıştır. Bu zırhlı kadırgaların bazıları yedi yüz tonluktur. Kanunî devrinin 1534 yılı kış mevsiminde yapılan 61 gemilik süratli donanma da o yılın 1 Ağustos Cumartesi günü Barbaros'un komutasında Tunus seferine hareket etmiştir.

Yine Kanunî devrinin 1536-1537 kış mevsiminde ve altı ay içine yapılan 280 gemilik muhteşem donanma bütün Avrupanın gözlerini kamaştırmış bir teknik harikasıdır. Ertesi kış 150 gemilik bir donanma daha yapılıvermiştir!

İkinci Selim devrinde de böyle bir harika vardır: 1571 yılı 21 Ekim Pazar gününden 1572 yılı 17 Şubat Pazar gününe kadar 120 gün içinde, yani tam dört ayda 158 gemilik bir donanma ya-

Scanned by CamScanner

pılmıştır. Bu sayılar, çağdaş bir kaynak olan Selanikî tarihine dayandığımız için, tamamıyla doğrudur. O muhteşem donanmanın özellikle sekiz gemisi, o zamana kadar eşi görülmemiş derecelerdeki büyüklükleriyle Avrupa Hıristiyanlığını korkular içinde bırakmış teknik eserlerdir. Herhalde XVI. yüzyıl, askeri kudretimiz gibi tekniğimizin de en çok gelişmiş olduğu devirdir.

Scanned by CamScanner

ESKİ TÜRK ORDUSUNUN ZAFER ABİDELERİ

İslâm tarihinden Türk tarihine intikâl edip en kesin, açık ve hatta resmi şeklini Osmanlı tarihinde almış askeri ve siyasi bir töre vardır. Bütün fetihlerde daima riayet edilerek milli bir mahiyet alan bu değişmez an'aneye göre, düşmandan alınan bir şehir yahut kalenin Türk ordusu tarafından ele geçiriliş merasimi şöyle yapılır:

* Asker içeri girip kale burçlarına Türk bayraklarını dikerken surların üstünden fetih ezanları okunup tekbirler getirilir. Bu heybetli gürültü - çığıltı, fethin dini şekilde ilanı demektir.

* Ezanla tekbirden sonra mehter takımları zafer işareti olarak "nevbet urur". Tabii bu da aynı fethin askeri şekilde ilanıyla selâmlanması demektir.

* Yine o gün şehrin en büyük kilisesi cami haline getirilir ve bu da genellikle çan kulelerinden ezan okunarak ilan olunur.

* Bu gibi camilere umumiyetle üç türlü isim verilir: Ya "Ayasofya" da olduğu gibi eski adının yanına "Cami" kelimesi eklenir yahut fetihten kinaye olarak "Fethiye" denilir yahut "Kilise Camii" terkibiyle aynı anlam dile getirilmiş olur.

Scanned by CamScanner

* Kaleyi fetheden padişah yahut komutan ilk Cuma Namazını maiyetiyle ve askeri törenle işte bu "Kilise Camii"nde kılar.

* Sikkede (madenî parada) olduğu gibi hutbede isim zikredilmesi de İslâmiyette saltanat ve hakimiyet hukukundan olduğu için, aynı Cuma hutbesi Padişah adına okunup zafer kutlanır. Bu ad yeni ülke sahibinin resmen ilanı demektir.

* Bu ilk Cuma Namazında umumiyetle din adamlarının en büyükleri imamlık eder. Hatta hutbeyi de kendisi veyahut o ehemmiyette biri okur.

Bütün bu merasim şekilleri zaman ve yer bakımından hep çağdaşlarını ilgilendirdiği halde, zafer hatırasını gelecek nesillere nakledecek yegâne vasıta Kilise Camii'nden ibarettir. Bu gibi camilerin dini olmaktan çok milli, tarihi ve bilhassa askeri abide mahiyetini almaları işte bundandır. Bütün bunlar Türk fethinin ve özellikle fetih gününün hatırasını nesilden nesile ve yüzyıldan yüzyıla nakleden zafer sembolleri demektir. Onaltıncı yüzyıldaki Türk fetihlerinin büyüklüğünü Kanunî Mersiyesi ile ölümsüzleştiren Bâki'nin:

Aldın hezâr bütgedeyi mescid eyledin
Nâkûs yerlerinde okuttun ezanları

Bugünkü deyişle:

Bin puthaneyi aldın mescid yaptın
Çan kulelerinde ezanlar okuttun

beyti işte bu tarihi törenin en zarif ifadesi demektir.

'Kilise Camileri' ile fetih hutbeleri, Osmanlı Tarihinin daha ilk karanlıkları içinde bile seçilebilecek haldedir. Meselâ Osman Gazi'nin Karacahisar fethi, itibarî istiklâl tarihi sayılan 1299 yılından onbir yıl öncesine, yani en kuvvetli rivayete göre 1288 tarihine rastlar. Osmanlılar tarafından ilk defa olarak bir

Scanned by CamScanner

kilisenin camiye çevrilmesi işte burada gösterilir ve hatta tarihçi Âşık Paşazade'nin kaydına göre ilk Cuma hutbesi de burada okunmuştur. Tıpkı bunun gibi Osman Gazi'nin Bursa'da eskiden "Gümüşlü Kümbet" denilen türbesi de Orhan Gazi'nin 6 Nisan 1326 Pazar günü şehri fethettiği zaman camiye çevirdiği 'Saint Elie' – (Aya-Elya) kilisesindedir.

Neşrî ve Âşık Paşazade tarihiyle İdris-i Bitlisî'nin *Heşt-Behişt*'inin ve bazı yazarı bilinmeyen (anonim) *Tevarih-i Âl-i Osman* nüshalarının karşılaştırılmasından anlaşıldığına göre; Bursa'nın fethinde kale burcuna ilk olarak Âhi Şemseddin oğlu Âhi Hasan çıkıp ezan okumuş ve ondan sonra da Orhan Gazi şehre girip bu büyük hisar kilisesini camiye çevirmiştir. Bu duruma göre Osmanlı Devleti'nin kurucusu, Bursa fethinin sembolü olan Kilise Camii'ne gömülmüş demektir.

Orhan Gazi devrinin en önemli Kilise Camii İznik'tedir. Bu ünlü şehir 1331'de ikinci defa olarak kesin surette fethedildiği zaman, Hıristiyanlık tarihindeki önemiyle ünlü "İznik Konsili"nin toplanmış olduğu "Ayasofya Kilisesi" camiye çevrilmiş ve hatta son zamanlarda bunun harabeleri içinde eski Türk süslemelerine ati bazı oymalı taşlar bile bulunmuştur.

Bursa ve İznik gibi Edirne'de de bir 'Kilise Camii' ile kiliseden dönme bir 'Çelebi Camii'nden bahsedilir. Cevrî Tarihi'ne göre şehrin fethinde "ilk Cuma Namazı" işte bu 'Çelebi Camii' denilen en eski kilisede kılınmıştır. Mehter takımının 'nevbet urması' hakkındaki netliğe daha sonraki fetihlerde tesadüf edilir. Meselâ Kanunî Sultan Süleyman 1521 yılı 29 Ağustos Perşembe günü Belgrad Kalesini fethettiği zaman, surların üstündeki bayrak ve ezan töreninden sonra mehter takımları zafer işareti olarak 'nevbet' çalmışlar ve o sırada yeniçeriler kendi ocaklarının "Sarulu Kızıllu" sancaklarını da çekmişlerdir. O gün Belgrad'ın en büyük Kilisesi olan 'Aşağı Kilise' camiye çevrilmiş ve ertesi Cuma günü de Kanunî Cuma Namazını işte bu bir günlük camide kılmıştır.

Scanned by CamScanner

Kilise tertibatının cami tertibatına göre değiştirilmesi elbette bir zaman meselesidir. Fetih günüyle Cuma günü arasında birkaç gün bulunduğu takdirde meselenin halli kolaydır. Meselâ Kanunî'nin 1543 yılı 10 Ağustos Cuma gününe rastlayan 'Estergon' (Usturgon) fethinde Cuma Namazı o gün derhal cami haline getirilen Büyük Katedralde, cami tertibatı yapılmaya vakit kalmadan kılınmıştır.

Yukarıda da gördüğümüz gibi, umumiyetle ilk Cuma Namazında devrin en önemli uleması imamlık eder. İstanbul'un fethinden üç gün sonra 1453 yılı 1 Haziran Cuma günü Ayasofya'da kılınan ilk Cuma Namazında ünlü Akşemseddin imamlık etmiş ve hatta bir söylentiye göre de hutbeyi bizzat Fatih okumuş, Kanunî'nin Rodos Fethinde camiye çevrilen ve Osmanlı kaynaklarında 'San Civan' denilen 'Saint Jean' Katedralinde 1523 yılı 2 Ocak Cuma günü kılınan ilk Cuma Namazında büyük ve mümtaz Şeyhülislâm Zembilli Ali Efendi imamlık etmiş ve yine Kanunî'nin 1541 tarihinde Macaristan'ı ülkesine kattığı zaman Budin'in Fethiye adıyla camiye çevrilen büyük kilisesinde 2 Eylül Cuma günü kılınan Cuma Namazından da sonradan şeyhülislâm olan Rumeli kazaskeri meşhur Ebussuud Efendi imamlığa geçmiştir.

Bu an'aneye padişahların kendilerinin bulunmadıkları seferlerde de aynen riayet edilir. Meselâ İkinci Selim devrindeki Kıbrıs seferinde, adanın merkezi olan 'Mikosia' (Lefkoşe) Kalesinin fethinden altı gün sonra 1570 yılı 15 Eylül Cuma günü sefer serdarı olan Lala Mustafa Paşa kiliseden çevrilen Ayasofya Camii'nde ilk Cuma Namazını kılmıştır.

Umumiyetle en büyük kiliseler camiye çevrildiği halde bazı istisnaî durumlarda ikinci derecede bir kilisenin tercih edildiği de vardır. Meselâ Kanunî Sultan Süleyman 1543 yılı 4 Eylül Salı günü Osmanlıların "İstoni-i Belgrad" dedikleri "Szekesfehervar" şehrini fethettiği zaman, eski Macar Krallarının taç giyme törenlerine yüzyıllarca sahne olan ve kral mezarlarınında bulun-

Scanned by CamScanner

duğu 'Assomption' Kilisesini ahalinin ricası üzerine kendilerine bırakıp başka bir kiliseyi camiye çevirmiştir.

Osmanlı tarihinde fütuhat abidelerinin en önemli ve en ünlüsü İstanbul'daki Ayasofya Camii'dir. Miladın 25 Aralık 535 tarihine rastlayan açılış gününden İstanbul fethine tesadüf eden 29 Mayıs 1453 Salı gününe kadar tam 915 yıl, 5 ay, 5 gün kilise durumunda kalan bu büyük mabed, İstanbul'un fethedildiği gün, Bizanslıların son direnme merkezi olduğu için ayrıca fethedilmiş bir binadır.

Tâcizâde Cafer Çelebi'nin "Mahrûsa-ı İstanbul Fetihnamesi"ndeki deyimiyle sur'un üstüne "tekbir ve tehlil"lerle Türk bayraklarını diktikten sonra İstanbul sokaklarını düşman artıklarından temizleyerek ilerleyen Türk askerleri nihayet Ayasofya Kilisesi'ne dayanmışlarsa da, kollarını sallayarak içeri girebilmiş değillerdir. Çünkü o sırada surlardan kaçan birtakım Rum ve Lâtin askerleriyle ahaliden; soylulardan ve papaz güruhundan birçok kişi Ayasofya'ya kapanıp kilisenin bütün tunç kapılarını kapatmışlar ve hatta Türklerin teslim tekliflerini reddetmek suretiyle de tuhaf bir mukavemet ve müdafaa durumuna geçmişlerdir!

İşte bu suretle Bizans döküntülerinin son siperi haline gelen Ayasofya'nın büyük kapıları nihayet baltalarla ve zorla sökülerek bu ünlü Kilise zaptolunmuştur. Herhalde İstanbul'un fethedildiği gün bu büyük mâbed, küçük bir tabya zaptedilir gibi ayrıca işgal edilmiş olması bakımından, camiye çevrilmesinde eski Türk an'anesinden başka askeri bir sebep de vardır. Hıristiyanlık devrindeki adını İslâmiyet devrinde de koruyan Ayasofya Camii işte bundan dolayı İstanbul fethinin en kutsal ve milli ve askeri abidesidir.

Scanned by CamScanner

ESKİ TÜRK İLMİ

Eski askeri teşkilatımızı Avrupa'ya tanıtan *L'etat Militaire de l'empire Ottoman* ismindeki ilk büyük eserin müellifi olan Comte de Marsigli, Türkiye'yi yıllarca tetkik ettikten sonra yazdığı bu kıymetli eserinin 1732 La Haye baskısının 39. sayfasında o zamanki Türk ilminden bahsederken, onyedinci asır Türk müelliflerinin toplamını seksenaltı bin gösterir: Tıp, felsefe, tarih, hendese, heyet, coğrafya, nebatat, ahlak vesaire sahalarında bu müelliflerin yazdıkları eserlere ait bir katalog bile tertip ettiğinden bahseden Marsigli, o zamanki Papa XI. Clement'in kendisine bir papaz göndererek bu kataloğu çoğaltıp Vatikan kütüphanesine koydurduğundan da ehemmiyetle bahsetmektedir.

Acaba bu eserler ne oldu? Tabii ekserisi büyük İstanbul yangınlarında kül oldu! Bununla beraber, Türkiye'de hiçbir nüshası kalmadığı halde Avrupa kütüphanelerine aktarılmış birçok Türk eserleri de vardır. Ne idik, ne olduk!

Scanned by CamScanner

ESKİ TÜRK MAARİFİNİN ÜSTÜNLÜĞÜ

Eski Türkiye'yi yıllarca tetkik etmiş olan ve altı ciltlik Ehl-i Salip tarihiyle bütün dünyaya ün salan meşhur tarihçi Michaud'nun *Corraspondance d'Orient* isminde büyük bir eseri vardır: Doğu memleketlerine ait tetkik mektuplarından mürekkep olan bu kıymetli külliyatın 1834'te neşrolunan 3. cildinin 108-109. sayfalarında Türk maarifinin 1830 tarihindeki üstünlük vaziyeti şöyle anlatılmaktadır:

"Türk maarif teşkilatında gözüme çarpan ve beni düşündüren bir şey var. İlk mektepler İslam ailesi azasına bilmeleri lazım gelen şeyleri öğretmekle mükelleftir. Ondan sonra daha büyük bir tahsil sahası, yani yüksek tahsil gelir, işte bu mahdut bir zümreye hasredilir. Türkiye'de hiç kimse umumi ve hususi hayatta kendisine rehber olacak şeyleri bilmemezlik edemez, fakat cemiyet işte bu kadarla iktifa etmekte ve ancak ihtiyaç nisbetinde ve tatmin edebileceği miktarda alimlerle münevverler yetiştirmektedir.

Türklerin bu akıllıca hareketi, arasıra aklıma Türkiye'deki vaziyetin tamamıyla aksine sahne olan bizim zavallı Fransa'yı getirmektedir. Türkiye'de ilk tahsil herkese şamildir ve hayret edilecek kadar mükemmel bir seviyededir. Yüksek tahsil onun kadar teşvik edilmemektedir, çünkü o mahdut bir zümreye hasredilmiştir. İşte bundan dolayı adeta bir istisna ve bir imtiyaz

Scanned by CamScanner

teşkil etmekte ve mahiyetiyle sınırlarının genişletilmeyip bilakis daraltılmasına ehemmiyet verilmektedir. Bizde ise bütün halka okuyup yazma öğretilmesi ihmal edilmekte ve yalnız yüksek tahsilin tekamülüne itina edilmektedir. Hemen hiç kimsenin teşvik edilmediği ilk tahsille pek az uğraşılmakta ve iş Allah'a bırakılmaktadır. Bütün itinalar, bütün gayretler ve bütün masraflar hep yüksek tahsile hasredilmiştir ve adeta İncil dinlemeğe davet edilir gibi herkes ona çağırılmaktadır!

Türklerdeki maarif sistemi bana tabanı çok geniş bir ihram gibi gelir. Bu ihram yükseldikçe daralmaktadır, Fransa'da ise ihram tepe takla oluğu için, tabanı zirvesinden daha dardır".

Bundan 134 (1968) sene evvel Michaud'u imrendiren maarif seviyemizle bugünkü seviyemizi şöyle bir mukayese edecek olursa, acaba ne dereceye kadar böbürlenebiliriz?

Scanned by CamScanner

İLK TÜRK GAZETESİ

Türkiye'de ilk matbaanın Üçüncü Ahmed devrinde işlemeye başlamasına karşı, ilk gazete ancak İkinci Mahmud devrinde yayınlanmıştır. Matbaacılığımızın 1727 yılı 16 Aralık Salı gününe tesadüf eden ilk faaliyetiyle 1831 yılı 1 Kasım Salı günü çıkan ilk gazete arasında tam 103 yıl, 10 ay, 16 gün sürmüş bir ara vardır! Bu müddet içinde yalnız kitap yayını ile yetinilmiştir.

İlk Türk gazetesi olan *Takvim-i Vekayi* devletin resmi gazetesi olmak ve haftada bir yayınlanmak üzere ortaya çıkmıştır. Çeşitli isimler teklif edildiği halde *Takvim-i Vekayi* adını bizzat İkinci Mahmud bulmuş ve bu şekil hepsine tercih edilmiştir.

Bayezıd'da kurulan ilk gazete matbaasının ismi "Takvim-i Vekayihane-i Âmire"dir. İlk başmuharriri de meşhur vakanüvis Esat Efendi'dir.

Scanned by CamScanner

TÜRKİYE'DE İLK TELGRAF VE VAPUR

Memleketimizde ilk telgraf hattı, Kırım Savaşı sırasında Rusya'ya karşı Fransa ile beraber müttefikimiz olan İngilizlerin yardımı ile kurulmuştur.

Bu ilk hat İtanbul-Edirne-Varna arasında kurulduktan sonra Varna'dan kablo şeklinde Kırım'daki Balaklava'ya bağlanmış olduğu için, 9 Eylül 1855 Pazar günü Kırım'dan İstanbul'a çekilen ilk telgrafta Sivastopol'un işgal edildiği bildirilmiş ve işte ondan dolayı bu ilk telgraf uğurlu sayılmıştır.

* * *

Memleketimizde ilk vapur İkinci Mahmud devrinde satın alınıp 1827 tarihinde İstanbul'a getirilmiş, buharla işlediği için, ilk önce 'buğu gemisi' denilmiş ve bu yeni icada göre kaptan ve tayfa yetiştirilmesi hakkında da bir irade yayınlanmıştır. 'Vapur' adının kararlaştırılması daha sonradır. 'Sür'at' adı verilen bu ilk vapurla ilk seyahatı yapan İkinci Mahmud Rodos'a gidip gelmiştir.

Scanned by CamScanner

TÜRKİYE'DEKİ TÜTÜN TARİHİ

Osmanlı tarihçilerinden Peçevî'nin 'duhan-ı bed-buy' diye 'pis kokulu' gösterip aleyhinde bulunduğu tütünün memleketimize ilk defa olarak Hicretin 1009, Miladın 1600-1601 tarihinde 'İngiliz keferesi' tarafından bazı hastalıklara şifa sağlayacak bir ilaç gibi ithal edilmiş olduğundan bahsederse de diğer kaynaklarda umumiyetle Birinci Ahmed devrine rastlayan Hicri 1014, Miladi 1605-1606 tarihi esas alınır. Belki de bu tarihlerin birincisi tütünün ithaline, ikincisi de yayılmasına aittir. Afyon, şarap ve kahve ile beraber 'âlem-i safa'nın 'anasır-ı erbaası' yani dört unsuru işte bu tarihte tamamlanmış demektir. Çünkü bu dört keyif unsurunun üçüncüsü olan kahve tütünden yarım yüzyıl önce, Hicretin 962 ve Miladın 1555 tarihinde, yani Kanunî devrinde getirilmiştir.

Kahve gibi tütün de önce ilmiyye sınıfının muhalefetiyle karşılaşmış ve hatta onun gibi bunun da aleyhinde fetvalar verilerek devir devir yasaklanmış, buna rağmen "bais-i ibtila-yı zürefa-yı diyar" olmuş, yasak edildikçe gizli içilmiş ve nihayet ulema bile her ikisinin tiryakisi olmakta hiçbir sakınca görmemiştir!

İlk tütün düşmanları ulemadan ibaret değildir. Peçevî İbrahim Efendi gibi o devre göre Batı kültürü ile pek sıkı bağları olan aydınlar içinde bile çok haklı düşmanları vardır. Bu büyük

Scanned by CamScanner

tarihçi kahvehanelere duman doldurulduğunu yana yakıla belirttikten sonra İstanbul sokaklarının tiryaki lülelerinden çıkan dumanlarla ne hale geldiğini şöyle anlatır:

"Esvak ve bazarda dahi lüle ellerinden düşmez oldu, birbirinin yüzüne gözüne puf puf diye esvak ve mahallatı dahi kokuttular ve hakkında nice yave eş'ar nazmedip bî münasebet okuttular."[23]

Yine aynı kaynakta o zaman çubukla içilen tütünün sebep olduğu yangınlardan şikayet edilmekte ve "def-i hab" yani uyku kaçırma ile "rütubet def'i"nden başka hiçbir faydası olmadığından bahsolunmaktadır.

23 "Sokaklarda ve çarşıda dahi bile ellerinden düşmez oldu birbirinin yüzüne puf puf diyerek sokakları ve mahalleleri bile kokuttular ve hakkında hayli saçma sapan şiirler yazarak yerli yersiz okuttular".

Scanned by CamScanner

ÜÇÜNCÜ AHMED DEVRİNDE İCAD EDİLEN DENİZALTI GEMİSİ

Eskiden bizde 'Tahtelbahir' denilen denizaltı ötedenberi bir batı icadı sayılır ve XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren Avrupa ile Amerika'da tekamül etmiş gösterilir! Hâlbuki hakikatte bu bir Türk icadıdır ve Üçüncü Ahmed zamanında, yani Lâle Devrinde Mimar İbrahim Efendi tarafından icad edilmiştir.

Vehbî'nin meşhur *Surname*'sinin Topkapı Sarayındaki Ahmet _. Kütüphanesi'nin 3593 numaralı nüshasının 146 A ve B sayfalarında, Üçüncü Sultan Ahmed'in çocukları için yapılan sünnet düğününden söz edilirken "Timsah sureti"nde gösterilen bu denizaltının o düğün günü Haliç'te nasıl ortaya çıkıp herkesi hayretler içinde bırakmış olduğu hakkında çok önemli açıklamalar vardır.

Bahriyemizin en aydın erkanından Raşit Metel'in Deniz Kuvvetleri Komutanlığı tarafından 1960'ta yayınlanmış olan *Türk Denizaltıcılık Tarihi* adındaki eserinin 806a ve 806b sayfalarında tavsiyem üzerine bir fotokopisi yayınlanmış olan bu eski yazılı açıklamanın en önemli noktaları şöyle sıralanabilir:

Timsah şeklindeki denizaltı gemisinin "Tul ve arzı üç çifte bir piyadeye mümasil"di. Eski Türk tekniğinin bu harikası Haliç'te "Kaar-ı deryadan ser-nüma-yı zuhur" olunca, yani denizin

Scanned by CamScanner

dibinden suyun üstüne çıkınca "aheste aheste" ilerleyerek padişahın bulunduğu tarafa doğru gitmiş ve yarım saat kadar deniz üstünde durduktan sonra bir daha batmış, bu hareketleriyle halkı hayretler içinde bırakmış ve nihayet tekrar ortaya çıkınca, sanki içindeki ocakta yemek pişirilmiş gibi başlarında ve sırtlarında pilav ve zerde tepsileri taşıyan beş kişinin birer birer timsahın ağzından çıktıkları görülmüştür!

Herhalde bu olağanüstü Türk icadının bütün dünyaya yayılmadan unutulup gitmesi, o zamanki savaş gemilerinin henüz yelkenlilerden ibaret olması ile açıklanabilir. Denizaltı ihtiyacı özellikle buharlı zırhlılar devrinde hissedilmiş ve işte bundan dolayı bizden sonra batı âleminde yeniden keşfedilmiştir.

Scanned by CamScanner

İSMAİL HAMİ DANİŞMEND

ESKİ TÜRK SIHHİYESİNİN ÜSTÜNLÜĞÜ

Eski Türk toplumunda sağlık işleriyle sıhhi müesseselere milli servetin önemli bir kısmı tahsis edilecek derecelerde önem verildiği ilim âlemince artık bilinmeyen bir şey değildir ve özellikle vakıf kayıtları ile bu kayıtlar hakkında şimdiye kadar yapılmış incelemeler Türkoloji sahasında genel bilgi sırasına girmiştir.

Bununla beraber, sulh zamanına nisbetle seferlerdeki sıhhiye teşkilatının başka milletlerde görülmemiş dereceleri bulan mükemmeliyet ve intizamı hakkındaki incelemeler henüz o kadar ilerlemiş değildir. Özellikle eski Osmanlı Türklerinin askeri hıfzıssıhha ve cerrahî teşkilatları aynı yüzyıl içinde yaşayan batı milletlerini çok geride bırakmıştır. Kanunî devrinden söz eden *Soliman le Magnifigue* adındaki eseriyle tanınan İngiliz tarihçisi Fairfaks Downey, Fransızca çevirisi 1930 tarihinde Paris'de yayınlanan bu eserinin 33. sayfasında o üstünlüğe karşı duyduğu hayranlığı şöyle anlatır:

"Kanunî'nin bulunduğu yerde intizam ve mükemmeliyetleri bakımından eski Romalıların 'Castra'larını andıran muhteşem Türk ordugâhlarından biri adeta yerden fışkırır gibi yükseliverirdi. Türklerin kurdukları bu çadırdan şehirler, Hıristiyan keşif kollarının veba ufunetlerine ve salgın hastalıklara sebep olan yaygın pislikleri içinde askerlerin sarhoşluk, kavga ve kumarla vakit geçirdikleri açık ordugâhlarından keşfe çıktıkça içlerini çekerek seyrettikleri şeylerdi. Türk or-

Scanned by CamScanner

dugâhlarına hakim olan sağlık koruma ile nizam ve intizam, yirminci yüzyılın örnek üzere kurulmuş teşekküllerinden hiçbir şekilde aşağı değildi. Ortalığı sessizlik içinde ve mütemadi bir uyanıklık altında tutan en sıkı bir inzibat göze çarpardı".

Bu durum, Osmanlı - Türk azamet ve uygarlığının en parlak devrine raslayan onaltıncı yüzyıla münhasır değildir. Ondan sonraki devirlerde de birçok belgelerle izlenilebilir. Savaşlarda padişahların birçok zamanları hastahane çadırlarının daimi surette teftişiyle geçmiştir. Mesela Genç Osman (İkinci Osman)'ın 1621'deki Lehistan seferinden söz ederken Madame de Gomez, *Histoire d'Osman* adındaki eserinin 1743 Paris baskısının birinci cildinin 283. sayfasında şu izahatı verir:

"Padişah hastahane çadırlarını teftiş eder, yaralıların pansumanlarını inceler ve hiçbir eksiklikleri olmaması için emirler verirdi."

Büyük Osmanlı vakanüvisi Naima, Dördüncü Murad'ın 1635 yılı 28-29 Temmuz Cumartesi-Pazar gecesi Erivan kalesini kuşatmaya başladığı sırada siperlerden gelen ilk yaralıların tedavisinde padişahın hazır bulunduğunu *Tarih-i Naima*'nın 1280 İstanbul baskısının üçüncü cildinin 241. sayfasında şöyle anlatır:

"Padişah hazretleri her birine otuzar kuruş merhem-i baha ihsan edip bazıların huzur-ı hümayûnda yaraların açtırıp cerrahlara tımar ettirdiler".

Bu ibaredeki "merhem-i baha"dan maksat ilaç parası değil yaralılara o isim altında verilen gaza bahşişidir. Avrupa ordularının yaralıları savaş meydanlarında bakımsızlık ve teşkilatsızlık yüzünden inleyerek can verdikleri bir devirde Türk ordusunun bu durumu en önemli üstünlük sebeplerinden sayılır. Çünkü bir Hıristiyan neferinin nazarında yara, ölümden daha korkunçtur. Türk ordusunun hastahane çadırları, sedyeleri ve sedyecileri, hasta arabaları, cerrahları, ilaçları ve her türlü sağlık levazımı

Scanned by CamScanner

mükemmel olduğu için, Osmanlı eri savaş meydanında yaralı bırakılıp kalmayacağından emindir. Naima bunu da aynı cildin 245. sayfasında şöyle anlatır:

"Cerrahan-ı hassa saf saf hizmete kıyam edip mecruhları anlara teslim ve mahsus çadırlarda mualece olunup cemi malzemeleri taraf-ı mirîden görülürdü"[24].

Yıllarca Türkiye'de kaldıktan sonra Osmanlı askeri teşkilatını Avrupa'ya tanıtmak üzere yazdığı *L'etat Militaire de l'Empire Ottoman* adındaki büyük eseri 1732 tarihinde La Haye'de yayınlanmış olan Comte de Marsigli ikinci cildinin 82. sayfasında Türk ordusunun sefer durumundan söz ederken hasta arabalarının çok geride bulunduğunu ve bunların özel müfrezelerle muhafaza edildiğini şöyle anlatır:

"Pişdardan daha küçük bir keşif kolundan ibaret olan dümdar kıtası ordu kuvayı külliyesinin dört, beş ve hatta bazan altı fersah gerisinden gelirdi. Hasta arabaları ile hayvanları yorgun düşmüş olanların muhafazasında bulunmak üzere dümdar kıtasından birkaç müfreze ayrılırdı".

Kale kuşatmalarında karargâhla ordugâhdan başka hastahane çadırlarından oluşan bir sıhhiye karargâhı da vardır, aynı yüzyılda yaşayan bir yazar olan Abdurrahman Hıbrı-i Edirnevî'nin 1638'deki Bağdad fethine ait yayınlanmamış risalesinin özel kütüphanemizdeki sayısının 11. sayfasında Dördüncü Murad'ın otağına inmeden önce ayağının tozu ile ilk iş olarak işte bu çadırları teftiş ettiğinden şöyle bahsedilmektedir:

24 "Hassa cerrahları bölük bölük hizmete kalkar, yaralıları kendilerine teslim edilirdi. Yaralılar özel çadırlarda tedavi olunur, bütün malzemeler de devlet tarafından karşılanırdı". [Hn.]

Scanned by CamScanner

"Kabil asırda cenab-ı padişah-ı sikender-satvet kemal-i azamet ve şevket ile gelip bimarhane çadırların teftiş buyurduktan sonra otak-ı gerdun-nitaklarına nüzul buyurduklarında..."[25].

Yine aynı seferde padişahın maiyyetinde bulunan Doğancıbaşının Mısır sancakbeylerinden Mustafa Bey'e gönderdiği mektubun *Relation d'un Voyage Fait au Levant* adı ile 1664 tarihinde Paris'de yayınlanan Thevenot Seyahatnamesinin 571. sayfasındaki Fransızca çevirisinde de sıhhiye karargâhı saltanat karargâhının tam yanı başında gösterilir:

"Padişah, ordunun bütün cerrah çadırlarını kendi karargâhının yanına kurdurdu ve bütün yaralıların pansumanları yapılmak üzere işte o çadırlara getirilmelerini emretti. Bu emir hemen yerine getirildi. Sultan Murad yaralı askerlerine teselli sözleri söylüyor, hediyeler dağıtıyor, her birine kırk-elli altın ihsan ediyordu. Yalnız bir gün içinde yedi yüz yaralıya ihsanlar dağıtılmıştı...".

Padişahın yaralı askerlere gösterdiği ilgi ve şefkatin derecesine güzel bir delil olan bu fıkrayı vakanüvis Naima da üçüncü cildinin 347. sayfasında şöyle teyid etmektedir:

"Müteaddid cerrah çadırları kurulup cenkçilere ve dahi cenkte mecruh olanlara in'am ve ihsan edip askerin kulubünü vücuh ile tatyipte bizzat takayyüd ederlerdi"[26].

Avrupa savaş meydanlarında yaralı Frenk askerlerinin inilti-ler içinde bırakılıp günlerce can çekiştikleri bir devirde, Türk ordusunun bu uygarca ve insanca olan seviyesi, atalarımızın Ba-

25 "Önceki asırda İskender sıçrayışlı padişah, bütün azamet ve ihtişamı ile gelip hastahane çadırlarını teftiş ettikten sonra dönen bir kuşağa (gökyüzüne) benzeyen otaklarına indiklerinde". [Hn.]

26 "Birçok cerrah çadırları kurulup savaşanlara ve yaralılara nimetler ve hediyeler dağıtılması ve kalplerinin birçok şekilde tatmin edilmeleriyle bizzat ilgilenirlerdi". [Hn.]

Scanned by CamScanner

tıyı her hususta ne kadar geri bırakmış olduklarının en parlak delillerindendir.

Comte de Marsigli'nin yukarıda sözü geçen eserinden anlaşıldığına göre, Türk ordusunun hastane çadırları sıcak, soğuk ve rutubet geçmesine engel olacak 'impermeable' kumaşlardan yapılırdı. Hela çadırları ayrı idi. Dördüncü Mehmed (Avcı Sultan Mehmed) devrinin 1672–1673 yıllarını İstanbul'da geçirmiş olan *Binbir Gece* masallarının Fransızca çevirtmeni ünlü müsteşrik Antoine Galland'ın 1881'de yayınlanan günlüğünün ikinci cildinin 116-117. sayfalarında böyle bir otak hamamının intizam ve ihtişamından hayretle söz edilir.

İşte bütün bu sıhhi şartları toplayan eski Türk ordugâhı seyyar bir şehir demektir. Bu uygar ve muazzam şehrin muntazam caddeleri, tertemiz sokakları ve hatta şimdiki "kantin"lerden daha çeşitli eşya satan büyük bir çarşısı bile vardır.

Eski Türk ordularında bulaşıcı hastalıkların ender görülmesi bundandır. Bizim bugün küçümsediğimiz geçmişimiz işte böyle bir mazidir.

Scanned by CamScanner

ESKİ TÜRK HEKİMLERİNİN ULVÎ AHLÂKI

Yüzlerce liraya mal olmuş hasta muayenelerinden, binlerce liraya mal olmuş ameliyatlardan, fazla para için vatanlarını terk edip Amerika, Avrupa ve hatta Afrika kıtalarına göç etmiş doktorlarımızdan ve işte bundan dolayı Anadolu'nun birçok yerlerinde hekim bulunmadığından çeşitli münasebetlerle yana yakıla bahseden gazeteleri gördükçe, eski Türk hekimlerinin yüzyıllarca Avrupa'yı hayran etmiş, şefkat ve insanlıklarıyla ahlâk yüceliklerini hatırlarım.

Türkiye'ye gelip eski Türk büyüklüğünün sebeplerini yıllarca incelemiş Batı alimlerinin birçoklarını hayran eden milli özelliklerimizden biri de işte budur. Bu durum geçen yüzyılın ortalarına kadar sürmüştür!

Mesela İkinci Mahmud devrinde İstanbul'a gelip yıllarca ülkemizi tetkik etmiş olan Doktor Brayer 1836'da yayımlanan *Neuf Années à Constantinople* adındaki iki ciltlik eserinin birinci cildinin 344-345. sayfalarında bu meseleden hayretlerle bahsetmektedir. Bu açıklamaların önemli noktaları şöyle sıralanabilir:

Herhangi bir Türk hekimine muayene için gelen hastalar çok da olsa, toplanan para gayet az olur. Çünkü bu hastaların dörtte üçü fakir tabakadan olduğu için para vermeden çıkıp gider. Hekim de onlardan hiçbir ücret istemez.

Scanned by CamScanner

Para verenlerin birçokları da orta tabakaya mensup oldukları için pek az bir şey verirler. Mesela bir gün ayağından kan aldıran bir harem ağası masanın üstüne altı para bırakıp gitmiştir.

Eski Türk hekimleri için hastalardan hiç para istememek bir prensip meselesidir. Onlar kendilerine ne verilirse memnuniyetle kabul ederler. Bunun sebebi Müslümanlıkta bir kişinin hayatını kurtarmanın bütün insanlığı kurtarmak kadar büyük bir sevap sayılmasıdır. İşte bundan dolayı Türk hekiminin tek gayesi insanlığa hizmetten ibarettir.

Bu duruma göre eski Türk hekimleri geçimlerini nasıl sağlamışlardı? Bu nokta da yalnız bazı zengin hastaların lütfen verdikleri fazla paralarla açıklanabilir. Geçimlerini işte o sayede sağlayabilen eski hekimlerimiz ihtiyarlayıp işten el çekmek mecburiyetinde kalacakları devri, yani geleceklerini hiç düşünmezler, o tarafı Allah'ın takdirine havale ederlermiş!"

Eski Türk hekimleri işte böyle ulvî şahıslarmış. Allah'ım biz ne idik ne olduk?

Scanned by CamScanner

ESKİ TAHRİRLER VE YENİ SAYIMLARI

1927'den beri beşer yılda bir kere yapılan ve sayım denilen nüfus tahrirleri her sefer bütün milleti toptan bir gün hapsetmek suretiyle yapılıyor!

O gün memleket Avrupa ve Asya kıtaları üzerinde büyük bir hapishane halini alıyor! Bu tuhaf usulün kişi özgürlüğünü ihlalden başka birçok ekonomik sakıncaları da var: Onun için başka bir usul uygulanması daha doğru olur. Mesela Amerika'da nüfus sayımı bir günde değil, birkaç ayda yapılır ve aynı sonucu verir. Herhalde bizdeki tuhaf şekil ucuzluğundan ve kestirmeliğinden dolayı seçilmiş olmalıdır.

Batı memleketlerinde ancak onsekizinci yüzyılın ortalarından itibaren başlayıp ondokuzuncu yüzyılda genelleşmiş olan nüfus sayımı bizde çok eskidir. Genellikle ilk sayım Kanunî devrinde ev sayısı üzerinden yapılmış gibi gösterilirse de doğru değildir.

Osmanlı askeri kuruluşunu Avrupa'ya ilk tanıtan *L'etat Militaire de l'Empire Ottoman* adındaki büyük eserin yazarı Comte de Marsigli her sahaya ait Türk sicilleriyle istatistiklerinin dünyada eşi bulunmadığına kanidir. Osmanlı kaynakları yeni fethedilen yerlerde ilk iş olarak tahrir yapıldığında müttefiktir. Bu nüfus sayımı, emlak, servet ve hatta sosyal sınıf hesaplarına bile şamildir.

Scanned by CamScanner

Meselâ İstanbul fethedildiği zaman şehrin sayımına Bursa subaşısı Cebe Ali Bey'le yeğeni tarihçi Dursun Bey memur edilmiştir. Cibali semtinin adı, fetih günü işte o cihetteki kapıdan şehre girmiş olan bu Cebe Ali Bey'in adından bozmadır. Fakat bu Bey Bursa'da çok meşgul olduğu için, sayım işini Fatih'in tensibiyle Dursun Bey başarmıştır. Yine Fatih devrinin 1461 yılında Trabzon Rum İmparatorluğu fethedildiği zaman da nüfus, servet ve emlâke şamil bir sayım yapıldığı söylenir.

Aynı usulün 1462 tarihindeki Midilli fethinde de uygulandığı görülmektedir. İşte bu sayıma dayanarak zenginler İstanbul'a gönderilip kendilerine evler, arsalar verilmiş ve fakirler yerlerinde bırakılıp vergiye bağlanmış, orta tabaka da başka yerlere gönderilip çeşitli hizmetlerde kullanılmıştır. Daima uygulanan bu örneklerle de belirlendiği gibi, sayım işi Osmanlı Türklerinde özellikle onbeşinci yüzyıldan başlanarak muntazaman uygulanmıştır. Yalnız yeni fethedilen yerlerde değil, bazen eskiden alınmış yerlerde bile herhangi bir lüzum üzerine sayım yapıldığını gösteren kayıtlara rastlanmaktadır.

Tabii bütün bu yer yer sayımlar merkezde toplandığı için, hükümet gerektiğinde herhangi bir yahut birçok yerin nüfus, toprak, emlâk ve bunun gibi şeylerin istatistiklerine baş vurabilecek bir durumda demektir.

Çöküş devrimizde her şeyimiz gibi, sayım işlerimiz de bozulmuş ve hatta ondokuzuncu yüzyılda nihayet nüfusumuzun miktarı bilinmez bir hale gelmiştir.

Scanned by CamScanner

RASAT SAATİ

Eski İslam sanayiinin birtakım harikaları vardır, bu saat da işte onlardan biridir. Bunu yapan, cebir ilmini keşfeden ve Ahmet ve Hasan adlarındaki iki kardeşle beraber dünyanın genişliğini de ilk defa olarak Sencar sahrasında tesbit etmiş olmakla şöhret bulan büyük Türk allamesi Mehemmed bin Musa el Harzemî hazretleridir. Meşhur İslam doktorlarından İbni Rebban el-Taberî *Firdevsü'l-Hikme* adındaki eserinde Miladın 850 tarihine doğru bu muhteşem saati Sammera rasathanesinin önünde görmüş olduğunu söyledikten sonra, nasıl işlediğini anlatmaktadır:

Bakırdan yapılmış olan bu muazzam rasat saatı büyük bir küre şeklinde imiş ve hem burçları, hem burçlar mıntıkasını temsil ediyormuş. Makinaları su tertibatıyla işlermiş. Gökte bir yıldız batınca bu saatın üstündeki timsali de ufku temsil eden bir dairenin altına kayarak hemen gözden kaybolur ve yıldız tekrar doğunca o timsal de hemen dairenin üstüne çıkıverirmiş. Belli başlı yıldızların doğuşları ile batışları yalnız günün yirmi dört saatinde değil, aynı zamanda yılın devirlerine de bağlı olmak itibariyle son incelemelerde bu saatin bir harika olduğuna hükmedilmektedir.

Scanned by CamScanner

KONUŞAN SAATLER

Bugünkü Batı uygarlığı şimdiye kadar sanıldığı gibi eski Yunan ve Roma uygarlıklarının değil, *Batı Kaynaklarına Göre Batı Uygarlığının Kaynağı Olan İslam Uygarlığı* adındaki eserimizde tesbit ettiğimiz gibi, dünyayı cehalet karanlığından kurtaran İslam medeniyetinin mahsulüdür ve bugünün Batı âlimleri bu hakikatte artık birleşmektedirler.

O muhteşem İslam uygarlığında aklı hayretler içinde bırakacak harikalar vardır ve konuşan saatler harikası da işte onlardan biridir. Ali Mazahery'nin 16. baskısı 1951 tarihinde Paris'de yayınlanmış olan *La vie Guotidienne des Musulmans au Moyen âge* adındaki kıymetli eserinin 276-277. sayfalarındaki açıklamaya göre, bu saatlerde 'Automates' denilen 'robot'lar vardı ve bunlar belli zamanlarda hem konuşurlar, hem şarkılar söyleyip çalgılar çalarlardı. Bazı saatlerde de birer meyhane salonu görülür ve bu salonlardaki garsonlar belli zamanlarda müşterilerin kadehlerini doldururlardı. Bazılarında da birer bahçe görünür ve bu bahçelerdeki kuşlar saat başlarını ötüşerek bildirirlerdi. Endülüs'ün doğuyu da incelemiş olan en ünlü ediplerinden İbn-i Cübeyr, Şam'daki Cami-i Emevî'de görmüş olduğu muhteşem bir saati şöyle anlatır:

"Bu muazzam saat kubbeli bir saray şeklindeydi ve cephesinde günün on iki saatini temsil eden on iki pencere vardı. Bakır-

Scanned by CamScanner

dan yapılmış ve oval birer kemer üzerine konmuş iki şahin her saat başında boyunlarını eğip gagalarında tuttukları birer kurşun gülleyi aşağıya atarlardı ve bir madeni çanağa düşen bu gülleler o kapları uzun uzun çınlatırdı. İşte bunun üzerine günün o saatini temsil eden pencere birdenbire kapanır ve akşam olunca on iki pencere de tamamen kapanmış olurdu".

Gece saatlerini bildirmek için de aynı tertibat biraz sonra yeniden işemeğe başlar, fakat bu sefer içlerinden beyaz bir ışık yansıyan on iki pencerenin her biri her saat başında kırmızı bir ışık yansıtarak işlerdi.

Bütün bu saatlerin makina tertibatı hakkında yazılmış eski eserler de vardır.

Scanned by CamScanner

ESKİ BAYRAMLARDA MUAYEDE GARABETLERİ

Osmanlı tarihinin son devirlerinde halk arasındaki 'bayramlaşma' adetleri mühim bir değişikliğe uğramadığı halde, 'muayede' usulleri çok değişmiştir. Bayramlaşma ile muayede arasında mana bakımından hiçbir fark yoktur. Türkçe'deki bayramlaşma kelimesinin Arapça'daki karşılığı muayededir. Fakat Osmanlı teşrifatında aynı mefhumu ifade eden bu iki kelimenin Türkçesi halka ve Arapçası devlete hasredilmiştir. Bu bakımdan bayramlaşma demek, halkın Ramazan ve Kurban bayramlarında birbirini tebrik etmesi ve muayede demek de padişahla sadr-ı azam ve şeyhülislama muhteşem merasimle 'arz-ı tebrik' edilmesi demektir.

Bayramlaşma detlerimizin hemen hiç de değişmemesine karşılık, muayede usullerimiz bilhassa Tanzimattan itibaren tamamıyla değişmiştir. Bu değişikliklerin derecesini anlamak için Osmanlı Teşrifatname'lerine şöyle bir göz gezdirmek kafidir. Fransız Türkologlarından Jean Deny eski Osmanlı teşrifatının incelikleri itibariyle hiç bir millette misline tesadüf edilmeyecek kadar mükemmel olduğuna kanidir. Elimizdeki Teşrifatname'lere bakınca bu fikre hak vermemek kabil değildir. Yalnız muayede merasimine göz gezdirmek bile kafidir.

Scanned by CamScanner

Tanzimata kadar padişahtan başka sadr-ı azamla şeyhülislama da muayede merasimi yapıldığı halde, Tanzimattan sonra bu tabir yalnız padişaha hasredilmiştir.

Elimizdeki Teşrifatnamelerin en mühimmi, Vakanüvis Esat Efendi'nin *Teşrifat-ı Kadime* ismindeki eseridir. Diğer kaynakların da teyid ettiği bu kıymetli eserden anlaşıldığına göre, Ramazan bayramlarının muayede merasimi üç yerde, yani Bab-ı Âli'de, Bab-ı Meşihatte (Şeyhülislamlık) ve Topkapı Sarayında yapılırdı. Bu tarihi merasimin hayret edilecek tarafı, altı gün sürmesinde ve bilhassa bayramdan evvel başlamasında gösterilebilir. Ramazan içinde bayram tebriki az garabet değildir.

Ramazan'ın 26. günü başlayan muayede devresi iki safhaya ayrılabilir:

26 Ramazan'dan 29 Ramazan'a kadar dört gün süren birinci safha Bab-ı Âli ile Bab-ı Fetva denilen Meşihat dairesinde ve 30 Ramazan-ı Şevval arife ve bayram günleri cereyan eden ikinci safha da Topkapı Sarayındadır.

Tanzimattan itibaren bütün bu usuller değişmiş, Ramazan içinde muayede adeti kaldırılmış, merasim yalnız bayramın birinci günü olarak saraya hasredilmiştir.

Scanned by CamScanner

İSMAİL HAMİ DANİŞMEND

SELAM DEVRİMLERİMİZ

Biz her sahada devrimciyiz. Devrimcilikten anladığımız da örf, adet ve an'ane adına nelerimiz varsa hepsini birden atıp batı adetlerini, an'anelerini olduğu gibi kabul ederek birdenbire batılılaşıvermekten ibarettir! Bu suretle milli benliğimizi tamamıyla kaybetmiş olduğumuzun farkında bile değiliz. Halbuki körü körüne imrendiğimiz Batı milletlerinden hiçbiri kendi milli hüviyetinden tek bir zerre bile feda etmez; fakat biz manevi sahada her şeyimizi feda etmekle övünür dururuz! Bu özelliğimizin bir örneğini de selamlaşma sahasındaki inkılabımızla gösterebiliriz.

Dünyada bütün insanlığı içine alan umumi bir selam usulü yoktur: Bu vaziyet antropoloji ve etnoloji sahalarında bile ilmen tesbit edilmiştir. Mesela Tibetliler dillerini çıkararak selamlaşırlar! Yeni Zelanda'daki Maoriler de selamlaşmak için burunlarını sürtüştürürler! Bunlar bize ne kadar tuhaf gelirse, onlara da başka milletlerin selam şekilleri o kadar tuhaf gelir.

Eski Türk selamlarına gelince, bunlar gayet zarif iki mana ifade eden iki el hareketinden ibarettir. Bu iki hareketin ikisi de aynı elle, yani sağ elle yapıldığı için, esas itibariyle iki hedefe dayanan tek bir hareket sayılabilir. Birinci hedef kalptir. Atalarımız birbirleriyle selamlaşırken sağ ellerini kalplerinin üstüne koyduktan sonra göğüslerinde soldan sağa doğru bir işaret çeker-

Scanned by CamScanner

ler ve bu suretle selamladıkları kimselerin gönüllerinde yerleri olduğunu ifade etmiş olurlardı. En eski şekil işte budur; hatta Hakanlar bile tebalarının selamlarına böyle karşılık vermişlerdir. Bunun manası: "Sen benim kalbimdesin!" demektir, ikinci hareket de işte bundan doğmuş, kalp işaretiyle selamlanan kimseler: "Sen benim hem kalbimdesin, hem başımla berabersin!" şeklinde karşılık vermiş olmak için sağ ellerini, göğüslerinden sonra başlarını da göstermek üzere, alınlarına da çıkarmışlardır.

Son zamanlarda bizde 'temenna' adını alan bu ikinci şekil gittikçe birincisini, yani kalp işaretini zamanla unutturup tek selam şeklini almıştır. Batı milletlerindeki askeri selamın menşei de işte budur. Eskiden halkın 'temenna' diye söylediği 'temenna'nın son şekli iki hareketten mürekkeptir. Önce eli çeneye, ondan sonra da alnın ortasına götürmek âdettir. Bu iki hareketten birincisi, yani elin alından evvel çeneye değdirilmesi bir söylentiye göre eski kalp işaretinin sonradan değişmesidir. Bununla beraber elin göğüse götürülmesiyle verilen kalp selamı da büsbütün ortadan kalkmamış, köylülerle bazı din adamları ve umumiyetle tarikat mensupları arasında son zamanlara kadar devam etmiştir.

Biz şapkayı kabul edince, sokakta baş açmakla ve evlerde baş eğmekle selamlaşmayı onun gereği sandığımız için, zavallı 'temenna'mızı geçmişe doğru fırlatıp atıverdik ve attığımız şeyin milli bir an'anemiz olduğunun farkında bile olmadık!

Scanned by CamScanner

MİNARELERDE KANDİL DONANMASININ ÂDET OLMAYA BAŞLAMASI

Bu âdet Üçüncü Murad devrinde başlamıştır. Selanikî tarihine göre minareleri aydınlatma âdeti Hicretin 11-12 Rebiyülevvel 996, yani Miladın 9-10 Şubat 1588 Salı-Çarşamba gecesi Mevlid Kandili münasebetiyle Üçüncü Murad'ın bir "tezkere-i şerif"i üzerine başlamıştır. Bununla beraber bu Mevlid kandilinden evvel de minarelerin aydınlatılmış olduğuna ait muhtelif kayıtlara tesadüf edilmektedir.

Hatta padişahın iradesinde Rebiyülevvelde Mevlid; Recepte Regaib ve Şabanda Berat geceleri kandil yakılmasının âdet olması emredilmekte olmasına dayanan Hammer Mütercimi Atâ Bey: "Şu halde diğer dört gecede kandil yakılması zaten mutat olmakla kandil yanan gecelerin o zaman yediye çıktığı anlaşılır", şeklinde bir fikir yürütmektedir. Bununla beraber Üçüncü Murad'ın bu iradesi, o zamana kadar kandil gecelerinde yapılan minare donanımlarına ilk defa olarak resmi bir mahiyet vermek maksadıyla da izah edilebilir.

Scanned by CamScanner

ESKİ LÂKAPÇILIĞIMIZ

Bir dergi makalesinde soyadları kanunundan önce bizde aile adı kullanmak âdeti olmadığından ve hatta birçok ailelerin adsız olduğundan söz edilmişti. Bu iddia tamamıyla yanlıştır.

Anadolu'da soyadı kullanmak âdeti hem daimî, hem umumîdir. Bu milli âdetimiz çeşitli sebeplerden dolayı yalnız İstanbul'da gevşemiş ve hele Tanzimat'tan sonra hemen hiç kalmamıştır.

Osmanlı başkentinde böyle bir durumu meydana getiren sebeplerin en önemlisi, Müslüman olmalarından itibaren eski soyadlarını kullanmayan devşirme devlet adamlarının yeni lâkaplarla anılmasında gösterilebilir. Yüzyıllar boyunca bu âdet o kadar genelleşmiştir ki, soyadları bulunan Türkler bile kişisel lâkaplarla anılmaya başlamış ve bu suretle İstanbul'da lâkap, soyadını yavaş yavaş unutturmuştur.

Aynı bir devirde yaşayan onbeş - yirmi Mehmed Paşa yahut Ahmed Bey birbirinden nasıl ayırt edilebilecektir? Halkın zekâsı bu zor işi her birine bir lâkap takmakla halletmiş ve bu lâkaplardan bazıları evlada intikal etmek suretiyle soyadı şeklini bile almıştır.

Lâkaplar genellikle memleket, memuriyet, sanat, milliyet ve herhangi bir kişisel özellik belirtisidir. Meselâ sadrazamlar içinde lâkapsızı hiç yok değilse de pek azdır.

Scanned by CamScanner

Amasyalı Bayezıd Paşa, Sokullu Mehmed Paşa, Kanijeli Siyavuş Paşa, Ohrili Hüseyin Paşa ve Merzifonlu Kara Mustafa Paşa gibi memleketlerin adıyla anılanlara karşılık Hadım Ali, Hadım Sinan, Semiz Ali, Öküz Mehmed, Topal Receb, Tabanı Yassı Mehmed, Boynu Eğri yahut Boynu Yaralı Mehmed, Bekri Mustafa, Kara Davut, Kara Murad, Sarı Süleyman, Güzelce Ali, Sürmeli Ali ve Elmas Mehmed Paşalar gibi maddî ve bedenî özellikleriyle anılanlar da vardır. Rum Mehmed, Frenk İbrahim, Çerkeş Mehmed, Gürcü Mehmed ve Ermeni Süleyman Paşalar da milliyetleriyle anılırlar. Eski sanat ve maharetleriyle anılanlar içinde de Cerrah Mehmed, Yemişçi Hasan, Kemankeş Ali ve Zurnazen Mustafa Paşalar vardır.

Yalnız Sadrazamların değil, diğer vezirlerle devlet adamlarının, ulema sınıfının ve hatta esnafın bile lâkapları vardır. Meselâ ünlü Şeyhülislâm Zenbilli Ali Efendi'nin lâkabı, fetva isteyen kimselere kolaylık olmak üzere penceresinden daimî surette bir zenbil sarkıtma itiyadından kinayedir. Yekçeşim Hüseyin Efendi adında tek gözlü bir Şeyhülislâm'a da rastlanır. Baş Defterdarlar, yani Maliye Bakanları içinde gençliğindeki oburluğu ile meşhur Yahni Kapan Abdülkerim Paşa, Nazlı Mahmud Çelebi, Şeytan İbrahim Paşa, Kıtlık Şenliği Fındık Mehmed Paşa, Kel Yusuf Efendi, Kirli İsmail Efendi ve Mezbele Turpu Mahmud Paşa gibi tuhaf lâkapları ile tarihe aksetmiş olanlar da vardır. Derya Kaptanları içinde de Uzun Piyale Paşa, Bıyıklı Mustafa Paşa, Serhoş Ahmet Paşa, Palabıyık Yusuf Paşa ve Aşçı Mehmed Paşa ve saire sıralanır.

"Yiğit lâkabıyla anılır" sözü herhalde işte bu eski âdetle ilgili olsa gerektir.

Scanned by CamScanner

İLK BORÇLANMAMIZIN TARİHİ

Osmanlı hükümeti çöküş yıllarında mali zorluk içinde bocaladıkça 'Akçe teftişi' ve ağır vergiler çıkarılması gibi tedbirlere başvurmuş, bu yüzden birçok isyanlar çıkmış, fakat Kırım Savaşı'na kadar hiçbir zaman dışarıdan borç alınmamıştır. Nihayet o savaşın ağır masrafları Bab-ı Âli'yi ilk defa olarak dışarıdan para bulmaya mecbur ettiği için, 28 Haziran 1855 Perşembe günü Londra'da yapılan beş maddelik bir anlaşma ile o zaman müttefiklerimiz olan İngiltere ve Fransa'dan beş milyon İngiliz altını borç alınmış ve bu borç için yüzde dört faizle yüzde bir amortisman kabul edilmiştir. Devletin bütün geliri ve özellikle Mısır haracı ile İzmir ve Suriye gümrüklerinin geliri de karşılık gösterilmiştir.

Her yıl 25 Haziran ve 25 Aralık günleri de faiz ve amortisman hesaplarının ödeme vadeleridir. İşte o tarihten bu 1964 yılına kadar geçen 109 yıl maliye tarihimizin borç alma devri demektir.

Scanned by CamScanner

ÇOK TUHAF BİR SİYASİ KEHANET

İkinci Abdülhamid devrinde Osmanlı İmparatorluğu'nu inceledikten sonra 1901 tarihinde *Chretiens et Muslmans* adında bir eser yayınlamış olan Fransız yazarlarından Ludovic de Contenson'un bu siyasi eserinin 138. sayfasında hayret edilecek bir kehanete tesadüf edilir. Dünyanın üç kıtası ile Akdeniz adalarına yayılmış ve artık çöküş haline gelmiş olan Osmanlı ülkesindeki Müslüman ve Hıristiyanlara nisbetle Türk milletinin pek az bir azınlık halinde kaldığından bahseden zeki yazar, bir kehanete benzeyen bu görüşünü aynen işte şöyle ifade etmektedir:

"Eğer Türk kavmi bir millet olarak yaşamakta devam etmek istiyorsa, kendisi için yegane selamet yolu Osmanlıların asıl vatanlarına çekilmekten, yani Asya'da Anadolu ile Avrupa'da İstanbul ve havalisinde yaşamaktan ibarettir".

Bu kehanet aynen tahakkuk etmiş değil de nedir?

Scanned by CamScanner

ESKİ VE YENİ TOPKAPI SARAYLARI

İstanbul'un fethinden itibaren muhtelif padişahların yaptırdıkları binalardan mürekkep olan Topkapı Sarayı'nın iki devri vardır. Bunun sebebi IV. Mehmed yani Avcı Sultan Mehmed devrinde çıkmış büyük bir yangındır. Miladın 1665 yılı 24 Temmuz Cuma günü büyük yangın çıktığı zaman padişah İstanbul'da değil, Edirne'dedir.

Şimdiki Üniversite binasının yerinde bulunan ve 'Eski Saray'a nisbetle 'Yeni Saray' denilen Topkapı Sarayı'nın bir cariye tarafından kundaklanarak yakıldığı IV. Mehmed'e derhal bildirilmiş ve işte bunun üzerine o müthiş cariye İstanbul'dan Edirne'ye gönderilip orada idam edilmiştir.

Eski Topkapı Sarayı'nın o badirede yanan kısımları 'Harem Dairesi', 'Adil Köşkü', 'Divan-ı Hümayûn', 'Hazine', 'Defterhane', 'Darüssaade Kapısı', 'Valide Sultan' ve 'Karaağalar' daireleriyle 'İç Mutbah'tır. Netice itibariyle Topkapı Sarayı'nın eski halinden hemen hiçbir şey kalmamış demektir.

Hatta Harem halkı derhal Eski Saray'a nakledilmiş ve Sultan Mehmed'in iradesiyle Topkapı Sarayı yeniden yapılmaya başlanarak Hicretin 1079, Miladın 1668-1669 tarihinde ikmal edilmiştir. Bugünkü Topkapı Sarayı işte odur. Fakat acaba eskisi ile yenisi birbirinin tamamıyla aynı mıdır? İşte bu hususta katî bir hüküm vermek kabil değildir.

Scanned by CamScanner

TÜRKİYE'YE REHİN VERİLEN FRANSIZ DONANMASI

Bu emsalsiz rehin Kanunî devrindedir ve 1553 yılı 1 Şubat Çarşamba günü İstanbul'da imzalanan bir himaye antlaşması gereğince Fransa'nın Türkiye'ye vereceği tazminata karşılık Fransız donanması Türklere rehin edilmiştir.

Meşhur Almanya İmparatoru ve İspanya Kralı Charles-Quint'e karşı Kanunî Sultan Süleyman'ın himayesi altında olan Fransa Kralı Birinci François 1547 yılı 31 Mart Perşembe günü ölmüş ve o tarihte yerine geçen oğlu Henri II. hem Almanlarla mücadele, hem Türklerden yardım isteme siyasetlerine babasından varis olmuştur.

İşte bundan dolayı İstanbul'daki Fransa Sefiri d'Aramont yeni bir antlaşma imzalamaya çalışmış ve nihayet yukarıda tarihini belirttiğimiz gün İstanbul'da imza edilen himaye antlaşması gereğince Fransa Devleti o zamana kadar gördüğü yardımlar karşılığında Türk Hazinesine 300.000 altın tazminat vermeyi kabul edip bu borcun ödenmesine kadar harp emirlerini Türk donanmasına rehin bırakmıştır!

Birçok Fransız kaynaklarının milli hislerle yazmadıkları bu rehinli himaye antlaşmasının imzasından dört buçuk ay sonra, yani 1553 yılının 15 Haziran Perşembe günü Türk tarihinin en

Scanned by CamScanner

büyük denizcilerinden Turgut Reis işte o Fransız donanmasını da emrine alarak Fransa'yı korumak için Akdeniz seferine çıkmıştır. Sonraları gerileme devrimizden istifade ederek Türkiye'ye karşı hemen her vaziyette cephe almış olan Fransa, işte böyle bir Fransa'dır!

Scanned by CamScanner

HAZAR DENİZİ'NDE TÜRK DONANMASI

Azamet devrimizde Türk donanmasının hakim olduğu denizler umumiyetle şöyle sıralanır: Akdeniz, Karadeniz, Marmara Denizi, Adriyatik Denizi, Kızıl Deniz, Umman Denizi ve ayrı bir deniz sayılan Basra Körfezi... Fakat bunda bir eksik vardır: Bu yedi denize Hazar Denizi de ilâve edilmelidir. İşte bu suretle toplam sekizi bulur.

Hazar Denizi'ndeki Türk donanması Üçüncü Murad devrinde kurulmuştur. O sıralarda İran ve havalisine hakim olan Safevîlere karşı zaferleriyle ünlü Dağıstan ve Şirvan Serdarı Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa'ya yazdığı bir tezkerede Demirkapı (Derbent) kalesinin mükemmel bir deniz üssü olacağından bahsedilerek:

"Yirmi kıta miktarı kadırgalar yapılıp levazım ve mühimmatı ol canipten irsal olunursa Bahr-i Kulzum'a (Hazar Denizi) ve ona dahil olan enhar kenarlarında nice vilâyetler fetholunup kabza-i teshire gelirdi." deniliyordu[27].

Osman Paşa'nın işte bu teklifi üzerine Hazar Denizi'nde kurulacak ilk Osmanlı Donanmasının yirmi gemiden kurulu olma-

27 "Yirmi kıta kadar kadırgalar yapılıp gerekli olan malzemeleri o taraftan gönderilirse Hazar Denizi ve ona dökülen nehirler kenarlarında nice bölgeler fetholunup ele geçirilirdi". [Hn.]

Scanned by CamScanner

sı kararlaştırılmış, bunların kaptanlarıyla topçuları ve tayfaları ve her türlü levazımı Kefe'ye gönderilmiş ve Azak Sancak Beyi Mehmed Bey de 1579 yılı 27 Ağustos Perşembe günü Şirvan Beylerbeyliği ile Hazar Kaptanlığına tayin edilmiştir. Bu yeni amiralliğin ünvanı resmi vesikalarda "Bahr-i Kuzlum Kaptanlığı" ve muhtelif tarih kaynaklarında da "Demirkapı Kaptanlığı" ve "Bahr-i Şirvan Kaptanlığı" gibi şekiller almaktadır. Sonraları daha fazla gelişen Hazar denizciliği işte böyle kurulmuştur.

Scanned by CamScanner

İSTANBUL'UN ASAYİŞ TARİHİ

Türkler ismindeki eserimizde, muhtelif yüzyıllara ait vesikalarla tesbit ettiğimiz gibi, eski Türkler, yeryüzünün en yüce ahlâklı insanlarıdır ve bu yücelik asırlarca Avrupa'yı hayran etmiştir. Ancak, bu meselede dikkat edilecek mühim bir nokta vardır:

Eskiden "Memalik-i Osmaniye" denilen ve dünyanın üç kıtasıyla adalarına yayılan muazzam imparatorlukta, Türklerden başka birçok Avrupa, Asya ve Afrika milletleri vardır ve onların ahlâk bilimi Türk ahlâkı seviyesinde değildir. Bilhassa Balkan milletleri o bakımdan çok aşağı bir seviye ile şöhret bulmuşlardır. O zamanki İstanbul, işte bütün bu unsurların müşterek davet merkezi olmak itibariyle Osmanlı payitahtı mütemadiyen her taraftan gelen nüfus akınlarına maruz olmuş ve asayiş meselesi bu vaziyetten doğmuştur.

Fatih'in fethinden itibaren asayiş meselesi yüzyıllarca İstanbul Hükümeti için mühim bir dert halini almıştır. Bu tarihi baş derdinin en mühim sebepleri taşra işsizlerinin iş bulmak için İstanbul payitahtına hücumu; fazla kazanç hülyasına kapılan veyahut çökme devirlerindeki 'avarız' vergisinden kurtulmak isteyen köylünün, çiftini-çubuğunu bırakıp İstanbul'a can atması ve imparatorluğunun her tarafındaki yetmiş iki buçuk millet serserilerinin de en kalabalık ve en zengin şehri, sanatlarının icrası-

Scanned by CamScanner

na en elverişli saha saymaları gibi şeylerdir. Bu değişik gurupların en kalabalığı 'Çift Bozan' denilen köylü bozuntusu ve çiftçi takımıdır.

Bütün bunların İstanbul'a akın etmeleri Osmanlı idaresi için birkaç türlü derdin bir araya gelmesi demektir. En başta payitaht düzenliğinin bozulması gelir. İstanbul nüfusunun kabarıp durması çok defa yiyecek-içecek sıkıntılarına da sebep olmuştur; bilhassa 'Çift Bozan'lığın artması, taşra vergisine de tesir ettiği için Hazinenin zarara girmesi demektir.

Tarihte çift bozanlarla asayiş bozan serserilere karşı Osmanlı idaresinin yüzyıllarca devam eden mücadele esasları şöye sıralanabilir:

Çift bozanlar mütemadiyen köylerine iade edilir.

Köyüne dönmemiş çift bozanların mükellef olduğu vergiyi bütün köylüler müştereken ödemek mecburiyetindedir.

Taşralarda valiler göç akımlarını önlemekle mükelleftir.

İstanbul'da beş yıldan fazla kalıp yerleşmiş işsizlerle taşralılar birer kefil göstermek mecburiyetindedir. Kefilin cezası kürektir.

Meyhane ve bozahane gibi eğlence yerlerine kıyafeti ve hali şüpheli kimselerin kabul edilmesi yasaktır.

Hanlarda bekar odaları sık sık teftiş edilir.

Şehrin her tarafında mütemadiyen gece devriyeleri gezdirilir.

Üçüncü Murad devrinden itibaren sokak ve mahalle kapıları yapılmış ve kapılar kapattırılmıştır.

Hicri 987, Miladi 1578 tarihli bir fermanda İstanbul kadısına şehrin "her mahallesinde ve sokak başlarında mahalle kapuları bina olunup köşebend olmak mehammdan olmağın" derhal inşaata başlanması emredilmiştir.

Birçok Avrupa seyyahlarının imrendikleri eski İstanbul asayişi işte böyle temin olunmuştur.

Scanned by CamScanner

İLK PAŞA

Paşa hangi kökten çıkmıştır ve asıl manası nedir?

Bu hususta birtakım görüşler ileri sürmekle yetinilmiş, fakat hiçbir kesin netice elde edilememiştir. Eski yazıdaki en eski imaları 'Beşe' ve 'Başa' şeklindedir. Onun için Ahmed Vefik Paşa'nın *Lehçe-i Osmanî*'sinde "Beşe" şekli esas kabul edilir ve manası da bazı vezirler ve emirlere mahsus ünvan diye anlatılır. Fakat bu bir tahminden başka bir şey değildir. Şemseddin Sami de *Kamus-ı Türkî*'sinde 'Başağa' şeklinde bir terkiple izah etmekte, fakat hiçbir kaynak göstermemektedir. Yine aynı kaynağa göre bir de Acemcenin 'Payişah; Padişahın ayağı' terkibinden türemiş olduğu iddia edilmişse de bu görüş çok zayıftır. Yani mesele henüz kesin surette halledilmiş değildir.

Lûgat bakımından olduğu gibi tarih bakımından da mesele ihtilaflıdır. Osmanlı tarihinde ilk paşa kimdir? Anlaşmazlık işte bu noktadadır. Klasik anlayışa göre ilk paşa Osman Gazi'nin oğlu ve Orhan Gazi'nin büyük yahut küçük kardeşi olan ilk Osmanlı veziri Alâeddin yahut Ali Paşa'dır. Rivayete göre babası öldüğü zaman beylik kendisine geçtiği halde büyük bir feragat göstererek Orhan Bey lehine haklarından vazgeçip, kardeşine vezir olarak, ilk devlet kuruluşunu meydana getirmiştir. Kuruluş işini başardıktan sonra vezirlikten bile istifa edip Bursa'da veyahut zayıf bir rivayete göre de Biga'da oturmuş olduğundan bah-

Scanned by CamScanner

sedilir. En kuvvetli rivayete göre Hicretin 732 ve Miladın 1331 tarihinde vefat etmiştir.

İşte bu klasik anlayışa karşılık bir de son incelemelerin verdiği bazı neticeler vardır. Birtakım vakıf kayıtlarına dayanan ve henüz kesin bir mahiyet alamayan bu yeni incelemelere göre bi-ri Osman Gazi'nin oğullarından bir Alâeddin Bey ve bir de Orhan Gazi'nin veziri olup hanedana mensup olmayan diğer bir Alâeddin Paşa vardır. Bu iki Alâeddin'in birincisi beylerbeyi, ikincisi vezirdir. Osman oğlu Alâeddin'in ünvanı "Bey", vezir Alâeddin'in ünvanı "Paşa"dır.

Osmanlı kaynaklarında işte bu iki Alâeddin'in birbirine karıştırılmış olması lazım gelir. Çünkü Osmanlı tarihleri Fatih devrinden itibaren yazılmıştır. Bursa'da öldüğü veyahut bir savaş meydanında şehit olduğu rivayet edilen Alâeddin Bey'in mezarı Bursa'daki Osman Gazi türbesindedir. İşte bu karışık duruma göre ilk paşa olan Alâeddin'in hangi Alâeddin olduğu henüz kesin surette tespit edilememiştir.

Scanned by CamScanner

AYASOFYA'DAKİ TÜRK ESERLERİ

Fatih'in Fetih sembolü olarak camiye çevirdiği Ayasofya esas itibariyle bir Bizans yapısı olmakla beraber, bugünkü halini Türkler tarafından yapılmış ilavelere borçludur. Fatih devrinde yalnız bir minare ile bir medrese yapılmıştır. Oğlu İkinci Beyazıd bir minare daha ilave etmiş ve nihayet 1573 tarihinde İkinci Selim'in emriyle caminin sağlamlaştırılması için setler yapıldığı gibi, iki minare daha eklenmiştir. İşte böylece minareleri bundan dört yüzyıla yakın bir zaman önce dördü bulmuş demektir.

İkinci Selim'in oradaki muhteşem türbesinin de işte o sırada kendi hayatında yapılmaya başlanmış olduğu rivayet edilir. Tamamlanması 1574 tarihine rastlayan ölümünden sonradır. Türbe kapısındaki çini kitabeye göre Hicretin 984 ve Miladın 1576 tarihinde, yani İkinci Selim'in ölümünden iki yıl sonra bitirilmiş olduğu anlaşılmaktadır. İşte böyle medrese, türbe ve minarelerle İslâm üslubu almış olan bir mabedin nihayet bir Bizans müzesi haline getirilmiş olmasına sanat bakımından bile hayret etmemek kabil midir?

Scanned by CamScanner

ON İKİNCİ ASIRDA FESLİ TÜRKLER

Bizim bildiğimize göre memleketimizde fes giyme âdeti İkinci Mahmud devrindeki kıyafet inkılâbından evvel kararlaştırılmıştır. Halbuki ondan, ondokuzuncu yüzyıldan yedi yüzyıl önce de fes giyildiğini gösteren tuhaf bir vesika vardır.

Bu vesika, onüçüncü Haçlı Seferi'ne katılmış olan İngiltere Kralı Richard Ceur de Lion (Aslan Yürekli Rişar)'ın maiyetinde o sefere katılmış olan Fransız şairlerinden Ambroise'ın 'L'Estoire de la Guerre Sainte' ismindeki şiiridir. Bu şiirinde bizzat şahit olduğu Akkâ Savaşını anlatan şair, Haçlılara karşı şehri müdafaa eden Türkleri tasvir ederken: "Kırmızı serpuşları ile olgun kiraz ağaçlarına benzediklerinden" bahsetmektedir!

Meselâ Fransa Enstitüsü azasından tarihçi Funck Brentano'nun 1914'te yayınlanan *Les Croisades* ismindeki Haçlılar tarihinin 101. sayfasında bu eski Fransızca şiirin işte o mısralarına dayanarak Akkâ'yı müdafaa eden Türklerin 'fez rougé' (kırmızı fes) giymiş oldukları ehemmiyetle tasrih edilmektedir! Fakat acaba o fesler nasıl feslerdir?

Scanned by CamScanner

AYRILIK ÇEŞMESİNİN ALTIN VE GÜMÜŞ TASLARI

Sultan Aziz'in tahta çıkışından beş ay sonra Keçecizade Fuad Paşa ilk sadaretine tayin edilir edilmez ilk iş olarak devletin içinde bulunduğu malî buhranın giderilmesine bir çare aramaya başlamıştır. Kırım Muharebesi'nden itibaren gittikçe şiddetlenen bu müthiş buhran o zaman "kaime" denilen kağıt paraların kıymetten düşmesine sebep olduğu için Maliye kadar piyasa da sarsılmıştır.

İşte bundan dolayı, Fuad Paşa, saraylarda bulunan altın ve gümüş kapların bile darphaneye devredilip kağıt yerine madeni para basılmasını ilk tedbir olarak ileri sürmek mecburiyetinde kalmıştır. Sultan Aziz, Paşa'nın bu teklifine hayret edip:

"Nasıl olur! Sultanların seyir yerlerinde su içtikleri gümüş tasları da mı ellerinden alacağız?" deyince Büyük Fuad Paşa'nın pervasızca verdiği cevap meşhurdur:

"Hay hay efendim, onları da alırız! Allah göstermesin Devlet-i âliyyenize bir fenalık gelip de Efendimiz başımızda olarak ve kullarınız da rikâb-ı hümayûnunuza sarılarak Konya Ovası'na doğru giderken sultan efendiler bu taslarla ayrılık çeşmesinden

Scanned by CamScanner

mi su içecekler? Efendimiz vâris-i saltanatsınız. Lakin bir borçlu Türkiye'ye vâris oldunuz!"[28]

Nihayet bu müthiş buhran, o sırada Londra'dan borç alınan sekiz milyon İngiliz altını ile giderilmiş ve işte o sayede 1862 yılı 1 Temmuz Salı günü "kaime"lerin yok edilmesine başlanmıştır.

28 Hay hay efendim onları da alırız. Allah göstermesin, büyük devletinize bir fenalık gelip de Efendimiz başımızda olarak ve biz kullarınız da eteklerinize sarılarak Konya Ovası'na doğru giderken Sultan Efendiler bu taslarla mı Ayrılık Çeşmesi'nden su içecekler? Efendimiz saltanatın varisisiniz. Lakin bir borçlu Türkiye'ye varis oldunuz.

Scanned by CamScanner

KADIKÖY HANGİ KADI EFENDİNİN KÖYÜDÜR?

Kadıköy ve daha doğrusu 'Kadıköyü' semtinin Bizanslılar devrindeki ismi 'Khalkidon'dur. Bu isim Fransızcada 'Calcédione' ismini almıştır. İşte bundan değiştirilerek eski Türkler, İstanbul'un fethinden evvel buraya 'Kalca' (dünya) demişlerdir. Çünkü Üsküdar ve Kadıköy havalisinin Osmanlılar tarafından fethi İstanbul'dan 101 yıl önce 1352 tarihine tesadüf eder. Yine Bizans devrinde bir de 'Prokeratis' ismi vardır. Bunlardan 'Khalkidon' Yunancada 'Bakır diyarı' manasına gelir ve madenleriyle tefsir edilir. 'Prokeratis' ismi de 'Haliçten evvel' demektir.

Kadıköy Miladdan önce 675 tarihinden tesis edilmiş olduğuna göre 1965 yılında 2640 yaşına basmış demektir. İstanbul fethinden itibaren 'Kadıköy' isminin yerleşmesi hakkında iki rivayet vardır: Bunların birincisi ilk İstanbul kadısı Hızır Bey Çelebi'ye arpalık olarak verilmiş olması ve ikincisi de şimdiki Osmanağa Camiinin yerinde Kadı Mehmed Efendi isminde bir zatın eskiden bir mescit yaptırmasıdır. Fakat birinci rivayet daha kuvvetlidir.

İlk İstanbul Kadısı olan Celâlzade Hızır Bey Çelebi, Osmanlı tarihinin en meşhur ve en mümtaz âlimlerindendir. Meşhur Nasreddin Hoca'nın sülâlesinden olduğu rivayet edi-

Scanned by CamScanner

lir. Sivrihisar kadısı Molla Celâleddin Ali'nin oğlu ve *Tazarruat* sahibi büyük ve meşhur münşi (nesir yazı yazan) Sinan Paşa'nın babasıdır.

Hızır Bey Çelebi memleketinde ve daha bazı yerlerde kadılık ve Bursa'da müderrislik etmiş ve Osmanlı kültüründe mevki sahibi birçok talebe yetiştirmiştir. Arap, Acem ve Türk dillerinde zarif şiirleri vardır. Gençliğinde askerlik mesleğinde bulunduğu da rivayet edilir. Hızır Bey, kendi zamanında "ilim dağarcığı" diye şöhret bulmuştur. Fakat ilminin yüksekliği kadar ahlâkı ile adaletinin ciddiyetiyle de meşhurdur. Hatta İstanbul kadılığı esnasında Fatih'i mahkemeye davet edip mühim bir davada mahkûm etmekte bile tereddüt etmemiştir! Kadıköy isminin teşekkülüne sebep olan Hızır Bey Çelebi altı yıl İstanbul kadılığı makamına şeref verdikten sonra Hicretin 868 ve Miladın 1459 tarihinde vefat etmiştir. Herhalde Kadıköy onunla iftihar etmelidir.

Scanned by CamScanner

MİLLETLERİN SAADETLERİNİ TEMİN EDEN ŞEY NEDİR?

Osmanlı tarihinin azamet devrine tesadüf eden ilk üç yüzyıldaki büyük şeyhülislâmlar umumiyetle hak ve adalet kahramanları şeklinde sıralanır. Padişahların mutlakıyetini kanun zihniyetiyle tahdid eden (sınırlayan) bu nuranî silsile içinde Şemseddin Fenârî gibi mahkemede Yıldırım Bayezıd'ın şahitliğini bazı sebeplerle yüzüne karşı reddeden; Molla Fahreddin gibi İkinci Murad'ın yapmak istediği tahsisat (ödenek) zammını "israf" diye kabul etmeyen; Molla Güranî gibi Fatih'in bir fermanını kanuna aykırı bularak yırtıp attıktan başka, getiren çavuşu sopa ile kovan; Zenbilli Ali Efendi gibi İkinci Bayezıd'ın bir mülâkat istediğini reddettikten sonra Yavuz Sultan Selim'le çok şiddetli bir vazife ve selâhiyet münakaşasından sonra selam bile vermeyerek çıkıp giden ve o Padişah'ın aşırı icraatına şiddetli itirazlarıyle mani olan hak ve kanun müdafileri vardır.

Bunlardan Molla Güranî'nin Fatih Sultan Mehmed'i Saltanat ihtişamından dolayı tenkit ederek: "Libâsın (giysin) haram, taamın (yediğin) haram!" diye yüzüne karşı çıkıştığından bahsedilir. Bugün bu sözü küçük bir memura bile söylemek kabil değildir. İngiliz Adliyesi'nin ıslahında, eski Osmanlı adliyesinin örnek tutulması işte bundandır.

Herhalde Milletlerin saadet ve azameti kâğıt üstündeki kanunlara değil, o kanunları tatbik edecek insanların seviyeleriyle zihniyetlerine tabidir.

Scanned by CamScanner

ŞURA-YI DEVLET ADINDAKİ İLK MİLLET MECLİSİ

Bizde genellikle ilk Millet Meclisi denilince, İkinci Abdülhamid devindeki ilk Meşrutiyette toplanan "Meclis-i Mebusan" anlaşılır. Bu anlayış pek doğru değildir. Çünkü 1877 yılı 19 Mart Pazartesi günü açılan o ilk "Meclis-i Mebusan"dan dokuz yıl önce Sultan Aziz devrinde, Sadrazam Âli Paşa'nın beşinci ve sonuncu sadareti sırasında ve 1868 yılı 10 Mayıs Pazar günü Bab-Âli'deki hünkar dairesinde "Şura-yı Devlet" adında bir Millet Meclisi açılmıştır. O sırada Sultan Aziz Avrupa gezisinden aldığı ibret derslerinin verdiği bir uyanış içindedir ve Londra'da ziyaret ettiği Avam Kamarası'nın müzakereleri onun üzerinde müsbet tesirler bırakmıştır. Bazı Batı kaynaklarında Âli Paşa'nın işte bu uygun ortamdan faydalanmış olduğundan bile söz edilir. Genel kurulundan başka, encümen mahiyetinde beş dairesi de bulunan bu ilk "Şura-yı Devlet" ilim âlemince bir çeşit "Millet Meclisi" sayılır.

Engelhardt'ın *La Turquie et le Tanzimat* adındaki eserinde "iptidaî bir Meclis-i Mebusan" ve "Meşrutiyete doğru ve küçük bir tecrübe" sayılmaktadır. Teşrii selahiyetlerden başka bütçenin tanzimi bile bu Meclise aittir. Memleketin her tarafını ve bütün milletleri temsil etmesine özellikle önem veren Sultan

Scanned by CamScanner

Aziz'in: "*Kim olursa olsun, hangi millete mensup bulunursa bulunsun, bütün erbab-ı iktidarın şura-yı devlete dahil olmasını isterim! Şura-yı devlet Suriyelilerin, Bulgarların, Boşnakların ve bütün anasırın erbab-ı iktidarı için müşterek bir merkez olmalı ve bu erbab-ı iktidar vükelaya yardım etmelidir!*" dediğinden söz edilir.

Meclis üyelerinin bir kısmı Hükümet tarafından tayin edilmiş olmakla beraber, önemli bir kısmı da vilayetlerin temsilcilerinden oluşmuştur ve hatta 'mebus' kelimesinin ilk defa işte bunlara tatbik edilmiş olduğu hakkında bile bir rivayet vardır. Bu Milli Şura-yı Devletin vilayet genel meclisleriyle el birliği de temin edilmiş ve bu meclislerin her birinden 3-4 mümessil gelmesine karar verilmiştir.

Vilayetlerden gelen üyeler yola çıkarken halkın çok heyecanlı gösteriler yaptığından ve bütün milletlerin çok memnun olduğundan söz edilir. Nihayet yukarıda tarihini yazdığımız gün açılış töreni yapılmış ve bu münasebetle Bab-ı Âli'ye gelen padişah, sonradan yanmış olan "Hünkar dairesi"nin anfiteatr şeklinde hazırlanan büyük salonunda söylediği nutukta son derece önemli bir noktaya değinerek: "*Teşkilat-ı Cedide, kuvve-i icraiyyenin kuvve-i adliyye, diniyye ve teşriiyyeden tefriki esasına müstenittir!*"[29] demek suretiyle yalnız "tefrik-i kuva"[30] esasına değil, devlet işlerine dinle dünyanın ayrıldığına bile temas ederek, yani teşkilatı laikliğe doğru büyük bir adım şeklinde tarif etmiştir.

İşte bundan dolayı bütün ruhani reisler padişaha teşekkürlerini arz ettikten başka, Avrupa'nın en önemli devlet adamlarından da Bab-ı Âli'ye tebrik telgrafları gelmiştir.

Böyle bir Şura-yı Devletin hukuki mahiyeti nasıl tarif edilebilir? Herhalde klasik manasıyla her türlü evsafı haiz bir Millet

29 "Bu yeni teşkilat, yürütme gücünün adliyye, diniyye ve kanun koyma gücünden ayrılması esasına dayanmaktadır". [Hn.]

30 Kuvvetlerin ayrılması. [Hn.]

Scanned by CamScanner

Meclisi olmadığı muhakkaktır. Fakat o manasıyla bir Şura-yı Devlet (Danıştay) olmadığı da gün gibi meydandadır. Herhalde Engelhardt en uygun tarifi yapmış sayılabilir:

Bu bir "iptidai Meclis-i Mebusan" demektir. Tanzimatın Meşrutiyete doğru yaptığı bu büyük hamlenin bizde ne yazık ki layıkı ile incelenmemiş olması demokrasi tarihimiz için çok acı bir noksanlıktır.

Scanned by CamScanner

TÜRK BAYRAĞINA KONULAN HAÇ FACİASI

Şimdi bizde 'Batıcılık' denilen sonsuz batı hayranlığının Tanzimattan sonraki ilk mümessillerinden biri de Mithat Paşa'dır. Onun bu Batıcılığı, Müslüman Türklüğün üstünde ve 'Osmanlılık' adı altında bir nevi milliyetler milliyeti kurulabileceğine kani olacak dereceleri bulmuştur. İşte bu kanaatinden dolayı Türk bayrağının milli kutsallığını bile bozmaya kalkışmaktan çekinmemiştir! Bu unutulmaz faciayı bizzat kendisi öğüne öğüne anlatır: Bosna-Hersek meselesi münasebetiyle Avusturya hariciye nazırı kont Andrassy'nin neşrettiği bir beyannamede hilâl ile salibin bir bayrakta birleşemeyeceğinden mecazi bir şekilde bahsetmesine karşı Türk bayrağına hemen bir haç ilave ediveren Mithat Paşa, bu müthiş hareketini 1325'de neşrolunan iki ciltlik hatıratının *Tabsıra-i İbret* ismindeki birinci cildinin 182. sayfasında kendisinden alelusul bir üçüncü şahıs gibi hürmet ve takdirle bahsederek işte şöyle anlatmaktadır:

"*Midhat Paşa mücerret bu dâvayı mükezzib olmak ve eser-i fiilisini göstermek için Hıristiyandan bir tabur gönüllü askeri teşkil ederek ve sancaklarında ay-yıldızın yanına bir de salip ilâve eyleyerek ta-*

Scanned by CamScanner

bur-ı mezkûr Dersaadet'te cümlenin manzur ve meşhudu olduktan sonra Niş fırka-i askeriyesine göndermiştir"[31].

Bir milletin bayrağını hiçbir devlet adamının kendi keyfî kararı ile değiştirme selahiyeti yoktur. Bilhassa Haçlı ordusu savaşlarındaki zaferleriyle dünyaya ün salmış olan Türk milletine böyle bir muamele nasıl reva görülebilir?

O, feci bayrak İstanbul sokaklarında gösterilirken kimbilir ne gözyaşları dökülmüştür!

31 "Mithat Paşa sırf bu davayı yalanlamış olmak ve uygulamasını göstermek için Hıristiyanlardan bir tabur gönüllü asker oluşturarak ve sancaklarında ay-yıldızın yanında bir de haç ekleyerek sözü geçen taburu, İstanbul'da herkes gördükten sonra Niş askeri tümenine göndermişti".

Scanned by CamScanner

ZAVALLI ENCÜMEN-İ DÂNİŞ!

Memleketin muhtaç olduğu bir akademi diye kurulan "Encümen-i Dâniş" iki sebepten dolayı zavallıdır. Bunlardan biri bugünkü cehaletimizden dolayı o zavallı akademinin artık unutulup gitmiş olmasında ve diğeri de pek çabuk ortadan kalkıvermesinde gösterilebilir. Bugünkü cahiliyet devrimizin tarihçi geçinen birtakım zavallı yazar ve müellif taslakları bile "Encümen-i Dâniş"in ne zaman ve kimin tarafından kurulmuş olduğundan habersizdir! Mesela *Yenisabah* gazetesinin 21 Mart 1962 nüshasının 4. sayfasındaki "Yeniçeriler" tefrikasında "İlk Türk Akademisi olan Encümen-i Dâniş" Lâle Devrinin ünlü sadrazamı Damad İbrahim Paşa tarafından kurulmuş gösterilir! İbrahim Paşa'nın sadareti 1718 yılından 1730 tarihine kadar 12 yıl, 4 ay, 22 gün sürmüştür: Halbuki zavallı "Encümen-i Dâniş" Üçüncü Ahmed devrine rastlayan o tarihlerde değil, Sultan Mecid zamanında 1851 yılı 18 Temmuz Cuma günü açılış töreni yapılmak suretiyle kurulmuştur ve kuran da Damat İbrahim Paşa değil, Koca Reşid Paşa'dır! Acem'in dediği gibi:

"Behey hane harab! Ben bunun neresini düzelteyim?"

Damat İbrahim Paşa'nın sadaretten azil tarihiyle Encümen'in 1851'deki açılış töreni arasında 121 yıl sıralandığı göz önüne getirilecek olursa, zavallı kültür seviyemizin ne hale geldiğini artık izaha ihtiyaç kalmaz!

Scanned by CamScanner

Tanzimat devrinin ve hele o devri açan Koca Reşid Paşa'nın ikinci sadaretindeki en hayırlı eserlerinden biri de, bütün medeni memleketlerde eşine rastlanan bir "Ulûm Akademisi" mahiyetinde olmak üzere "Encümen-i Dâniş"in kurulmasıdır: Bundan 113 yıl önce Temmuzun 18. Cuma günü yapılan açılış töreninin ihtişamı, bu yeni kuruluşun Türk kültür tarihinde büyük bir tekamül kaynağı sayılmasındandır. Tören için Bezm-i âlem Valide Sultan'ın Sultan Mahmud türbesi civarında yaptırmış olduğu "Darülmaarif" okulunda ayrılan özel bir dairede geniş bir salon hazırlanmış ve başta devrin padişahı Sultan Mecid olmak üzere Sadrazam Koca Reşid Paşa ile bütün vükelâ ve yeni akademinin kırk kadar üyesi hazır bulunmuştur. Büyük eserinin kuruluş şerefini usulen padişaha izafe eden Reşid Paşa'nın "Bi'l-bedahe" (açıkça) irad ettiğinden söz edilen nutkunda gelecek nesillerin de faydalanacaklarından şöyle bahsedilmektedir:

"Bizler nasıl bahtiyar adamlarız ki hayırlı bir asra yetişerek enva-i niam-ı maneviyye ile mütena'im olmaktayız ve bizim evladımız bizden ziyade bahtiyardır ki her nimette bizlerle müşterek olduktan başka kemalat-ı insanıyyeye lazım olan ulûm ve maarifin esbab-ı sühuletini dahi inayet-i veliyyüni'metle hazır ve amade bulmaktadır".

Fransız Akademisi tarzında kurulmuş olan, "Encümen-i Daniş" kırk "dahili" yani asli ve otuz da "harici" yani yabancı ve fahri üyeden oluşmuştur. Toplantı günleri her ayın ilk cumartesi günüdür. Birinci reisliğine meşhur din âlimlerinden Kazasker Ebu İshakzade Şerif Mehmed Efendi ve ikinci reisliğine de Abdülhak Hamid'in babası tarihçi Hayrullah Efendi tayin edilmiştir.

Asli üye içinde Sadrazam Koca Reşid Paşa, Hariciye Nazırı (Dışişleri Bakanı) Âli Paşa vesaire gibi en önemli ve en mümtaz vekillerin bulunması işe verilen önemi göstermekle beraber, bir zaaf sebebi sayılır. Çünkü bu suretle işe siyaset karışmış ve hatta üye olamayan vükelâdan bazıları Koca Reşid Paşa'ya karşı cephe almışlardır. Bunların en önemlisi, Türk müzelerinin ku-

Scanned by CamScanner

rucusu olan Tophane Müşiri Damat Fethi Ahmet Paşa'dır. Fakat buna karşılık Hayrullah Efendi, Ahmet Vefik Paşa ve Cevdet Paşa gibi o devrin en önemli ilim ve fikir adamları da asli üyelerdendir. Fahri üye içinde de ünlü tarihçi Hammer, İngiliz doğu ilimleri uzmanı Radhause ve Fransız lügatçısı Bianchi gibi önemli kişilerle bazı Rum ve Ermeni âlimleri de vardır.

"Encümen-i Daniş" Koca Reşid Paşa'nın kısa nutku ile açıldıktan sonra, ikinci reis Hayrullah Efendi de Encümen adına bir konuşma yapmıştır: Fakat bu konuşmayı bile Koca Reşid Paşa'nın yazmış olduğu söylenir.

On bir yıl kadar, faaliyette bulunduktan sonra dağılıp giden bu ilk Türk Akademisi'nin gelişememiş olması memleket kültürü için çok büyük bir yoksunluktur. Bu acı sonuç belki de Devlet adamlarının işe siyaset karıştırmış olmalarından ileri gelmiştir. "Encümen-i Daniş"in başlıca görevi de telif ve tercüme suretiyle doğu ve batı kültürlerinden faydalanmaktır. Fakat Encümen'in pek çabuk dağılmış olması, o zaman öyle bir kültür rönesansına imkân bırakmamıştır.

Herhalde zavallı "Encümen-i Daniş" çok az yaşamıştır: Acaba günün birinde dirilebilecek midir?

Scanned by CamScanner

SESLİ KIR'IN MEZAR KİTABESİ

Eski Türkler hayvanlara karşı en fazla sevgi ve şefkat göstermekle şöhret bulmuşlardır ve hatta bu şöhretleri birçok Batı kaynaklarına da aksetmiştir. Dünyada hayvanların en çok mesud oldukları ve insanlık haklarına mukabil hayvanlık haklarına bile nail oldukları memleket eski Türkiye'dir. Hem kuşlar için, hem yeryüzü hayvanları için yalnız besi yerleri değil, hastahaneler bile yapılmış ve birçok vakıflar bile kurulmuştur. Hatta hayvan mezarlıkları da vardır. Bugün bunlara ait bir iki mezar taşından başka bir şey kalmamıştır.

Mesela *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*'nın 1 Mayıs 1928 tarihli nüshasının 196-199. sayfalarında böyle bir mezar taşına ait resimli makalesine tesadüf edilir. Bir Atın Mezar Taşı Kitabesi başlığını taşıyan bu makalede bahsi geçen at, ikinci Sultan Osman'ın, yani Genç Osman'ın 'Sesli Kır' ismindeki muhterem atıdır!

Ölümünden büyük bir teessür duyulduğu anlaşılan bu muhteşem atın mezar kitabesi de manzumdur ve işte şöyle bir kıta şeklindedir:

Zıll-i Hak Hazret-i Osman Han'ın
Sesli Kır nam atı öğülmüştür

Scanned by CamScanner

Emr-i Yezdan ile mevt erişicek
Bu makam içre o gömülmüştür

Sesli Kır'ın bu kitabede bahsedilen 'makam'ı, Üsküdar tarafındaki eski 'Kavak Sarayı'nın bahçesinde gösterilir. Yine aynı makalenin son fıkrasında da "Karaca Ahmet Mezarlığında altı adet mermer sütun üzerine kurulu kubbeli bir türbe" bulunduğundan ve 'atlar mezarı' denilen bu nefis binanın kitabesi kalmadığından bahsedilmektedir.

Scanned by CamScanner

VECİZELER

Scanned by CamScanner

BİR İDARE ÖLÇÜSÜ

Dünya tarihinde adalet ve şefkatın en büyük temsilcilerinden olan Hazreti Ömer halife iken önemli bir adamı vilayetlerden birine vali tayin edip menşurunun yazılmasını emretmiş ve o sırada huzuruna giren küçük bir çocuğu sevip, okşamaya başlamış. Tayin menşurunu bekleyen yeni vali çocuğun kim olduğunu sormuş ve kimsesiz bir yetim olduğunu öğrenince halifeye hayretle bakıp: "Aman efendim, benim birkaç çocuğum var. Hiçbirini okşamam, benden öyle korkarlar ki gözlerini kaldırıp yüzüme bakmaya bile cesaret edemezler!" demiş.

Tam işte o sırada yazılıp getirilmiş olan menşuru hemen yırtıp atan Hazreti Ömer: "Kendi evladına şefkati olmayan adamın halka merhameti olamaz!" diye bu taş yürekli babayı hemen azledivermiş.

İKİNCİ MURAD'IN HOŞ BİR SÖZÜ

Fatih'in babası İkinci Murad hem çok aydın, hem gayet milliyetçi bir padişahtır. Osmanzade Ahmed Taib Efendi, özel kütüphanemizde yazma bir nüshası bulunan *Hadikatü's-Selâtin* adındaki ünlü eserinde onun ilim ve edebiyata olan düşkünlüğünü şöyle anlatır:

"Haftada iki gün ulemâ ve şuarâ ile sohbet buyurup gâh mebahis-i ilmiyye ve gâh musabahat-i şi'riyye iderler idi."

Yani haftada iki gün âlimler ve şairler ile sohbet edip bazen ilim, bazen şiirden bahsederlerdi.

Scanned by CamScanner

Bu aydın Padişahın milliyetçilik alanındaki hususiyetlerinden biri de o devrin ağdalı üslûbundan nefret etmesinde ve bilhassa açık ve sade Türkçe düşkünlüğünde gösterilebilir. Meselâ *Kabusname* adındaki Acemce eserin ağdalı bir tercümesini kabul etmediği için Mercimek Ahmed'e sade bir tercümesini yaptırması işte bundandır. Bu tercümenin hususî kütüphanemizdeki yazma nüshasının birinci sayfasında o değerli tercüman bu mesele için Gelibolu'da huzura kabul edildiği zaman Padişah'ın fikrini şöyle anlattığından bahsetmektedir:

"*...Hoş kitaptır; içinde çok faydalar ve nasihatlar vardır; ama Farisî dilincedir. Bir kişi Türkiye tercüme etmiş velî ruşen değil; açuk söylememiş; öyle olsa hikâyetinden halâvet bulamazız dedi; velâkin bir kimesne olsa ki bu kitabı açık tercüme etse, tâ ki mefhumundan gönüller haz alsa!*"

İkinci Murad'ın bu sözünde atlanmış bir cümle olduğu diğer bir nüshasından anlaşılmaktadır. Rahmetli dostum Abdülhak Şinasi Hisar'ın kitapları arasında gördüğüm nüshada yukarıdaki sözün ortasına rastlayan bu cümle şöyledir:

"...Açık söylememiş: *Kabusname* bir kâbusname haline gelmiş!"

FATİH'İN SIRRI

Fatih Sultan Mehmed'in sefere çıktığı zaman hedefini gizli tuttuğundan söz edilir. Öyle bir durumda yakınlarından biri uygun bir anından faydalanarak nereye saldırılacağını öğrenmek istemiş. Bunun üzerine aralarında şöyle bir konuşma olmuş:

"Sen sır saklamasını bilir misin?"

"Evet efendimiz."

"Ben de bilirim!"

VARLIĞIN DELİLİ

Yavuz ve Kanunî devirlerinde 23 yıl meşihat makamında bulunmuş olan ünlü Şeyhülislam Zenbilli Ali Efendi bir gün kimli-

Scanned by CamScanner

ği belli olmayan bir Avrupa gezgini ile görüşürken, gezgin ona şeytanların varlığını kabul etmediğinden, çünkü kendisi ömründe hiçbir şeytan görmediği için, görülmeyen bir şeyin varlığını kabul edemeyeceğinden söz etmiş, Zenbilli de hemen şu cevabı vermiş:

"Öyle ise ben de sizde akıl ve izan olduğunu kabul etmiyorum: Çünkü gözlerim öyle bir şey görmüyor!"

YAVUZ'UN DÜNYA VE AHİRET GAYELERİ

Son halife Abdülmecid, nesilden nesile intikal etmiş bir Osmanlı menkıbesi anlatmıştı: Bu zarif menkıbeye göre Kanunî Sultan Süleyman şehzadeliği devrinde bir gün babasına şöyle bir soru sormuş:

"Senin en büyük fütuhat gayen hangisidir babacığım?"

Yavuz Sultan Selim de gayelerini şöyle izah etmiş:

"Dünyada İran ve Ahirette Cinân (Cennetler) fethi!"

YAVUZ'UN KANUNÎ'Yİ AZARLAMASI

Yavuz Sultan Selim kıyafetinin sadeliği ile bilinir. Onun düşüncesine göre süs kadınlığın, sadelik de erkekliğin özelliğidir. İşte bundan dolayı, kendisinden sonra Kanunî lâkabıyla şöhret bulacak olan sevgili oğlu şehzade Süleyman bir gün pek muhteşem bir kıyafetle karşısına çıkıp elini öpmek isteyince, şöyle azarladığından bahsedilir:

"Sen böyle giyinirsen annen ne giysin Süleyman?"

İşte bunun üzerine geleceğin Kanunî'si de kılığını biraz sadeleştirmeye başlamıştır.

BEYAZID TUĞLASI

Bir iki padişaha ve bilhassa Sultan Bayezıd-ı Velî denilen İkinci Bayezıd'a izafe edilen bir menkıbe vardır. Bazı Batı kaynaklarına ve mesela Thornton'un *Etat Actuel de la Turque* ismiyle Fransızcaya tercüme edilip 1812'de yayınlanmış olan eserine

Scanned by CamScanner

de aksetmiş olan bu menkıbe şu mealde bir hadis-i şerife istinat etmektedir:

"Eğer bir kimsenin ayakları Hak yolunda tozlanmışsa Cenab-ı Hak o ayakları Cehennem ateşinden koruyacaktır"

İşte bundan dolayı İkinci Bayezıd her defasında sefere çıktıkça üzerine konan tozları toplattığından ve vasiyeti mucibince bu tozların bir tuğla haline getirilip defnedildiği zaman sağ kolunun altına konulmuş olduğundan bahsedilir.

ÜÇÜNCÜ SELİM'İN HOŞ BİR SÖZÜ

Bir gün Üçüncü Sultan Selim'in huzurunda mutluluktan söz ediliyor ve bu hususta kendisine birtakım tatlı fıkralar anlatılıyormuş. Nihayet padişah nedimlerini birdenbire susturmuş ve mutluluğun şöyle bir tarifini yapmış:

"Mutluluk hayvanlara ve bitkilere aittir. Çünkü onlarda akçe ve sikke gailesi yoktur!"

GECEYİ SEVMELİ Mİ SEVMEMELİ Mİ?

Üçüncü Selim bir gün Sadrazam Safranbolulu İzzet Mehmed Paşa ile saatlerce devlet işlerinden bahsettikten sonra yorgunluk hissetmeye başlayınca, Paşa'ya şöyle böyle bir şey söylemiş:

"Aman Paşa her gün sabahtan akşama kadar devlet gaileleri beni çok müteessir ve bîtab ettiği için ben gündüzü sevmem, geceyi severim! Benim başımı da, asabımı da işte sevgili gece dinlendirir. Sen de öyle misin?"

İzzet Mehmed Paşa da hafifçe gülümseyerek şöyle cevap vermiş:

"Sultanım, kulunuz erken yatmak alışkanlığından dolayı gece ile tanışmam, ne ben onu tanırım, ne o beni tanır!"

Tam o sırada Üçüncü Selim'in çok sevdiği ve sık sık saraya davet edip sohbet ettiği büyük şair Şeyh Galib huzura çıkınca, Padişah aynı soruyu ona da sormuş ve o da şöyle cevab vermiş:

"Aman Padişahım, kulunuzun sarayı yok ki geceyi seveyim!"

Scanned by CamScanner

UNUTULMAZ BİR ŞAKA

Yeniçeri Ocağının ilgasına Osmanlı tarihlerinde "Vaka-i Hayriyye" denildiğini ve bu olayın İkinci Mahmud devrinde 1826 yılı 15 Haziran Perşembe günü vuku bulduğunu herkes bilir ama Sultan Mahmud'un "Vaka-i Hayriyye"den bir gün önce Sadrazam Benderli Selim Paşa ile görüşürken söylediği tarihi şakayı bilmem kaç kişi bilir? Bu unutulmaz şaka şöyledir:

"Yeniçeriler artık çok eskidi, o kadar eskidi ki, bunlara bugün artık 'yeni' demek doğru olmayacağı için 'eskiçeri' demeliyiz!"

ÇOK DOĞRU BİR SÖZ

Sultan Hamid tahttan indirildikten sonra hayatının son yıllarını önce Selanik'te ve ondan sonra da Balkan Harbi'nden dolayı getirilmiş olduğu İstanbul'da geçirmişti. Beylerbeyi Sarayında geçen bu son felaket yıllarında mütemadiyen tekrar edip durduğu şu sözü, 1963 yılında vefat etmiş olan zevcesi Müşfike Kadın Efendi'den işitmiştim:

"Milletlerin saadet devirleri dertleriyle gailelerini unutmadıkları ve ferdin saadet günleri de unuttukları zamanlara tesadüf eder!"

SUYUN MARİFETLERİ

Son Halife Abdülmecid anlatmıştı: Hem şair, hem bestekâr ve aynı zamanda nüktedan bir zat olan babası Sultan Aziz'in şimdi ismini hatırlayamadığım mabeyncilerinden birinin şiddetli sel altında kalan köşkü birden bire yıkılıvermiş, eşyasıyla kitapları harap olmuş, hatıraları mahvolup gitmiş; adamcağız çok perişan olmuş; Sultan Aziz onun bu halini görünce teselli vermek için felaketini şöyle izah etmiş:

"Kendini üzme, boş yere canını sıkıyorsun. Su denilen şey hem el yıkar, hem ev yıkar!"

Scanned by CamScanner

CEVDET PAŞA'NIN CESARETİ

Sultan Aziz bir gün tarihçi Cevdet Paşa'dan bir tarih yazmasını istemiş ve bu tarihin Devlet işleriyle ilgili olmayıp yalnız Osmanlı Hanedanıyla sarayının tarihi olmasını emretmiş. Bu irade üzerine hemen yerden temenna ederek cevap veren Cevdet Paşa da şöyle cesurca bir özür dilemiş:

"Aman efendimiz, kulunuzun hanedan-ı zişanınıza sadakat ve ubudiyetim o kadar derindir ki, öyle bir tarih yazmakla işte bu hissiyatımı rencide etmiş olurum!"

UNUTULMAZ BİR SÖZ

Osmanlı tarihinin en büyük vezirlerinden olan Sadrazam Âli Paşa bir gün Keçecizade Fuat Paşa ile dertleşirken şöyle bir söz söylemiş:

"Artık ne yapacağımı şaşırdım. Bu devletin işleri o hale geldi ki sadaret makamında iken azledilme ve azledilmiş iken de sadaret hasreti çekiyorum!"

TARİHİ BİR PAZARLIK

Sultan Aziz'in 1867'deki Paris seyahatında III. Napolyon bir gün Hariciye Nazırı (Dışişleri Bakanı) Keçecizade Fuat Paşa ile sohbet ederken, o sırada buhranlı bir devre girmiş olan Girid meselesine bir hal çaresi bulmak istemiş ve işte bu maksatla Paşa'ya, Girid'in Yunanistan'a satılmasını teklif edip bu adaya karşılık ne kadar para isteyebileceğini sormuş! Hazır cevaplığı ile tanınan Fuat Paşa'nın şu zarif cevabı pek meşhurdur:

"Aldığımız fiyata veririz, Haşmetmeab!"

O zamanki Girid meselesinde Türkiye'nin hiçbir fedakârlığa yaklaşmayacağını Fransa'nın işte bu cevaptan anladığı söylenir.

DÜNYANIN EN KUVVETLİ DEVLETİ

Tanzimat devrinin en büyük vezirlerinden olan Sadrazam Keçecizade Fuat Paşa zeka ve iktidarı kadar hazır cevaplılığı ve

Scanned by CamScanner

nüktedanlığı ile de ünlüdür. Nükteleri toplansa zarif bir kitap olabilir.

Sultan Aziz'in Avrupa seyahatında Fuat Paşa Hariciye Nazırı (Dışişleri Bakanı) sıfatıyla kendisine refakat etmiştir. Paris'te Üçüncü Napoleon'a misafir oldukları sırada, bir akşam Fransız vekilleriyle sohbet ederken şöyle bir mesele ortaya atılmış:

"Dünyanın en kuvvetli devleti hangisidir?"

Fuat Paşa hemen:

"Türkiye!" demiş, tabii herkes hayret etmiş, birisi de sebebini sormuş, Paşa büyük bir ciddiyetle şu cevabı vermiş:

"Dünyada Türkiye'den daha kuvvetli devlet olabilir mi? Yüzyıllardan beri biz içeriden, siz dışarıdan yıkmaya çalıştığımız halde hala yerinde duruyor!"

HANGİSİ DAHA KIYMETLİ?

Her ikisi de sadaret makamına kadar yükselmiş olan, yalnız Tanzimat devrinin değil, bütün Osmanlı Tarihinin en kıymetli vezirlerinden sayılan Âli ve Fuad Paşa'ları devrin en büyük sadrazamı Koca Reşid Paşa yetiştirmiştir. Sultan Mecid bir gün Reşid Paşa'ya bunlardan hangisinin daha kıymetli olduğunu sormuş ve Paşa da kanaatini şöyle arz etmiş:

"Âli Paşa, Fuad Paşa'dan ve Fuad Paşa da Âli Paşa'dan daha kıymetlidir Padişahım!"

HEM HOŞ, HEM HOŞ OLMAYAN CEVAP

Keçecizade Fuad Paşa Sultan Aziz'le birlikte Paris'e gittiği zaman, bir gün bir mesele hakkında İmparatorla görüşmek üzere saraya gitmiş, mabeynciler kendisini hemen Üçüncü Napolyon'un bulunduğu salona götürmüşler. O sırada devlet adamlarından biriyle görüşen İmparator, Sultan Aziz'in bazı hareketlerini şiddetle tenkit ediyormuş, Paşa'nın içeriye girdiğinin farkında bile olmadığı için eleştirilerine devam edip durmuş, nihayet durumu anlayınca pek utanarak Fuad Paşa'dan şöyle bir ricada bulunmuş:

Scanned by CamScanner

"Kusura bakmayın, insan bazen hislerine kapılıp en şanlı misafirini bile böyle eleştirebilir. Kendisine katiyyen bundan söz etmemenizi sizden bilhassa rica ederim!"

İnce zekâsı ve nükteciliği ile ünlü Fuad Paşa da şöyle karşılık vermiş:

"Aman haşmetmeab, ben Padişahımın hakkınızdaki sözlerini size söylüyor muyum ki sizinkileri ona söyleyeyim?"

MUSİKİLER MUSİKİSİ

Hem şair, hem musikişinas olan Üçüncü Selim bir gün divan edebiyatının en büyük şahsiyetlerinden olan meşhur Galip Dede ile sohbet ederken şiir ahengi ile musiki ahengi arasında bir mukayese yapılmış, Galip Dede birincisini ikincisinden üstün bulduğunu birtakım delillerle izaha kalkışınca aralarında şöyle bir konuşma geçmiş:

"Nasıl olur. Şeyh efendi? Musiki herkesi mestettiği halde şiir ahengi pek sınırlı bir zümreye tesir eder."

"Evet Padişahım, öyledir ama bunun sebebi şiir ahenginin musiki ahengi kadar bayağı olmamasıdır. Şiir, musikiler musikisidir!"

PAŞALARIN FARKLARI

Abdurrahman Şeref *Tarih Musahabeleri*'nin 102. sayfasında anlatır:

Sultan Aziz bir gün meşhur Sadrazam Keçecizade Fuad Paşa'ya kendisiyle Âli ve Mütercim Rüşdü Paşa'lar arasında ne fark olduğunu sormuş; nüktedanlığıyla bilinen Fuad Paşa da cevap vermiş:

"Bir ırmak kenarına indiğimizde karşı yakaya geçmek için bir köprü kurulduğunu görsem ben hemen köprüye saldırırım. Âli Paşa köprünün sağlam olup olmadığını tetkike başlar ve geçit arar. Rüşdü Paşa bir alay asker geçmedikten sonra köprüye ayak basmaz!"

Scanned by CamScanner

DENİZ Mİ GÜZEL KARA MI?

Kanunî Sultan Süleyman bir gün dünya denizcilik tarihinin en büyük şahsiyeti olan şanlı Kaptan-ı Derya Barbaros Hayrettin Paşa'ya şöyle bir soru sormuş:

"Paşa, sen denizler sultanı olduğun için merak ediyorum, herhalde sen denizi karadan daha çok seversin değil mi?"

Barbaros da hafifçe gülümseyerek şöyle cevap vermiş:

"Denizde iken karayı, karada iken denizi severim Padişahım!"

HOŞ BİR DALGINLIK

Sultan Hamid'in kızı Ayşe Sultan anlatmıştı: Saray haremağalarının en nüfuzlusu olmakla meşhur Nadir Ağa herhangi bir iş için kendisine müracaat edenlere hep: "Efendimize arz ederim!" demeyi hiç değişmez bir alışkanlık haline getirmiş. Bu itiyat o dereceyi bulmuş ki, nihayet bir gün Ayşe Sultan kendisinden saatin kaç olduğunu sorunca, ona da: "Efendimize arz ederim!" diye cevap vermiş!

EN GÜZEL SÖZ

Divan Edebiyatımızın büyük Şairlerinden Galib Dede (Şeyh Galib) bir gün Üçüncü Selim'le sohbet ederken, Padişah kendisine şöyle bir şey sormuş:

"Acaba en güzel göz nasıl gözdür, ne dersin molla?"

Şeyh Galib şöyle cevap vermiş:

"Âşık'a sorarsanız maşukanın gözü, maşukaya sorarsanız kendi gözü dünyanın en güzel gözüdür padişahım!"

FUAT PAŞA'NIN HOŞ BİR SÖZÜ

İbnül Emin Mahmud Kemal merhum *Son Sadrazamlar*'ında anlatır:

'Kör' lâkabı ile tanınmış Mahmud Nedim Paşa'nın kardeşi Sağır Ahmed Bey'in oğlu Ali Haydar Bey bir gün Sadrazam Ke-

Scanned by CamScanner

çecizade Fuad Paşa'ya bir manzumesini takdim etmiş, Paşa, şiiri okuduktan sonra pek beğendiğini şöyle anlatmış:

"Aferin beyefendi oğlum! Eğer amcan paşa hazretleri görebilse ve peder beyefendi duyabilse, herhalde onlar da memnun olurlardı!"

HİCRAN İLACI

Abdülhak Hâmid merhum anlatmıştı: İkinci Mahmud'la Sultan Mecid devirlerinde hekimbaşılık ve ilk Tıbbiye Nazırlığı gibi makamlarda bulunmuş olan ünlü dedesi Abdülhak Molla hem şair, hem nüktedan bir kişi olduğu için, her iki padişah da kendisiyle konuşmaktan çok hoşlanırmış. Bir gün işte böyle bir sohbet sırasında Sultan Mecid şöyle sormuş:

"Molla, ezelden beri şairler hicrandan şikâyet edip dururlar, sen ki hem şair, hem hekimsin, herhalde bilmen gerekir: Şu hicran denilen derdin devası nedir?"

Abdülhak Molla da ilacın adını hemen söyleyivermiş:

"Vuslat!"

BÜYÜK VE KÜÇÜK FELAKETLER

Lâle devrinin meşhur Sadrazamı Nevşehirli İbrahim Paşa ile büyük şair Nedim arasında bir gün şöyle bir konuşma geçtiği söylenir:

"Efendi, senin kanaatince en büyük felaket nedir?"

"Hicrandır, paşam!"

"Şu halde yine senin kanaatince vuslat da en büyük mutluluktur, öyle mi?"

"Hayır, paşam. Vuslatta canan pençesine düştüğümüz için, o da küçük bir felakettir!"

"Öyleyse mutluluk nedir?"

"Hicranı da, vuslatı da bilmemektir!"

Scanned by CamScanner

TIBBA İTİMADI OLMAYAN TIBBİYE NAZIRI

Abdülhak Hâmid'in meşhur dedesi Abdülhak Molla hem şeriat âlimi ve Kazasker, hem saray başhekimi, hem şair, hem de tarihçidir. Anadolu ve Rumeli Kazaskerliklerinde bulunduktan sonra Molla artık ikinci mesleği olan hekimlikle meşgul olmuş ve hatta ikinci Mahmut'la Sultan Mecid'in başhekimliklerinde bulunduktan başka "Mekteb-i Tıbbiyye-i Şahane" açıldığı zaman da oraya bakan tayin edilmiştir.

Molire doktor olmadığı için doktorlukla alay etmişti. Abdülhak Molla ise doktor olduğu için doktorlukla alay etti! Sarayda ki eczahanesinin kapısına levha yapıp astırdığı şu mısra onun işte bu kanaatini ifade ediyordu:

"Ne ararsan bulunur derde devadan gayrı!".

YIKANMIŞ SU

Süleyman Nazif merhumun ince nükteleri eğer toplanabilmiş olsaydı, asırlar boyunca okunacak bir şaheser teşkil edebilirdi! Mesela bir akşam Beyoğlu'ndaki Tokatlı lokantasında Nazif ve Abdülhak Şinasi ile yemek yiyorduk, bir aralık Şinasi garsonu çağırıp su istedi. Edebiyatımızın bu zarif şahsiyeti kirden ve mikroptan korkar ve hatta eldivenle el sıkardı!

Süleyman Nazif onun bu halini en iyi bilenlerden olduğu için, su getirmeye giden garsona hemen sesleniverdi: "Garson, beyefendinin suyunu yıka da öyle getir!"

GÖZYAŞI İÇİN GÖZYAŞI

Eski Atina'nın meşhur kanun koyucusu Solon, günün birinde oğlu ölünce pek tabii olarak ağlamaya başlamış; dostlarından biri de kendisini teskin için şöyle söylemiş:

"Döktüğünüz bu gözyaşlarının hiçbir faydası yoktur!"

Solon da şöyle karşılık vermiş:

"Ben de işte onun için ağlıyorum!"

Scanned by CamScanner

HAFIZ ŞİRAZİ'NİN BOL KESEDEN İHSANLARI

Aksak Timur şeklinde de anılan Timurlenk İran'ı istila edip Şiraz'a geldiği zaman, büyük Acem şairi Hafız Sirazi ile görüşmek istemiş; adamlarından birini gönderip davet etmiş, zavallı Hafız Şirazi o sırada tek başına çekilip sıkıntı ve ihtiyaç içinde yaşarmış; Timur'un huzuruna götürüldüğü zaman haliyle kıyafetinden durumunu anlayan istilacı hükümdar hayret içinde kalıp şu alaylı soruyu sormuş:

"Aman Hafız, sen bir şiirinde 'Eğer o Şiraz güzeli benim gönlümü şad edecek olursa, ben onun bir kara benine bütün Semerkand ile Buhara'yı bağışlarım!' dediğin halde, nasıl olur da böyle nafakaya muhtaç bir durumda kalırsın?"

Zavallı şair de şöyle cevap vermiş:

"Ben işte o bol keseden yaptığım ihsanlar yüzünden bu hale geldim!"

Timurlenk bu zarif cevabı kahkahalarla dinledikten sonra Hafız'a birçok ihsanlarda bulunmuş.

UNUTULMAZ BİR "HÜKM-İ KARAKUŞİ"

Selahaddin-i Eyyubî'nin maiyyet ve hükümet adamlarından Bahaüddin Karakuş devletine iyi hizmetlerde bulunmuş olmakla beraber, gayet saf ve cahil bir adam olduğu ve işte bundan dolayı kanunlarla şeriat hükümlerini bilmediği için, işgal ettiği çeşitli mevkilerde çok tuhaf ve akla sığmaz hükümler vermekle şöhret bulmuş ve yüzyıllardan beri halk arasında bu gibi hükümlere hep "Hükm-i Karakuşi" denilmiştir.

Bu eğlenceli hükümlerden biri de kendi oğluna aittir. Zavallı çocuk bir gün bin dirheme, yani bin gümüş akçeye bir katır satın alıp babasından parasını istemiş, Karakuş da: "Ben o kadar pahalı katır istemem, hemen sahibine iade et!" demiş. Çocuk babasının odasından çıkıp sofada hıçkıra hıçkıra ağlayarak otururken Karakuş'un dostlarından biri gelmiş; gözyaşlarının sebebini çocuktan sorup öğrenince hemen babasının yanına gitmiş:

Scanned by CamScanner

"Aman, oğlun sana yanlış söylemiş. Biz o katırı bin dirheme değil, dokuz yüz doksan dokuz dirheme satın aldık!" demiş. İşte bunun üzerine Karakuş'un verdiği "Hükm-i Karakuşi" de şöyle imiş: "Öyle ise benim sandığım kadar pahalı değilmiş: Kâhyama söyle de hemen versin!"

ÜÇ TÜRLÜ AKIL ÖLÇÜSÜ

Beşinci Emevî Halifesi Abdülmelik aklın üç ölçüsü olduğundan söz edermiş: Mektup yazanın, elçi hükümdarının ve hediyeyi de gönderenin akıl ölçüsü imiş! Her halde bu sözde Abdülmelik'in akıl ölçüsü sayılmalıdır: Çünkü aklı ölçmek için bunlar gibi daha nice ölçülere ihtiyaç vardır!

YAŞ MESELESİ

Napolyon Bonapart İtalya cephesi başkomutanlığına tayin edildiği zaman arkadaşlarından biri kendisini şöyle tenkid etmiş:

"Sen bu kadar genç yaşında nasıl olur da ordunun başına geçersin?"

Napolyon da şöyle cevap vermiş:

"Genç gidiyorum ama ihtiyar döneceğim!"

SÖZ ALTIN, SÜKÛT GÜMÜŞ!

Lebib Efendi'nin *Cevahir-i Mültakıta* adındaki eserinin 301. sayfasında yazdığına göre, Abbasîler devrinde yaşamış olan ünlü Arap şairlerinden Ebu Temmamü't-Tayi lâkabıyla anılan Habib bin Evs bir gün bir toplantıda sözle sükût meselesi tartışılırken ev sahibi Said bin Abdülaziz'in birincisini ikincisine tercih ederek şöyle müdafaa ettiğinden bahsedilir:

"Yıldız ay gibi ve sükût da söz gibi değildir. Biz sükûtu sözle överiz, ama sözü sükutla övemeyiz, onun için sözün sükuttan üstün olduğu muhakkaktır!"

Scanned by CamScanner

ZİNCİRE VURMA DEVRİ

Lebib Efendi'nin *Muhadderat*'ında anlattığına göre, Onüçüncü Abbasî halifesi Mehdi bir gün Hekimbaşı ile sohbet ederken, eteğinde bir küçük delik görmüş ve o deliğe parmağını sokup oynamaya, hem de sohbete devam etmiş. Fakat delik gittikçe büyümüş, o sırada Mehdi konuşulan konu ile ilgili olarak şöyle bir soru sormuş:

"Peki, deliyi ne zaman zincire vurursunuz?"

Hekimbaşı da hemen şöyle bir cevap vermiş:

"Hekimin elbisesini bir karış yırttığı zaman?"

Mehdi kahkahalarla güldükten sonra, Hekimbaşıya birçok ihsanlarda bulunmuş.

NAFİLE GELMİŞ

XVII. yüzyılın son ve XVIII. yüzyılın ilk yıllarında saltanat sürmüş olan İkinci Mustafa devrinde İran Şahının bir nezaket eseri olarak Osmanlı sarayına çok kıymetli bir hekim gönderdiğinden bahsedilir. Bu muktedir hekimin adı belli değildir. Saraya geldiği zaman hayat tarzının nasıl olduğunu sormuş ve şu cevabı almış:

"Burada ancak acıkınca yemek yenir ve tam doymadan soframdan kalkılır."

İranlı hekim bu durumu öğrenince:

"Öyle ise bana burada iş yok, nafile gelmişim!" demiş ve hemen memleketine dönüp gitmiş...

DÜŞMANIN SIRTINI YERE GETİRECEK MESLEK

Pehlivanlığa çok meraklı olan bir adam hiçbir rakibinin sırtını yere getiremediği için, nihayet meslek değiştirmekten başka çare bulamamış ve hekimlik etmeye başlamış! Bugünkü tıbbın kurucusu olan İbni Sina bir gün "Mutatabbib" denilen bu sahte hekime rastlayınca dayanamamış, şöyle paylamış:

Scanned by CamScanner

"Sen bundan sonra artık her kimle tutuşursan hemen o zavallının sırtını yere getirir, yüzde yüz yenersin. Çünkü elinde tabebet gibi bir kuvvet var!"

ÇOK ACIMIŞ!

Büyük şair Şinasi'nin yanına bir gün tanıdıklarından bir müteşair, yani şair taslağı gelip yana yakıla şöyle bir haber vermiş:

"Sormayın başıma geleni, üstad: Bütün şiirlerimi size takdim için bir mecmua şeklinde tertip edip yazdığım altın yıldızlı bir defterim çalındı!"

Şinasi de gülümseyerek şöyle karşılık vermiş:

"Vah, vah! Çok acıdım. Ne talihsiz adammış o zavallı hırsız!"

DEVASIZ DERT

Bugünkü tıbbın kurucusu olan İbn-i Sina'ya bir gün şöyle bir soru sorulmuş:

"Her derdin bir devası vardır derler. Dünyada devası olmayan dert yok mudur?"

O büyük alim de şu cevabı vermiş:

"Derdin devasızı, iyinin kötüye muhtaç olmasıdır!"

VECİZ BİR MEKTUP

Namık Kemal'in oğlu rahmetli dostum Ali Ekrem Bey anlatmıştı: Bir gün babasından çok hoş bir mektup almış; hafızasına nakşolup kalan bu unutulmaz mektup aynen şöyle imiş:

"Ekremciğim, ne yapacağımı bilmediğim için sana mektup yazıyorum. Ama ne yazacağımı da bilmediğim için sözüme son veriyorum; gözlerinden öperim!"

YILMAK BİLMEYEN TÜRK ARSLANI

Malazgirt zaferimizin (1071) şanlı kahramanı Sultan Alparslan yirmi yedi bin askeriyle Bizans topraklarında ilerlerken, keş-

Scanned by CamScanner

fe gönderdiği subaylardan biri hemen huzuruna gelip kendisine şöyle bir haber vermiş:

"Üç yüz bin kişilik düşman ordusu bize çok yaklaştı!"

Alparslan da hiç önemsemeyerek şöyle karşılık vermiş:

"Biz de ona çok yaklaştık!"

CİHANGİRİN TARİFİ

Divan edebiyatımızın en büyük dâhilerinden olan şair Nedim'e bir gün Sadrazam Nevşehirli İbrahim Paşa dünyanın en büyük cihangiri kim olduğunu sorunca, şanlı şairimiz o hususta ki düşüncesini şöyle anlatmış: "En çok gönüller fethetmiş fatihi kulûb her kim ise, en büyük cihangir işte odur!"

GÖZE ALINAMAYACAK FEDAKÂRLIK

XVIII. yüzyılın en büyük divan şairlerinden Galip Dede diye ünlü Şeyh Galip bir gün dostlarından şair Esrar Dede ile sohbet ederken söz, insanların herhangi bir gaye uğrunda göze alabilecekleri fedakârlıklara gelmiş, Esrar Dede bu hususta ki düşüncelerini şöyle açıklamış:

"Savaş meydanlarında insanlar vatan uğrunda ölümü göze aldıktan sonra, Âdemoğlunu yıldıracak hiç bir felaket yok demektir!"

Bu düşünceyi kabul etmeyen Şeyh Galip de şöyle karşılık vermiş:

"Beni Âdem içinde ölümü göze alacak birçok insanlar bulunabilir. Fakat hicranı göze alabilecek tek bir kişi yoktur!"

HAKLI BİR TENKİDE HAKLI BİR CEVAB

Eflatun bir gün Sokrat'a şöyle çıkışmış:

"Sen geçen gün arkadaşını o kadar kalabalık bir sofrada herkese karşı utandırarak azarladın! Öyle sözleri baş başa kaldığınız zaman söylesen daha doğru olmaz mı?"

Sokrat da şöyle karşılık vermiş:

Scanned by CamScanner

"Peki ama sen de beni böyle paylamak için herkes çekildikten sonra yalnız kalmamızı bekleyemez miydin?"

NEHİR İÇİN KÖPRÜ DEĞİL KÖPRÜ İÇİN NEHİR!

Birinci Dünya Savaşı'nda Bulgaristan İçişleri Bakanlığında bulunmuş olan Gospodin Takef'e ait hoş bir fıkra anlatılır:

Takef bir seçim mücadelesinde uğradığı köylerin birinde köylülere kendisini milletvekili seçtikleri takdirde neler yaptıracağını uzun uzadıya sayıp döker, dünyanın hiç bir köyünde görülmemiş harikalar, servetler, mutluluklar vaad eder, nihayet büsbütün coşarak o parlak vaadler zincirine bir de köprü ekleyiverir.

Köylünün biri dayanamaz: "Gospodin, bizim köyde nehir yok ki köprü yaptırasın" der. Takef de hemen şu cevabı ekler: "Size bir de nehir getirteceğim!"

AKILLI İLE DELİ NİSBETİ

Türklerle Acemler arasında Behlül-i Dânâ diye ün yapan akıllı bir meczubun birçok güzel sözleri yüzyıllardan beri dillerde destandır. Behlül'ün bir aralık Basra'ya gittiğinden bahsedilir. Kendisine takılmak isteyen bir Basralı ile şöyle bir konuşmaları vardır: "Aman Behlül, şu sizin Bağdad'daki divanelerin adlarını bana sayıver, çok lazım!"

"Azizim, divaneleri saymaya ömrüm yeter mi, bilmem. İstersen sana Bağdad'ın akıllılarını bir iki dakikada sayıvereyim!"

BAKÎ'YE GÖRE İSTİKBAL

Büyük Divan Şairi Bakî'ye şöyle bir sual sormuşlar:

"Geleceği öğrenmek ister misiniz?"

O da şu cevabı vermiş:

"Hayır istemem. Çünkü geçmişten farkı yoktur!"

Scanned by CamScanner

DEVLETLERİN CAN ÇEKİŞME MÜDDETİ

Namık Kemal'in Osmanlı İmparatorluğu'nu devamlı tehlikede gösteren yazılarına karşı bir gün dostlarından birinin şöyle bir itirazda bulunduğundan söz edilir:

"Siz yıllardan beri devleti can çekişir durumda gösteriyorsunuz. Hâlbuki Devletimiz hamdolsun yerinde duruyor!"

Namık Kemal hemen şu cevabı vermiş:

"Ben Bekçi Hasan Ağa'nın can çekiştiğinden bahsetmedim, Osmanlı Devleti'nden bahsettim. Altıyüz yıllık büyük bir imparatorluğun can çekişmesi hiç olmazsa kırk elli yıl sürer!"

SOKRAT'IN TEVEKKÜLÜ

Ünlü filozof Sokrat'ın çok huysuz ve hırçın bir karısı varmış. Bir gün misafirlerinin önünde kocasına uzun uzadıya bağırıp çağırdıktan sonra bir kova suyu başından aşağı boca etmiş, karısına hiç ses çıkarmayan zavallı Sokrat misafirlerine dönüp:

"Ben size gök gürültüsünden sonra herhalde yağmur yağar dememiş miydim?" diye mırıldanmakla yetinmiş!

DİYOJEN'İN İNTİKAMI

Eski Atina'da bir gün hamalın biri sırtında taşıdığı keresteyi ünlü filozof Diyojen'in kafasına çarptıktan sonra: "Dikkat!" diye bağırmış, zavallı filozof o gün hiç ses çıkarmamış; fakat ertesi gün evinden hazırlıklı çıkıp eline aldığı kocaman bir sopayı yolda rastladığı hamalın kafasına aşk ve şevk ile indirdikden sonra: "Dikkat!" diye bağırıp yoluna devam etmiş!

ILIK ATEŞLER

Emevi Halifelerinin beşincisi olan Abdülmelik bir gün saray ve devlet erkanına ateş gibi şiddetli bir emir vermiş. Bu emir şöyle imiş:

"Benim huzurumda istediğinizi söyleyebilirsiniz. Yalnız şu dört şeyi ağzınıza bile alamayacaksınız:

Scanned by CamScanner

1. Yalan söyleyemeyeceksiniz,

2. Sormadığım şeyden söz etmeyeceksiniz,

3. Yüzüme karşı beni övmeyeceksiniz,

4. Bir kimseye karşı beni gadaba getirecek söz söyleyemeyeceksiniz!"

Abdülmelik işte bu suretle yalancılığı, boşboğazlığı, dalkavukluğu ve münafıklığı sarayından kovmak istemiştir! Fakat hangi saray ve devlet adamının hangi sözü doğru ve samimi olduğunu hiç kimse keşfedemeyeceği için, bu ateş gibi emirler biraz ılık kalmıştır!

DOSTLUKLA DÜŞMANLIK HALİTASI

Namık Kemal'in oğlu olan rahmetli dostum Ali Ekrem Bey anlatmıştı. Bir gün arkadaşlarından biri babasına şöyle bir şey sormuş:

"Sizin en samimi dostunuzla en şiddetli düşmanınız kimlerdir?"

Namık Kemal de şöyle cevap vermiş:

"İnsanın en samimi dostu da, en şiddetli düşmanı da kendisidir!"

EN BÜYÜK FELAKET

Büyük İskender dünyanın en büyük felaketini şöyle tarif etmiş:

"İyi adamın fena adama muhtaç olmasından büyük felaket olamaz".

SERVET YOLU

Zenginlikten ve zenginlerden nefretiyle meşhur eski Yunan filozofu Diyojen'e bir gün akılsızın biri, insanı servete kavuşturacak yolun hangi yol olduğunu sormuş; o da yüzünü ekşiterek şöyle bir cevap vermiş:

Scanned by CamScanner

"Aynı zamanda hem sağdan gidersin, hem soldan gidersin, hem bütün yollardan birden gidersin: İşte o zaman hedefine ulaşırsın!"

JENGAVERLER

Gazi Osman Paşa merhum 93 Savaşı'ndaki şanlı gazasından İstanbul'a döndüğü zaman, kendisine büyük saygısı olan Sultan Hamid Plevne savunmasının Dünya askerlik tarihinde bir harika olduğunu söylemiş, o şanlı kahramanımız da tevazuundan dolayı şöyle cevap vermiş:

"Bu 'harika' tabirini kulunuz bir iltifat-ı Şahane telakki ediyorum Efendimiz! Askerlik tarihinde Plevne savunması cengaver Mehmetçiğin Jengaver Moskoflara karşı üstünlüğünü gösteren bir olaydan başka bir şey değildir!"

Burada paşanın 'cengaver'e nazire olarak kullandığı 'jengaver' tabiri Acemcede 'lekeleyici' manasına geldiği için, Rusların askerlik tarihini kirletmiş olduklarına delalet eder.

MUSAFAHADAN HOŞLANMAYAN HALİFE

Abbasî halifelerinden El-Kaim Bi-Emrillah'ın en çok sakındığı şey musafaha, yani el sıkışmadır. Bayram vesaire gibi fevkalâde günler dışında mecbur olmadıkça kimsenin elini sıkmayan bu temizlik düşkünü halifenin şöyle bir sözü de vardır:

"İnsanların ayakları, ellerinden daha temizdir!"

Herhalde mikrobun keşfi, El-Kaim'in pek haksız olmadığını isbat etmiş demektir!

ÇOK YAZIK

Rahmetli Abdülhak Hâmid'in otomobili ile bir gün Beyoğlu tarafında bir yere giderken Abdülhak Hamid Caddesi'nden, geçtik. Türk şiirinin son büyük dâhisi oradan geçerken mütemadiyen gülümsüyordu. Merak edip sebebini sordum, şöyle anlattı:

Scanned by CamScanner

"İstanbul Belediyesi benim ismimi bu caddeye vereceğine bu caddenin bir apartmanını bana verseydi daha çok makbule geçerdi. Yazık oldu, ama çok yazık oldu!"

UTANMAZLIK METANETİ

Muallim Naci merhum, okullarda talebesinden biri, kendisinden bir kelime, bir terim veyahut ilmi bir tabirin manasını sorunca evvela o manayı söyler, ondan sonra kelimenin iştikakını anlatır ve nihayet bir iki misâl de zikredermiş. Meselâ bir gün "muhal" (olmayacak şey) kelimesinin ne demek olduğu sorulmuş, Muallim Efendi de manasıyla iştikakını anlattıktan sonra şöyle bir misal zikretmiş:

"Utanmazı utandırmak muhaldir!"

İŞSİZLİK

Büyük İskender'in son günlerinde şöyle bir söz söylediğinden bahsedilir:

"İyi ki bütün dünyayı fethe muvaffak olamamışım. Eğer başarsaydım, işsiz kalırdım!"

HADDİNİ BİLEN TALEBE

Bazı ünlü adamlara izafe edildiği için hangisine ait olduğu kesinlikle bilinmeyen ve çeşitli kaynaklara aksetmiş olan hoş bir fıkra vardır. Bu fıkrada bahsi geçen öğrenci, zengin bir aileye mensup olduğu için evinde bir mürebbîsi (terbiye edici) varmış; çok tembel olan çocuğu işte bu mürebbî zorla çalıştırırmış. Bir gün geç saatlere kadar bekleyen mürebbî öğrencisinin yatağından kalkmadığını anlayınca dayanamamış, yatak odasına gitmiş ve aralarında şöyle bir konuşma geçmiş:

"Niçin kalkmıyorsun, bu saate kadar yatılır mı?"

"Saat kaç oldu ki beni uyandırdın, hocam?"

"Saat mi kaç? Neredeyse öğle vakti olacak! Tembel adam!"

Scanned by CamScanner

"Aman hocam, öyle ise hakkınız var. Ben öyle bir insanım ki gün yüzünü görmeye bile lâyık değilim!"

Oğlan bu sözü söyler söylemez hemen yorganını başına çekip tekrar uykusuna dalıvermiş!

DÜNYANIN EN KISA MEKTUBU

Eski Yunanistan'daki Ispartalılar savaşçılıkları kadar az söz söylemek âdetleriyle de ün yapmışlardır. İran - Yunan çatışmaları devrinde bu hal tarihin kaydettiği en kısa mektubun yazılmasına sebep olmuştur: Bu mektubun içinde yalnız bir tek edat vardır! Mesele şöyledir: İran Serdarlarından biri, Isparta Ordusunun komutanı Lysandros'a bir mektup yazarak:

"Eğer Yunanistan'a girecek olursam, ortalığı kan ve ateş içinde bırakacağım!" demiştir. Isparta'nın verdiği ünlü cevap da işte şu edattan ibarettir:

"Eğer!"

ZAM

Dördüncü Mehmed devrinde 1686 yılının 2 Eylül Pazartesi günü Budin'in düşmesiyle sonuçlanan Avusturya kuşatması sırasında tuhaf bir fiyat artışı olduğundan söz edilir. Ateş yağmuru altında su satan bir zavallı:

"Bir kova beş akçaya, bir kova beş akçaya!" diye bağırıp durduğu sırada iki elindeki iki kovanın birini bir gülle parçası uçurup götürüvermiş. İstifini bozmayan yiğit sucu hiç ara vermeden bağırmaya devam etmiş:

"Bir kova on akçaya, bir kova on akçaya!"

GEÇ VE GÜÇ BULUNAN KURŞUN

Edirne müdafii Şükrü Paşa merhum anlatmıştı. Maiyyet subaylarından biri o şanlı savunma sırasında bir düşman kurşunu ile bacağından yaralanmış, tabii hemen tedavi altına alınmış. Fakat

Scanned by CamScanner

doktorların günlerce süren tıbbî araştırmaları zavallı subayı çok acı içinde bıraktığı için, artık dayanamayıp ne aradıklarını sormuş:

"Bacağınıza giren kurşunu arıyoruz" demişler. Yaralı subay da şöyle bağırmış:

"Neden bana sormuyorsunuz? Kurşun işte şu dolaptaki pantolonumun sağ cebinde!"

AVUKAT ZİHNİYYETİ

Merhum Filozof Rıza Tevfik anlatmıştı: Kendisi aynı zamanda hekim olduğu için, önemli bir hastalıktan muztarip olan bir dostuna piyasada pek az bulunan bir ilaç göndereceğini söylemiş, ertesi gün bu ilacı hastanın komşularından olan bir avukata teslim edip hemen vermesini rica etmiş. Fakat Avukat Bey her nedense unutmuş. Aradan beş on gün geçtikten sonra Rıza Tevfik tekrar hastanın ziyaretine gidip ilacın gelmediğini öğrenince, hayretler içinde kalmış, hemen o gün avukatın yazıhanesine gidip serzenişte bulunduğu için, sayın hukukçudan şöyle bir ders almış:

"Üzülecek bir şey yok beyefendi! İlâcınız kaybolmuş değildir, bendedir: Hasta ölse bile devasını mirasçılarına teslim edeceğimden emin olabilirsiniz! Bendeniz hukukçu olduğum için hakka saygılıyım!"

BİR BAŞ YERİNE BİNLERCE KELLE

Onaltıncı yüzyılın İngiltere krallarından Sekizinci Henri bir aralık Fransa Kralı Birinci François ile şiddetli bir anlaşmazlığa düşünce rakibine çok şiddetli sözler söyleyecek cesur bir elçi göndermeye karar vermiş ve bu güç göreve de en çok itimat ettiği kimselerden olan piskopos Bonner adında bir papazı seçmiş. Ama papaz bu işten hoşlanmadığı için krala şöyle bir şey söylemiş:

"Birinci François gibi mağrur bir krala ben öyle şeyler söyleyecek olursam herhalde hayatım tehlikeye girer."

Scanned by CamScanner

Sekizinci Henri de piskoposu şöyle teskin ve temin etmek istemiş:

"Hiç korkma! Eğer Fransa kralı seni idam ettirecek olursa, emin ol ki İngiltere'de ne kadar Fransız varsa hiç ayırım yapmadan hepsinin kellesini uçururum!"

Bunun üzerine büsbütün telaşa düşen İngiliz papazı krala şöyle cevap vermiş:

"Ben ondan eminim, öyle yapacağınız muhakkak ama kestireceğiniz binlerce kellenin hiçbiri benim şu iki omzumun arasındaki kelleciğimin yerini tutmayacak!"

İSTANBUL HASRETİ

Almanya'nın son imparatoru İkinci Wilhelm, Sultan Hamid devrinde İstanbul'a geldiği zaman, bir gün padişaha intibalarını şöyle ifade etmiş:

"Şimdiye kadar bütün ömrüm boyunca İstanbul'u görebilme arzusunu hissettim. Nihayet görebildim ama bundan sonra da hep göreceğim gelecek!"

AÇLIKLA BESLENME

Bir gün Fatih'in huzurunda muhasaraya uğramış kalelerdeki açlık meselesinden bahsediliyormuş. Her kafadan bir ses çıkmış. Nihayet işin mütehassısına müracaat lüzumunu hisseden Fatih Sultan Mehmed, tıp tariahinin en büyük şahıslarından olan meşhur Akşemseddin'in düşüncesini öğrenmek isteyince aralarında şöyle bir konuşma cereyan etmiş:

"Sen ne dersin hocam, insan açlığa ne kadar tahammül edebilir?"

"Ölünceye kadar!"

Scanned by CamScanner

TARİHİ HAKİKATLER

İSMAİL HAMİ DANİŞMEND

Tarihi Hakikatler, ünlü tarihçi ve fikir adamımız İsmail Hami Danişmend'in iki ciltlik eserinden özenli bir seçkidir.

Osmanlı dönemine ait birçok yerli, yabancı tarihi kaynaklardan istifadeyle hazırlanan eserde, Türklerin askeri, siyasi ve sosyal hayat yapılanmaları hakkında önemli tespitler ve açılımlar, Osmanlı padişahlarının liderlik ve kişilik özellikleri, Osmanlı tarihindeki ilkler, saray kültürünün ayrıntıları ve daha birçok nitelikli açıklamalar yer alıyor.

Ayrıca *Tarihi Hakikatler*'de önde gelen Türk büyüklerinin ayırt edici pek çok özelliğini orijinal nüktelerle ve kitabın sonundaki tarihten ilginç anekdotlarla okuyacaksınız.

İsmail Hami Danişmend (1889-1967), dört ciltlik *Osmanlı Tarihi Kronolojisi* başta olmak üzere otuzu aşkın önemli esere imza atmış, Millî Mücadele kahramanlarımız arasında yerini almış, üniversitelerde dersler vermiş çok güçlü bir tarihçi, edebiyatçı ve fikir adamıdır.

ISBN 978-975-263-665-1

Scanned by CamScanner